

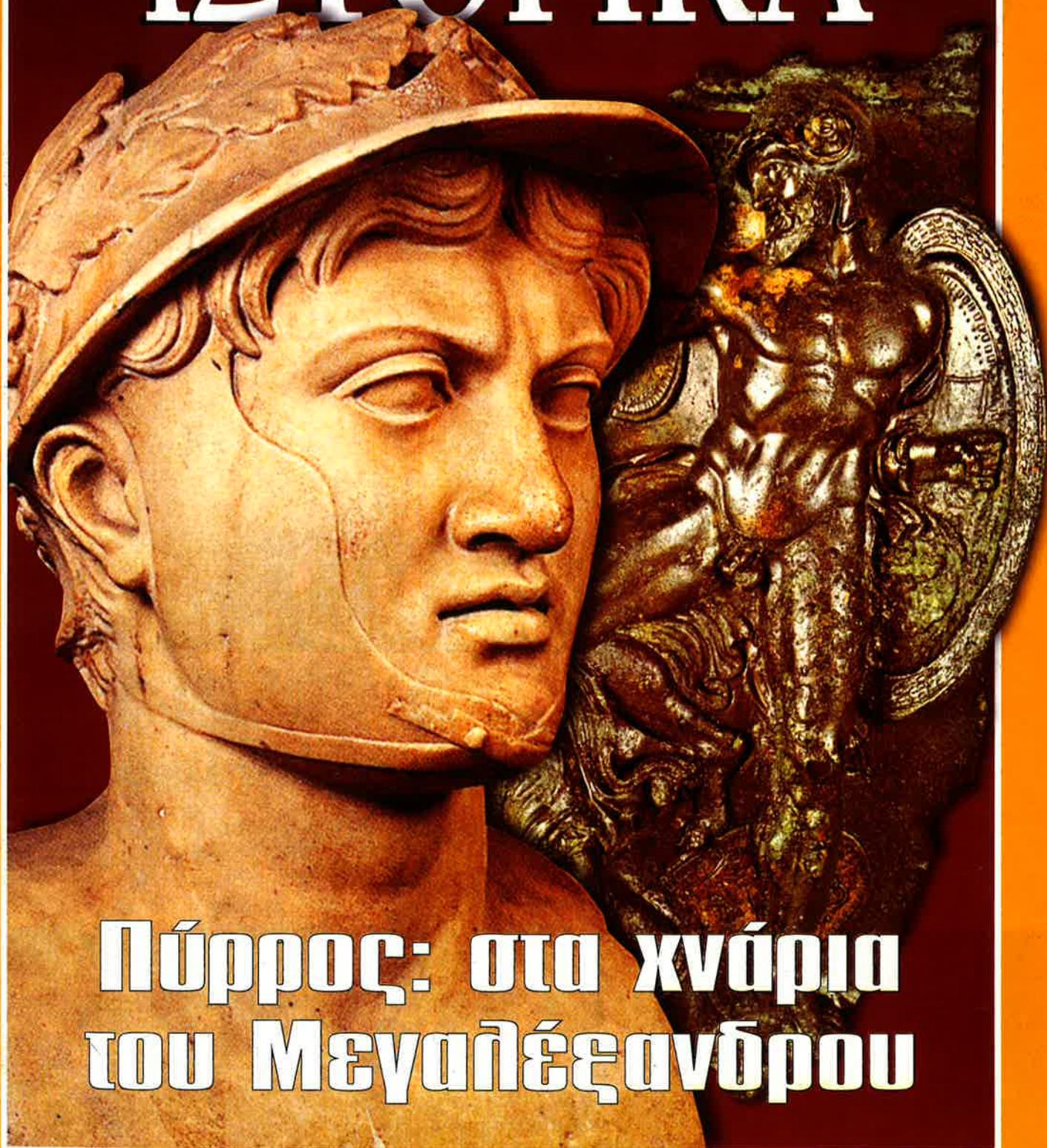
E

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

29 ΙΟΥΝΙΟΥ 2000

ΙΣΤΟΡΙΚΑ³⁷

**Πύρρος: στα χνάρια
του Μεγαλέξανδρου**

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ALPHA BANK

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Πύρρος: ένας μικρός... Μέγας Αλέξανδρος

Ο ΑΝΝΙΒΑΣ ΤΟΝ ΘΕΩΡΟΥΣΕ

ως πρώτο στρατηγό, με δεύτερο τον Σκιπίωνα και τρίτο τον εαυτό του. Εξάδελφος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ευσταλής, ξανθός και αιρόμπος, ο Πύρρος έφερε στην επιφάνεια την Ηπειρο, αναρριχήθηκε ακόμη και στο θρόνο της Μακεδονίας και έστρεψε το στρατό του στη Δύση, αποβιβασόμενος στη νότια Ιταλία. Η «πύρρειος νίκη» συνδέθηκε με το όνομά του.

Κατέβηκε και στην Πελοπόννησο, για να τελειώσει τη ζωή του από ένα κεραμίδι που του εκτόξευσε στο κεφάλι μια Αργίτισσα.

Οι ημέρες της Δωδώνης είναι και ημέρες του. Με το Βουλευτήριο, τους τόπους λατρείας, το Μαντείο, το εκπληκτικό, 17.500 θέσεων, θέατρο.

Μια ζωή που στα 47 της χρόνια -τόσο διήρκεσε- ήταν τόσο γεμάτη, που τον ανέδειξε ως 1ο Ηπειρώτη και άνδρα τεράστιας εμβέλειας για την εποχή του.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Το χρονικό

Ο ΑΕΤΟΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Η ζωή και η δράση του. Το πρόσωπο και ο βασιλιάς

6

ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Η εκστρατεία στην Ιταλία. Οραμα και παραίτηση

14

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Πώς «έχτισε» την εικόνα του. Προπαγάνδα και σκοπιμότητες

36

Υπεύθυνος έκδοσης ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Σύνταξη ύλης

ΝΑΣΟΣ ΓΚΟΛΕΜΗΣ

Σύμβουλος έκδοσης

ΣΤΕΡΙΟΣ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ

Συντονισμός - επιμέλεια ΝΙΚΟΣ ΒΑΡΔΙΑΜΠΑΣΗΣ

Μόνιμοι συνεργάτες ΦΑΙΔΩΝ ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΔΑΣΗΣ - ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΒΑΡΤΣΟΣ

ΑΜΑΛΙΑ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ-ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΓΡΑΒΑΝΗ

ΒΑΣΑ ΚΟΝΤΟΡΙΝΗ

ΧΡΥΣΗΔΑ ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ

Δημιουργικό

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ

ΝΙΚΟΣ ΚΕΧΑΓΙΑΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΖΑΝΕΤΟΠΟΥΛΟΥ

Παραγωγή

ΦΩΤΟΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.

Ηλεκτρονική διεύθυνση

istorika@enet.gr

Ένας ακόμη Βαλκανικός μύθος

Αν ρωτούσε κανείς έναν μέσο μορφωμένο από τη Δύση τι γνωρίζει από την περίοδο και το γεωγραφικό χώρο που αποτελούν τις δύο παραμέτρους στο σημερινό αφιέρωμα των «Ιστορικών», θα έπαιρνε μόνο δύο απαντήσεις. Ο Ευρωπαίος, που απέκτησε τις γνώσεις του στο πλαίσιο της ανθρωπιστικής παράδοσης της Δύσης, θα γνώριζε ασφαλώς την παροιμιώδη έκφραση «πύρρειος νίκη» (που σημαίνει νίκη με τεράστιες απώλειες, όπως εκείνη του ιστορικού βασιλέως της Ηπείρου κατά των Ρωμαίων το 280/279 π.Χ.), καθώς και ότι μια συγκεκριμένη ποικιλία μεγάλωσμων σκύλων πήρε το όνομά της από το αρχαίο ηπειρωτικό φύλο των Μολοσσών.

Ενας οποιοδήποτε μορφωμένος Βαλκάνιος γείτονάς μας θα ήταν, αντίθετα, πολύ πιο ευφραδής στην απάντησή του. Ειδικότερα, ελάχιστοι ήταν, πριν από 15 χρόνια, οι απόφοιτοι εκείνοι της μέσης εκπαίδευσης στην Αλβανία που είχαν εγκαταλείψει τα σχολικά τους θρανία χωρίς την εικόνα ότι ο Πύρρος και το αρχαίο βασίλειό του αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής τους ιστορίας.

Τον πυρήνα της ιστορικής αυτής εικόνας αποτελούσε το δόγμα του λεγόμενου «Πανιλλυρισμού» που δέσποζε ανέκαθεν στην ιστοριογραφία της γειτονικής μας χώρας και που ήθελε τα αρχαία ιλλυρικά φύλα να αποτελούν τους απ' ευθείας προγόνους των σημερινών Αλβανών. Στο πλαίσιο του ιστορικού αυτού δόγματος φέρονται όλα τα γνωστά από τις αρχαίες πηγές φύλα της δυτ. Βαλκανικής ότι αποτελούν αναπόσπαστο μέρος μιας δήθεν συνομοσπονδίας ιλλυρικών φύλων, από τις βόρειες δαλματικές ακτές και τη γεωγραφική περιοχή της σημερινής Σερβίας (μεταξύ Αδριατικής και του ποταμού Σάβα). Στην υποτιθέμενη αυτή συνομοσπονδία των «Ιλλυριών»-προγόνων των σημερινών Αλβανών εντάσσονται επίσης και τα Δαρδανικά φύλα της περιοχής του Κοσσυφοπεδίου και της σημερινής ΠΓΔΜ, καθώς επίσης και τα φύλα της αρχαίας Ηπείρου με αυτόν τον ίδιο τον ηγεμόνα τους τον Πύρρο... Στο πλαίσιο της σημερινής μας αναφοράς δεν είναι δυνατόν βέβαια να προχωρήσουμε σε μια ανασκευή των μυθοπλαστικών αυτών θεωριών, οι

οποίες άλλωστε δεν έχουν γίνει αποδεκτές από τη διεθνή έρευνα στο απόλυτο σχεδόν σύνολό της. Θα περιοριστούμε λοιπόν να επισημάνουμε την ιδιαιτερότητα εκείνη που εντάσσει και την αλβανική «εθνική» ιστοριογραφία σε ένα κοινό βαλκανικό τυπολογικό πρότυπο: τον «εθνικό μύθο».

Ο εθνικός μύθος δεν αποτελεί διόλου μιαν αλβανική αποκλειστικότητα, αλλά χαρακτηρίζει, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, την «επίσημη», την κρατική ιδεολογία όλων των κρατικών μορφωμάτων, στα οποία θα υπαχθεί τελικά το πολυποίκιλο εκείνο μωσαϊκό των βαλκανικών εθνοτήτων και εθνοικών ομάδων κατά το 19ο, αλλά και τον 20ό αιώνα. Το «ιστορικό» επιχείρημα αποτελεί το κυριότερο ιδεολογικό όπλο που θα τεθεί στη διάθεση των «μονοεθνικών» κρατών που θα αναδυθούν από τα συντρίμια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια κατά τους 19ο και 20ό αιώνες. Η «επίσημη» εκδοχή της Ιστορίας θα αποτελέσει πλέον στοιχείο αναπόσπαστο της κρατικής ιδεολογίας, για να υπηρετήσει την εξωτερική πολιτική της εκάστοτε κεντρικής εξουσίας ή και, ακόμα, να αποτελέσει στοιχείο νομιμοποιητικό της εξουσίας στο εσωτερικό και όργανο ιδεολογικής χειραγώγησης των υπηκόων. Είτσι, για παράδειγμα, οι Ρουμάνοι «ανακαλύπτουν» τους Δάκες ως πανάρχαιους προγόνους τους, ενώ η βουλγαρική «εθνική» ιστοριογραφία προσκολλάται, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο σταλινικής εμπνεύσεως ψευδο-διαλεκτικό σχήμα της ιστορικής «σύνθεσης» Θρακών και Σλάβων. Το πρόσφατο παράδειγμα βαλκανικής εθνικής μυθοπλασίας από την ιστορία της αρχαίας Μακεδονίας, που εντάσσεται τυπολογικά στο ίδιο πρότυπο, είναι, πιστεύουμε, αρκούντως γνωστό...

Οι πολιτικές αλλαγές της τελευταίας δεκαετίας στη γειτονική μας χώρα είχαν ωστόσο, όπως δείχνουν τα πράγματα, και τον αντίκτυπό τους στη σύγχρονη αλβανική ιστορική έρευνα, η οποία φαίνεται ότι έχει εγκαταλείψει τη γνωστή μονολιθική της θεώρηση. Ενδείξεις που μας επιτρέπουν να εκφράσουμε κάποια αισιοδοξία στην κατακλείδα των σημερινών μας Παρα-σημειώσεων.

εύτερος εξάδελφος του Μ. Αλεξάνδρου. Ο πατέρας του Αιακίδης και η μητέρα του Αλεξάνδρου Ολυμπιάς ήταν δυο αδελφών παιδιά, των γιών του Αλκέτα Α' που ήταν διάδοχος του πρώτου βασιλιά των Μολοσσών Θαρύπα (395 π.Χ.).

Οι Μολοσσοί, ένας κτηνοτροφικός, ημινομαδικός λαός, που το χειμώνα ζούσαν στη λεκάνη των Ιωαννίνων και του Παρακαλάμου και το καλοκαίρι στα βοσκοτόπια της Πίνδου, έφθασαν στην Α-πειρο: στη χωρίς πέριτα χώρα της Α-πείρου (ή Η-πείρου) το 1200 π.Χ. -μαζί με τ' άλλα δυο συγγενικά τους φύλα: τους Θεσπρωτούς και τους Χάονες- ονομάζοντας απ' τον 5ο αι. π.Χ. τους εαυτούς τους Α-πειρώτες (Η-πειρώτες).

Πρώτος ο προ-προπάππος του ξανθού Πύρρου (Πύρρος=ξανθός, κοκκινομάλλης) τους εξελλήνισε, γιατί «...διοργάνωσε και εμόρφωσε τις πόλεις -γράφει ο Πλούταρχος- με Ελληνικά ήθη και γράμματα και με νόμους φιλανθρώπους...» (Πλούταρχου, -1, 14).

Οι συνασισμένοι Μολοσσοί και Θεσπρωτοί απ' το 330 π.Χ. και Χάονες απ' τα χρόνια του Πύρρου, νικήθηκαν και υποδουλώθηκαν στη Ρώμη το 167 π.Χ.

Μετά την Pax Romana, απ' τα χρόνια του Βυζαντίου, εισβάλλουν και λεηλατούν την Ηπειρο Γόιθοι, Βάνδαλοι, Άντες, Σλάβοι, Αραβες, Βούλγαροι, Νορμανδοί, Φράγκοι και Βενετοί. Κάποτε, το 1204 μ.Χ., ιδρύεται απ' τον Μιχαήλ Α' Αγγελο και το «Δεσποτάτο της Ηπείρου», που αποκτά σημασία ανάλογη του πανηπειρωτικού βασιλείου του Πύρρου. Ακολουθεί η Τουρκοκρατία από το 1430, που τελειώνει για το νότιο τμήμα της Ηπείρου το 1912!

Η ζωή του Πύρρου που εξετάζουμε είναι μια περιπέτεια.

Οι Μολοσσοί στασιάζαντες σκοτώνουν το βασιλιά πατέρα του Αιακίδα. Τον Πύρρο τον αναθρέφει ο βασιλιάς Γλαυκίας των Ιλλυριών κι όταν γίνεται 12 ετών τον ανεβάζει στο θρόνο των Μολοσσών.

Ύστερα από πέντε χρόνια οι Μολοσσοί στασιάζουν ξανά. Ο Πύρρος, φυγάδας πηγαίνει στον έκλυτο και ακόλαστο γαμπρό του, στον Δημήτριο τον Πολιορκητή, που είχε νυμφευθεί την αδελφή του Δηιδάμεια. Ο Δημήτριος τον παραδίδει όμηρο στον Πτολεμαίο που τον νυμφεύει με την κόρη της βασίλισσας Βερενίκης, Αντιγόνη. Απ' αυτό το γάμο κατόρθωσε να αποκτήσει χρήματα και δύναμη για να πάει στην Ηπειρο και να πάρει τη βασιλεία του ξανά.

Μετά νυμφεύεται τη Λάνασσα, κόρη του τυράννου των Συρακουσών Αγαθοκλή, που του έδωσε προίκα την Κέρκυρα. Νυμφεύεται ακόμη τη Βιρκένα, κόρη του Ιλλυριού βασιλιά Βάρδυλλι, και με την κόρη τού Αυτολέοντα των Παϊόνων για τη διευθέτηση των βορείων συνόρων του. Στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του έπαιξε ρόλο ο Μ. Αλέξανδρος. Ο στρατηλάτης-εξάδελφος στάθηκε το πρότυπο για τον Πύρρο, όταν οραματίστηκε τη δημιουργία της μεγάλης αυτοκρατορίας στη Δύση, ενώνοντας Ελλάδα με Νότια Ιταλία και Σικελία.

Την ακόρεστη επιθυμία του για νέες κατακτήσεις την ανέκοψε μια Αργίπσσα, όταν του εκσφενδόνισε ένα... κεραμίδι. Ο Πύρρος έπεσε λιπόθυμος σ' ένα δρομάκι του Αργούς, όπου και τον αποκεφάλισαν. Αυτό ήταν το τέλος για τον «αιτό της Ηπείρου».

ΠΥΡΡΟΣ

Πύρρος Ηρακλειδεύς.
Ρωμαϊκό αντίγραφο
προτομής του
(Εθνικό Μουσείο
Νάπολης)

Ο ΑΕΤΟΣ

Η

Της ΒΑΣΑΣ ΚΟΝΤΟΡΙΝΗ
καθηγήτριας Επιγραφικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Η βασιλεία του **Πύρρου**, εξαιρετικά πολυκύμαντη λόγω της εκρηκτικής του προσωπικότητας, υπήρξε η σημαντικότερη περίοδος στην ιστορία της αρχαίας Ηπείρου. Το κράτος του, η συμμαχία των Ηπειρωτών υπό την κυριαρχία των Μολοσσών βασιλέων, τότε όχι μόνον απέκτησε τη μεγαλύτερή του έκταση, αλλά έγινε μία από τις πρωτεύουσες δυνάμεις του κόσμου που αναδύθηκε από τις κατακτήσεις του **Αλέξανδρου**, του ελληνιστικού.

Η ζωή και η δράση του

Ο Πύρρος γεννήθηκε το 319, τέσσερα χρόνια μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου που ήταν εξαδελφός του, αφού ο πατέρας του Πύρρου, **Αιακίδης**, και η γνωστή μας **Ολυμπιάδα** ήταν πρώτα εξαδέλφια. Ο Αιακίδης, βασιλέας των Μολοσσών, και η γυναίκα του, **Φθία**, από επιφανή οικογένεια της Θεσσαλίας, είχαν επίσης δύο κόρες, τη **Δηιδάμεια** και την **Τρωάδα**. Η περιπέτεια ήταν συνυφασμένη με τη ζωή του Πύρρου: μόλις δύο χρόνων φυγαδεύεται από την Ηπειρο λόγω της καθαίρεσης του πατέρα του από τους υπηκόους του (στο βασίλειο των Μολοσσών, με τους ιδιότυπους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, οι βασιλείς δεν ήταν ανεξελέγκτοι)· δώδεκα χρόνων ανακτά το θρόνο· καθαιρείται ύστερα από πέντε χρόνια κατά την απουσία του· καταφεύγει, τέλος, στον άνδρα της αδελφής της Δηιδάμειας, **Δημήτριο Πολιορκητή**, γιο του **Αντιγόνου Μονοφθάλμου**, του σημαντικότερου τότε διαδόχου. Στην αποφασιστική για τους διαδόχους μάχη της Ιψού (301) ο νεαρός Πύρρος πολέμησε γενναϊότατα στο πλευρό του γαμπρού του. Παρά την αρνητική για τους Αντιγονίδες έκβαση της μάχης, ο Πύρρος δεν εγκατέλειψε τον ανήσυχο Δημήτριο. Τον ακολού-

θησε στην Ελλάδα και διαφύλαξε τις πόλεις που του εμπιστεύθηκε. Πιστεύεται ότι ο Πύρρος τότε ήλθε σε επαφή με τη διοίκηση πόλεων-κραιών με θεσμούς διαφορετικούς από εκείνους του βασιλείου των Μολοσσών, του οποίου η δομή στηριζόταν στα φυλα ή εθνη. Μετά το θάνατο της Δηιδάμειας ο Δημήτριος τον στέλνει όμηρο στον **Πτολεμαίο** της Αιγύπτου (299). Στην αυλή της Αλεξάνδρειας ο Πύρρος κέρδισε την εκτίμηση του Πτολεμαίου για την ανδρεία του, τα πνευματικά και ηθικά χαρίσματά του, πήρε την **Αντιγόνη**, κόρη της βασίλισσας **Βε-**

ρενίκης, ως σύζυγο και, τέλος, είχε την πολύπλευρη υποστήριξη του Πτολεμαίου, χάρη στην οποία επανέρχεται στην Ηπειρο, αρχικά ως συμβασιλέας (297) και σύντομα μόνος. Το 297 θεωρείται η πραγματική αρχή της βασιλείας του. Εφαρμόζοντας την πολυγαμία για πολιτικούς λόγους, όπως οι περισσότεροι βασιλείς, αρχίζοντας από τον ίδιο τον Φίλιππο και τον Αλέξανδρο, παντρεύεται, μετά το θάνατο της Αντιγόνης που του έδωσε ένα γιο, τον Πτολε- ▶

Δεξιά, το πεδίο της μάχης της Ιψού (σημερινό Σιψίν) μεταξύ των επιγόνων του Αλεξάνδρου, στην οποία πήρε μέρος και ο νεαρός Πύρρος

ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Η Ολυμπιάδα, μητέρα του Μ. Αλεξάνδρου, ήταν πρώτη εξαδέλφη του Αιακίδη, πατέρα του Πύρρου (Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης)

μαίο, πρώτα τη **Λάνασσα**, κόρη του βασιλέα των Συρακουσών Αγαθοκλή, που του δίνει προίκα την πόλη της Κέρκυρας και ένα γιο, τὸν **Αλέξανδρο**, και έπειτα δύο κόρες γεγιμένων βαρβάρων βασιλέων. Από τη μία θα γεννηθεί ο **Ελενος**.

Επωφελούμενος της έριδας για τη διαδοχή στο θρόνο της Μακεδονίας επεμβαίνει και χωρίς πόλεμο κατορθώνει ταχύτατα να αυξήσει σημαντικά την έκταση του κράτους του προς όλες σχεδόν τις κατευθύνσεις (295). Τότε αποκτήθηκε και η φημισμένη κορινθιακή αποικία Αμβρακία, την οποία ο Πύρρος κόσμησε με πολλά ακόμη καλλιπενήματα και την έκανε τη λαμπερή πρωτεύουσα των Μολοσσών μέχρι την πτώση της βασιλείας του (232). Μαζί, λοιπόν, με την Κέρκυρα αυτήν ακριβώς την εποχή το βασίλειο του Πύρρου περιλαμβάνει τις δύο μεγαλύτερες ναυτικές δυνάμεις του Ιονίου. Την ίδια εποχή (294) ο Δημήτριος Πολιορκητής γίνεται κύριος της Μακεδονίας. Η γειτνίαση των δύο φιλόδοξων και αρειμάνων ηγεμόνων δεν άργησε να πάρει τη φυσική της τροπή, δεδομένου μάλιστα ότι ο θάνατος της Δηιδά-

Εξαδέλφος του Μεγάλου Αλεξάνδρου ο Πύρρος, τον δύνιζε στα όπλα, τις κινήσεις, την ταχύτητα και τα κατορθώματα

μειας, αρκετά χρόνια πριν, είχε ακυρώσει τις μεταξύ τους συγγενικές σχέσεις. Η σύγκρουση μεταξύ του Πύρρου και του Δημητρίου είχε ποικίλες εκβάσεις· θα αναφερθούν οι σημαντικότερες. Η Λάνασσα, η Συρακούσια γυναίκα του Πύρρου, τον εγκαταλείπει και παντρεύεται τον Δημήτριο, στον οποίο δίνει και την προίκα της, την Κέρκυρα, όπου εγκαθίσταται αμέσως μακεδονική φρουρά. Έτσι, ο Πύρρος έχει τώρα τον αντίπαλο εκτός από τα ανατολικά και στα δυτικά του. Λίγο μετά, στον εναντίον του Δημητρίου συνασπισμό, μαζί με τον Πτολεμαίο και τον **Λυσίμαχο** της Θράκης μετέχει και ο Πύρρος. Ο Μολοσσός εκδιώκει τον Δημήτριο από το μεγαλύτερο σχεδόν μέρος των κτήσεών του και στέφεται βασιλέας της Μακεδονίας (288). Σε λίγο αποσπά και τη Θεσσαλία. Είναι τώρα ο Πύρρος κυρίαρχος του μεγαλύτερου μέρους του ελλαδικού χώρου. Όχι, όμως, για πολύ. Θα «φροντίσει» γι' αυτό ο σύμμαχός του Λυσίμαχος, χρησιμοποιώντας το στρατό και την προπαγάνδα. Έτσι ο Πύρρος αναγκάζεται να αποσυρθεί με το στρατό του στην Ηπειρο χάνοντας τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία (285). Το εφήμερο των κατακτήσεων ή των σχέσεων του Πύρρου με τους άλλους ηγεμόνες ξεπερνούσε ίσως και αυτή την πραγματικότητα της εποχής του.

Σε λίγα χρόνια (281), με ισχυρό στρατό και ελέφαντες, ο Πύρρος ξεκινά για τη μεγάλη περιπέτεια στη Δύση (βλ. επόμενα κεφάλαια).

Μετά την επιστροφή του από την εξάχρονη εκστρατεία στην Ιταλία και τη Σικελία (φθινόπωρο 275) ο Πύρρος έφερε μαζί του στρατεύμα, που για να το διατηρήσει και να το θρέψει καταφεύγει στη συνήθη πρακτική, τον πόλεμο. Στρέφεται έτσι κατά του βασιλέα της Μακεδονίας **Αντιγόνου Γονατά** (γιου του Δημητρίου Πολιορκητή), ο οποίος και θα είναι ο αντίπαλος του βασιλέα των Μολοσσών μέχρι το τέλος της ζωής του. Παρά τις μέτριες στρατιωτικές δυνάμεις και μέσα σε λίγες εβδομάδες κατορθώνει να κατακτήσει το μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας όχι μόνο με νίκες, αλλά και χάρη στην εκτίμηση που ανέκαθεν είχαν προς αυτόν το γενναίο πολεμιστή και εξαδέλφο του Αλέξανδρου αρκετοί εξέχοντες Μακεδόνες. Αυτή όμως η κατάκτηση αμαυρώθηκε από τη σύλληψη των λαμπρών βασιλικών τάφων στις Αιγές από τους Γαλάτες μισθοφόρους του Πύρρου, ο οποίος ίσως από επιπολαιότητα, ίσως από ολιγωρία δεν μπόρεσε τότε να τους συγκρατήσει. «Ώδεν ήκουσε κακώς υπό των Μακεδόνων». Και αυτή, ωστόσο, η κατάκτηση ήταν εφήμερη.

Λίγα χρόνια μετά (άνοιξη 272) αρχίζει τη θυελλώδη εκστρατεία του στην Πελοπόννησο, όπου έμελλε να χάσει πρώτα το μεγαλύτερο γιο του Πτο-

Παράσταση από την Κάτω Ιταλία με πολεμικούς ελέφαντες – ανάμνηση από την εκστρατεία του Πύρρου (Μουσείο Βίλας Τζούλια, Ρώμη)

Λεμναίο και έπετα την ίδια του τη ζωή στο Αργος. Αποδεχόμενος πρόσκληση ενός ευγενούς Σπαρτιάτη εκστρατεύει στη Λακεδαιμόνα. Στην αρχή προσπαθεί να αποκρύψει τους πραγματικούς σκοπούς του λέγοντας ότι έρχεται να απελευθερώσει τις πόλεις από τον Αντίγονο και τους Μακεδόνες και ότι σκέπτεται μάλιστα να στείλει στη Σπάρτη τα μικρότερα παιδιά του για να εκπαιδευθούν σύμφωνα με τα λακωνικά έθιμα. Στην επίθεση κατά της αειχιστης πόλης αποδείχθηκε ακόμη μια φορά ο ηρωισμός των ανδρών και των γυναικών της (ακόμη και παρθένες πήραν μέρος στην απόκρουση του εχθρού και των ελεφάντων του), αλλά και οι πολεμικές ικανότητες του ίδιου του Πύρρου και του νεαρού Πτολεμαίου.

Τότε εμφανίστηκε στον Πύρρο μια νέα πρόσκληση για βοήθεια από την ανιμακεδονική μερίδα του Αργους. Ως συνήθως ο Πύρρος ανταποκρίνεται. Καθ' οδόν προς το Αργος πέφτει σε ενέδρα του βασιλέα της Σπάρτης, κατά την οποία σκοτώνεται ο Πτολεμαίος πολεμώντας γενναία. Ο Πύρρος, ωθούμενος από τον πόνο του, ξεπέρασε τον εαυτό του: αφού πολέμησε αρχικά έφιππος, συνέχισε να αγωνίζεται πεζός προσφέροντας τη σφαγή, γράφει ο **Πλούταρχος**, ως προσφορά και επιτάφιο αγώνα στο νεκρό γιο του.

Ούτε, όμως, και το Αργος, κοντά στο οποίο είχε ήδη στρατοπεδεύσει ο Αντίγονος Γονατάς, μπόρεσε να κα-

ταλάβει ο Πύρρος. Ένα μέρος του σφαιριού με τον ίδιο επικεφαλής μπόρεσε να καταλάβει την αγορά της πόλης εισβάλλοντας νύχτα από μια πύλη του τείχους που του άνοιξαν οι Αργείοι αντιφρονούντες. Η σύγχυση επήλθε όταν ύστερα από δυσκολίες οι ελέφαντες πέρασαν τη χαμηλή πύλη και βρέθηκαν στους στενούς δρόμους ►

Ο Δημήτριος ο Πολιορκητής. Παντρεύτηκε την αδερφή του Πύρρου **Διηδόμεια** και κατόπιν τη σύζυγό του **Λάνασσα** (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθήνας)

Σιδερένιος
θώρακας με
χρυσές
διακοσμήσεις και
ξίφος με
πτηνόσχημη λαβή
του 4ου αιώνα π.Χ.
(Αρχαιολογικό
Μουσείο
Κέρκυρας). Στο
κέντρο, χρυσός
στατήρας του
Πύρρου, με
παράσταση της
τροπαιοφόρου
Νίκης. Κόπηκε στις
Συρακούσες
μεταξύ 278-276
π.Χ. (Βρετανικό
Μουσείο)

του Αργού, όπου βέβαια εγκλωβίστηκαν. Μέσα στο πανδαμόνιο, το οποίο επέτεινε η αντιμετώπιση των αντιπάλων, η εντολή του Πύρρου για υποχώρηση εκτελέστηκε αντίθετα. Σύμφωνα με την περιγραφή του Πλουτάρχου, μια Αργεία, φοβούμενη για τη ζωή του παιδιού της που αντιμετώπιζε τον Πύρρο, εκσφενδονίζει εναντίον του ένα κεραμίδι χωρίς, όμως, να του επιφέρει το θάνατο. Αυτόν το θεόρατο πολεμιστή πεσμένο στο έδαφος αναγνώρισε και αποκεφάλισε τελικά ένας στρατιώτης του Αντιγόνου με δέος και τρεμάμενα χέρια. Λακρυσμένος ο Αντίγονος κόσμησε το πτώμα του αντιπάλου του, το έκαψε και παρέδωσε τη στάχτη στο νεότερο γιο του Πύρρου, Ελενο, που ακολουθούσε τον πατέρα του, για να τη φέρει στην Ηπειρο.

Μια πρώτη προσπάθεια αποτίμησης αυτής της

**Ο Αννίβας θεωρούσε απ' όλους τους
στρατηγούς πρώτο τον Πύρρο, δεύτερο τον
Σκιπίωνα και τρίτο τον εαυτό του**

θρυλικής προσωπικότητας θα πρέπει ίσως να γίνει σε δύο επίπεδα: του ατόμου και του βασιλέα.

Ο Πύρρος ως άτομο

Οι σύγχρονοι του Πύρρου τον παρομοίαζαν στην ανδρεία και την πολεμική τέχνη με τον Αλεξάνδρο και τον Αχιλλέα. Ο Αννίβας θεωρούσε «των στρατηγών πρώτον μὲν ἐμπειρία καὶ δεινότητι Πύρρον, Σκιπίωνα δὲ δεύτερον, ἑαυτὸν δὲ τρίτον». Λέγεται ότι ενώ οι άλλοι βασιλείς του καιρού του έμοιαζαν στον Αλεξάνδρο στα πορφυρά ρούχα, στους σωματοφύλακες («δορυφόρους»), στη στάση του κεφαλιού και στη σκληρή γλώσσα, μόνον ο Πύρρος τον θύμιζε στα όπλα, στα κατορθώματα, καθώς επίσης στην «δύση», στην ταχύτητα και στις κινήσεις. Μιλώντας για τις πολεμικές αρετές του Πύρρου εννοούμε την ανδρεία του στις μάχες αλλά και στις στρατηγικές και τακτικές του ικανότητες, τις οποίες ο ίδιος ο βασιλέας περιγράφει στα «Υπομνήματα» που εκπρόβηξε. Οι νίκες του συχνά συνεπάγονταν πολλές απώλειες, σύμφωνα με την παροιμιώδη έκφραση «πύρρειος νίκη». Όπως ο Αλέξανδρος, έτσι και

Επιτύμβια στήλη
έφιππου
πολεμιστή με
τυπική ελληνική
εξάρτηση
(Μουσείο
Paestum
Ποσειδωνίας)

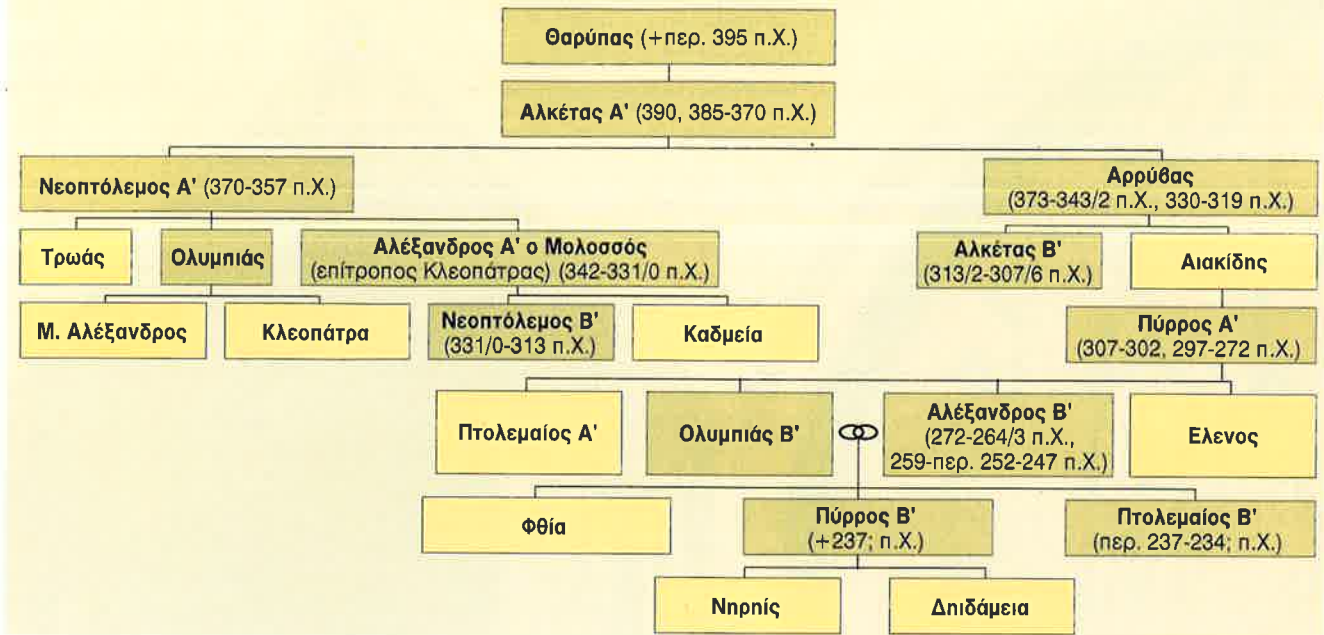
ο Πύρρος είναι ποτισμένος με τον Ομήρο και τα κατορθώματα του Αχιλλέα, στον οποίο είχαν φροντίσει να αναγάγουν την καταγωγή τους οι Μολοσσοί βασιλείς. Όπως ο Αχιλλέας και άλλοι ομηρικοί ήρωες, επιζητεί μονομαχία με τον αντίπαλο αρχηγό για την τελική λύση της διαφοράς, μονομαχία την έκβαση της οποίας γράφει η απaráμιλλη πολεμική του τέχνη. Παρ' όλο τον πόνο του πριν από την εισβολή στο Αργος προκαλεί σε μονομαχία τον Αντίγονο Γονατά, ο οποίος του απαντά αρνούμενος ότι αυτός εξαρτά τη στρατηγία του από τις περιστάσεις μάλλον παρά από τα όπλα, ενώ στον Πύρρο, αν δεν ευκαιρεί να ζει, έχουν ανοιχθεί πολλοί δρόμοι προς το θάνατο. Αναγνωρισμένη, λοιπόν, και θαυμαστή από το πανελλήνιο η πολεμική ιδιοφυΐα του Πύρρου, δεν ήταν δυνατό να αφήσει ασυγκίνητους τους συμπατριώτες του. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Πλούταρχο, επιστρέφοντας στην Ηπειρο έπετα από κάποια λαμπρή νίκη οι Ηπειρώτες τον ονόμασαν «Αιτόν» και αυτός τους απαντούσε ότι οι φιερούγες του είναι τα όπλα τους. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της προσωπικότητας

του Πύρρου, σύμφωνα με τις φιλολογικές πηγές, είναι πως ό,τι κέρδιζε με τα κατορθώματά του το έχανε από τη ροπή του σε νέες ελπίδες και στο πάθος να αποκτήσει αυτό που δεν είχε. Τούτο είχε αποτελεσμα να μη σταθεροποιεί και οργανώνει όσα κατά καιρούς κατακτούσε. Η έννοια της ελπίδας, γράφει ένας σύγχρονος μελετητής του Πύρρου, επανέρχεται σαν λαιμοτίβ στη ζωή του. Επίσης φαίνεται ότι ο αρεϊμάνιος αυτός βασιλέας αντιμετώπιζε με χιούμορ κάποιους που τον κακολογούσαν. Οι ιδέες του για το διάδοχό του φαίνονται σκληρές, αλλά όχι πρωτότυπες: δήλωσε ότι θα αφήσει τη βασιλεία σε όποιον από τους γιους του έχει το κοφτερότερο μαχαίρι. Εξάλλου, η μη προσήλωσή του στις δεισιδαιμονίες και στις ερμηνείες των οίωνων, αν κριθεί

Ό,τι κέρδιζε ο Πύρρος με την ανδρεία και τα κατορθώματά του, το έχανε από το πάθος του να αποκτήσει αυτό που δεν είχε

Ο ΟΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΙΑΚΙΔΩΝ

Ο Πύρρος εκμεταλλεύθηκε το ιστορικό κενό και δημιούργησε τη μεγάλη Ηπειρο, όταν η Μακεδονία ήταν αδύναμη

από τα αποτελέσματα, είχε επακόλουθο θανάτους προσφιλών του και ήπιες.

Ο Πύρρος ως βασιλέας

Για να αποτιμηθεί η θέση του στην Ιστορία της Ηπείρου και της Ελλάδας θα πρέπει βέβαια να τονιστεί ότι με τις κατακτήσεις του ο Πύρρος είναι ο δημιουργός της μεγάλης Ηπείρου, που περιελάμβανε τη δυτική Ελλάδα και έφθανε πολύ βορειότερα της Επιδάμνου (Δυρραχίου). Εως τότε η Ηπειρος διαδραμάτιζε γενικά παραπληρωματικό (ή συμπληρωματικό, δεν έχει σημασία) ρόλο στην ελληνική Ιστορία. Οι αρχαίοι συγγραφείς, που έχουν διασωθεί και αποτελούν τις κύριες πηγές μας, την ανέφεραν εφόσον εμπλεκόταν στις δραστηριότητες της Αθήνας, της Μακεδονίας ή όποιας άλλης μεγάλης δύ-

ναμης. Το ίδιο βέβαια συμβαίνει και με τις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις και περιοχές είτε στην Ελλάδα είτε στη Μ. Ασία είτε αλλού: η Ιστορία τους μας είναι γνωστή εφόσον αυτή συνδέεται με οποιοδήποτε τρόπο με την Ιστορία των πρωταγωνιστριών δυνάμεων. Σήμερα δεν περιοριζόμαστε πλέον στις αποσπασματικές και όχι πάντα ασφαλείς μαρτυρίες των ιστορικών, αφού η κάθε πόλη ή περιοχή έχει να επιδείξει τη δική της ιστορική συγγραφή χάρη στον πλούτο και το πλήθος των δημόσιων και ιδιωτικών επιγραφών της που προσφέρουν αυτούσια άρα βέβαιη ιστορική πληροφόρηση. Ετσι και όλη η Ηπειρος χάρη στις χιλιάδες των επιγραφών της μας έχει ήδη αποκαλύψει ή πρόκειται να μας αποκαλύψει πολλές πτυχές του δημόσιου και ιδιωτικού της βίου. Ο Πύρρος με τη δράση του στην Ελλάδα και τη Δύση ήταν ο πρώτος βασιλέας που οδήγησε την παιρίδα του να πρωταγωνιστήσει στην ελληνική Ιστορία, όταν η Μακεδονία ήταν αδύναμη και υπέφερε από εσωτερικά προβλήματα, ενώ για την Αθήνα ή τη Σπάρτη δεν μπορούσε τότε να γίνει λόγος. Υπήρχαν δηλαδή τότε οι κατάλληλες συνθήκες: και η ρωμαλέα προσωπικότητα και το ιστορικό κενό.

Ηπειρωτική ασπίδα κατατεθειμένη στο ναό της Αθηνάς στις Μυκήνες από τους Αργείους, μετά τη νίκη τους επί του Πύρρου (Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου)

Ηταν ο Πύρρος και ικανός πολιτικός; Το θέμα έχει επανειλημμένα απασχολήσει την έρευνα χωρίς να υπάρχει ομοφωνία. Αρκετοί πάντως δέχονται ότι παρ' όλη την πολυπραγμοσύνη του οι ενέργειές του τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Δύση δεν φαίνεται να στερούνται σχεδιασμών και οραμάτων.

Ο θρύλος που τύλιξε ήδη από την αρχαιότητα πολλές πλευρές της προσωπικότητας του Πύρρου (του αποδόθηκαν ακόμα και θεραπευτικές και μαγικές ιδιότητες) συνετέλεσε να έχουμε αρκετά φιλολογικά κείμενα, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο με τα αναμφισβήτητα τεκμήρια, δηλαδή τις επιγραφές και άλλα ευρήματα. Ετσι, το κεφάλαιο «Πύρρος» παραμένει, όπως και τόσα άλλα, ανοικτό. ■

319 π.Χ.

Γεννιέται ο Πύρρος, γιος του βασιλιά Αιακίδη, γόνος της βασιλικής οικογένειας των Μολοσσών της Ηπείρου· ο Πτολεμαίος κυριεύει τη Συρία· θάνατος του Αντιπάτρου

315

Θάνατος του Αιακίδη· ο Πύρρος ανατρέφεται ως θετός γιος του Ιλλυριού βασιλιά Γλαυκία· ο Αντίγονος παίρνει τη Συρία από τον Πτολεμαίο, ο οποίος παίρνει στη συνέχεια την Κύπρο

307

Ο Γλαυκίας επιβάλλει τον Πύρρο ως βασιλιά στους Μολοσσούς· ο Κάσσανδρος χάνει την Ηπειρο· ο Δημήτριος ο Πολιορκητής γίνεται κύριος της Αθήνας

302

Ο Πύρρος εκθρονίζεται από το θρόνο της Ηπείρου κατόπιν παρέμβασης του βασιλιά της Μακεδονίας Κασσάνδρου· νέος βασιλιάς ο Νεοπτόλεμος Β'· ο Πύρρος καταφεύγει στον Δημήτριο Πολιορκητή στη Μικρά Ασία· ο Ζήνων ιδρύει τη Στωική σχολή στην Αθήνα

301

Ο Πύρρος πολεμά και διακρίνεται με τα στρατεύματα του Δημητρίου στη μάχη της Ήφου

297

Ο Πύρρος επιστρέφει ως συμβασιλέας στο θρόνο των Μολοσσών της Ηπείρου με τη βοήθεια του πεθερού του βασιλιά της Αιγύπτου Πτολεμαίου Β' και του τύραννου των Συρακουσών Αγαθοκλή

296

Ο Πύρρος εξοντώνει τον Νεοπτόλεμο και μένει μοναδικός βασιλιάς στην Ηπειρο· θα ξεκινήσει προσπάθεια διεύρυνσης της Ομοσπονδίας των ηπειρωτικών φύλων σε βάρος των επαρχιών της Ιλλυρίας

295-4

Ο Πύρρος κυριαρχεί στην Κέρκυρα· Ο Δημήτριος

πολιορκεί την Αθήνα και κατακτά τη Μακεδονία

288

Ο Πύρρος απελευθερώνει την Αθήνα από τον Δημήτριο Πολιορκητή

287

Ο Πύρρος συμμαχεί με τον Λυσιμαχο εναντίον του Δημητρίου για την κατάληψη της Μακεδονίας· πρόσκαιρα γίνεται βασιλιάς της Μακεδονίας και κυρίαρχος της Θεσσαλίας

281

Ο Πύρρος προσκαλείται από τον Τάραντα και άλλες ελληνικές πόλεις του ιταλικού Νότου να αποκρούσουν το ρωμαϊκό επεκτατισμό· πολλοί ηγεμόνες αναγνωρίζοντας τη δύναμη του Πύρρου συνεργούν στην προετοιμασία της εκστρατείας του εναντίον της Ρώμης· ανασύσταση της Αχαϊκής Συμπολιτείας

280

Ο Πύρρος με χιλιάδες πεζούς, ιππείς, ακόμη και ελέφαντες, φτάνει στη Νότια Ιταλία· μαζί με το στρατό των Ταραντινών προελαύνει βόρεια και φτάνει στο Λάτιο, σε μικρή απόσταση από τη Ρώμη· ο Πύρρος προτείνει, χωρίς να γίνει δεκτή, ειρήνη στους Ρωμαίους

279

Ο Πύρρος νικά αλλά με σοβαρές απώλειες (3.500 άνδρες) το ρωμαϊκό στρατό στο Ασκλο - «πύρρειος νίκη»

278

Ο Πύρρος συμμαχεί με τους Συρακούσιους εναντίον του συνασπισμού Ρωμαίων και Καρχηδονίων

277

Ο Πύρρος ανακηρύσσεται βασιλιάς της Σικελίας κατανικώντας τους Καρχηδονίους

276

Οι Σικελοί επαναστατούν εναντίον του Πύρρου

275

Ο Πύρρος πολεμά τους Ρωμαίους στη μάχη του Βενεβέντο· επιστρέφει στην Ηπειρο αφήνοντας μία μικρή φρουρά στον Τάραντα

274

Ο Πύρρος νικά τον Αντίγονο Γονατά, βασιλιά της Μακεδονίας· εγκαθιστά φρουρές στις σημαντικότερες πόλεις της Μακεδονίας

272

Ο Πύρρος δέχεται την πρόσκληση του φιλόδοξου να καταλάβει το θρόνο της Σπάρτης Κλεώνυμου και εκστρατεύει με 24 ελέφαντες, 2.000 ιππείς και 25.000 πεζούς στην

Πελοπόννησο· ο Πύρρος αποκρούεται από το συνασπισμένο στρατό Μεσσηνίων και Λακώνων· ο Πύρρος στρέφεται εναντίον της μακεδονικής φρουράς του Αργούς· ένα κεραμίδι που πετά μία Αργεία γυναίκα φονεύει τον Πύρρο· ένας στρατιώτης του Αντιγόνου αποκόπτει την κεφαλή του Πύρρου και του την πηγαίνει· ο Αντίγονος, αναγνωρίζοντας τη δόξα και τη δύναμη του ανιπάλου του, δίνει εντολή να θαφτεί με μεγάλες τιμές το σώμα του νεκρού βασιλιά της Ηπείρου

Ο ΠΥΡΡΟΣ

ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Ανάγλυφο με την παράσταση του Ηρακλή, που πιθανώς ταυτίζεται με τον Πύρρο, εναντίον της Λερναίας Υδρας, που συμβολίζει (;) τη Ρώμη (Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων). Αριστερά, Έλληνας πολεμιστής ανάγλυφος πάνω σε θώρακα αξιωματικού του Πύρρου, που βρέθηκε στο μέρος όπου έγινε η μάχη της Ηρακλείας (Βρετανικό Μουσείο)

Του ΙΩΑΝΝΗ Α. ΒΑΡΤΣΟΥ
καθηγητή της Αρχαίας Ιστορίας

Ο Πύρρος δεν ήταν ο πρώτος που συνέλαβε την ιδέα επέμβασης στη Δύση. Είναι γνωστό ότι ο **Μ. Αλέξανδρος** είχε σχεδιάσει επέκτασή του και στη Δύση, προκειμένου να εξασφαλίσει την *απάσης της γης αρχήν*¹. Τα σχέδιά του αυτά ανακοίνωσε στους στρατιώτες του το 326 π.Χ., λίγο πριν εγκαταλείψει τη μεγάλη του επιχείρηση για την κατάκτηση του ανατολικού κόσμου. Μετά το θάνατό του οι διάδοχοι δεν ασχολήθηκαν με τα μεγαλόπνοα σχέδια του βασιλιά της Μακεδονίας. Μόνο ο Πύρρος, που θεώρούσε τον εαυτό του συνεχιστή του έργου του Αλεξάνδρου, ο οποίος ασφαλώς γνώριζε το περιεχόμενο των «υπομνημάτων» του², έστρεψε τα βλέμματά του προς την Ιταλία και ανέμενε την κατάλληλη ευκαιρία για στρατιωτική επέμβαση, αποβλεποντας στην πραγματοποίησή του πιο εφικτού από τα κατακτιπικά ▶

Στατήρ του Αγαθοκλέους με παράσταση, όπως πιθανολογείται, της κεφαλής του (Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης Βιέννης)

σχέδια του Αλεξάνδρου.

Το 287 π.Χ. ο Πύρρος έγινε βασιλιάς της Μακεδονίας, κατέλαβε σημαντικό μέρος της και κυριάρχησε στο μεγαλύτερο τμήμα της βόρειας Ελλάδας. Υστερα από λίγο όμως η στρατιωτική υπεροχή του Λυσιμάχου τον ανάγκασε να εγκαταλείψει τη Μα-

Ο Πύρρος θεωρούσε τον εαυτό του ως το νόμιμο διάδοχο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και συνεχιστή του έργου του

κεδονία και να περιοριστεί στη χώρα του³.

Ελάχιστα γνωρίζουμε για τη δράση του Πύρρου κατά την περίοδο που ακολούθησε. Μπορούμε να συναγάγουμε ότι, μειωμένος, αποφάσισε να μην επιχειρήσει νέα επέμβαση στη Μακεδονία, και επειδή υπολόγιζε την ισχύ του Λυσιμάχου αλλά και

Ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής του Λυσιμάχου της ελληνιστικής περιόδου (Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης Γενεύης)

επειδή απέβλεπε στην ανάγκη συγκέντρωσης και ανασύνταξης των δυνάμεών του, προκειμένου να αποφασίσει μελλοντικές κινήσεις του. Και ενώ η φιλοπόλεμη ιδιοσυγκρασία του και το νεαρό της ηλικίας του θα δικαιολογούσαν ίσως κάποια παράτολμη ενέγεια για ανακατάληψη της Μακεδονίας, αυτός επέλεξε την αιραξία.

Στο τέλος του 281 π.Χ. σημειώθηκαν ραγδαίες στρατιωτικές και πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, ενώ η πολιτική κατάσταση στη Μακεδονία περιήλθε σε σύγχυση, λόγω της εναλλαγής ασήμαντων ηγεμόνων. Κατά τη συγκυρία εκείνη ο μόνος ηγεμόνας που θα μπορούσε να αναλάβει και πάλι το θρόνο της Μακεδονίας ήταν ο Πύρρος. Πράγματι, γνωρίζουμε ότι τότε ανανέωσε τις αξιώσεις του επί του μακεδονικού θρόνου και έλαβε τα όπλα εναντίον του **Πτολεμαίου Κεραυνού**. Η άφιξη όμως πρεσβείας των Ταραντίνων, οι οποίοι ζητούσαν τη βοήθειά του, τον έκανε να παραιτηθεί από το εγχείρημα κατά του Πτολεμαίου.

Την απόφαση του Πύρρου να εγκαταλείψει τα σχέδιά του εναντίον του Πτολεμαίου Κεραυνού επηρέασε αναμφιβόλως και το παρελθόν. Η ρευστή κατάσταση των μακεδονικών πραγμάτων θα τον παρέσυρε ίσως σε περιπέτεια με απρόβλεπτο αποτέλεσμα. Ήταν δε φυσικό να μην ιρέφει εμπιστοσύνη προς τους Μακεδόνες, οι οποίοι μόλις προ ολίγων ετών τον είχαν εγκαταλείψει χάριν του Λυσιμάχου. Επιπλέον, οι βλέψεις του βασιλιά της Ηπείρου είχαν ήδη προ πολλού στραφεί προς τη Δύση. Η οδός προς τη Δύση εμφανιζόταν τώρα περισσότερο προσιτή. Για να φτάσει στη Μακεδονία έπρεπε να διαβεί την Πίνδο, ενώ για να προσεγγίσει την Καλαβρία η οδός ήταν εύκολη, και η Κέρκυρα, την οποία είχε προ ολίγου καταλάβει, θα μπορούσε να διευκολύνει τη διαπεραίωση δυνάμεων⁴. Εξ άλλου, η ευημερία των ελληνικών αποικιών της Κάτω Ιταλίας και η έλλειψη επαρκών πληροφοριών ως προς τη δύναμη της Ρώμης ενίσχυαν τη στροφή προς την κατεύθυνση αυτή. Η σκέψη λοιπόν της Κάτω Ιταλίας περιείχε λογικό έρεισμα.

Όλα αυτά βέβαια αποτελούσαν στοιχεία που ευνοούσαν επεξήταση στη νότια Ιταλία. Η πρόσκληση όμως των Ταραντίνων τον έκανε να αναλάβει την εκστρατεία και να πραγματοποιήσει παλαιούς του πόθους, παλαιά του σχέδια που είχε συλλάβει και κατάρτισε κατά πάσαν πιθανότητα την τριετία 285-281 π.Χ. Ασφαλώς, η ιστορική παράδοση, το πνεύμα της εποχής και η προσωπικότητα του βασιλιά συνέβαλαν στην απόφαση αυτή.

Η παράδοση αναφέρει υπερφυσικές ιδιότητες του Πύρρου⁵, οδηγεί δε στη διαπίστωση ότι ο βασιλιάς έμοιαζε, εξωτερικά τουλάχιστον, στον Αλέξανδρο⁶. Οδηγεί επίσης στο συμπέρασμα ότι ο βασιλιάς, με την πάροδο του χρόνου, θεωρούσε τον εαυτό του νό-

μιο διάδοχο του Αλεξάνδρου και συνεχιστή του έργου του. Αυτή δε η εμμονή του Πύρρου στην απόκτηση της Μακεδονίας και στην ανάρρησή του στο μακεδονικό θρόνο μαρτυρεί εμμέσως ότι πίστευε πως είχε κληρονομήσει δικαιώματα επί της Μακεδονίας, αλλά και ευθύνες ως προς τη δημιουργία μεγάλου ελληνικού κράτους.

Την αντίληψη αυτή του Πύρρου ενίσχυε ασφαλώς η πεποίθηση ότι ήταν απόγονος του **Αχιλλέως**⁹ καθώς και η γενεαλογική του σχέση με τον Ηρακλή¹⁰. Η αναδρομή στο μυθικό παρελθόν και η εμμονή στους προγονικούς δεσμούς με τους ήρωες ήταν ίσως αναγκαία για το βασιλιά και για να μπορεί να αποκρούει υποψίες που εκφράζονταν από συγχρόνους περί δήθεν βαρβαρικής προέλευσης των Μολοσσών, αλλά και για να δικαιολογεί φιλόδοξες βλέψεις οι οποίες αποσκοπούσαν στην κατάκτηση εδαφών. Ιδιάζουσα σημασία έχει εν προκειμένω μαρτυρία του **Ισοκράτους** (Φίλιππος, 109-115), κατά την οποία ο Ηρακλής παριστάνεται ως πρόμαχος εναντίον των βαρβάρων και κήρυκας της ιδέας της παγκόσμιας ελληνικής κυριαρχίας. Ο συσχετισμός της μαρτυρίας αυτής προς τα ανωτέρω ενισχύει ιδιαίτερος το ότι ο Πύρρος προσέδιδε πανελλήνιο χαρακτήρα στην εκστρατεία του, η οποία είχε σκοπό την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Δύση. Ο

Βασιλιάς βρήκε ίσως την καταξίωση της σχεδιαζόμενης εκστρατείας στους λόγους του Ισοκράτους προς τον **Φίλιππο** (Φίλιππος, 111). Ελεγε ο Ισοκράτης στο Μακεδόνα βασιλιά: «*Εκείνος (ο Ηρακλής) γαρ ορών την Ελλάδα πολέμων και σιάσεων και πολλών άλλων κακών μεστήν ούσαν, παύσας ταύτα και διαλλάξας τας πόλεις προς αλλήλας υπέδειξε τοις επιγιγνομένοις μεθ' ων χρη και προς ους δει τους πολέμους εκφέρειν*». Η πρόσκληση των Ταραντίνων έδωσε στον Πύρρο την ευκαιρία επέμβασης στα πράγματα της Κάτω Ιταλίας.

Την εποχή εκείνη οι ελληνικές πόλεις της Δύσης, στον οποίων τη βοήθεια υπολόγιζε ο Πύρρος, ήταν εύπορες. Ο Βασιλιάς είχε ελπίσει πως θα κατόρθωνε να τις ενώσει και, ακολούθως, να τις χρησιμοποιήσει ως ορμητήριο για περαιτέρω επιχειρήσεις. Σκοπός του ήταν η εξάπλωση της ελληνικής κυριαρχίας και η εδραίωση του ελληνικού πολιτι-

Ιχνη της ελληνικής παρουσίας στη Μεγάλη Ελλάδα. Αμαζονομαχία πάνω σε σαρκοφάγο, έργο του 4ου αιώνα π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας)

Σκοπός του Πύρρου ήταν η εξάπλωση της ελληνικής κυριαρχίας και η εδραίωση του ελληνικού πολιτισμού στη Δύση

σμού στη Δύση, ώστε να ολοκληρωθεί το σχέδιο που, κατά το ένα σκέλος, είχε πραγματοποιήσει στην Ανατολή ο Αλέξανδρος. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές είναι εύκολο να κατανοηθεί γιατί ο Πύρρος δέχτηκε την πρόσκληση των Ταραντίνων, αν και οι σκοποί και οι σίκοι του ήταν όντως διαφορετικοί από τις επιδιώξεις του Τάραντος. Δεν μπορούσε πάντως να σταθμίσει την ώρα εκείνη ένα σοβαρό παράγοντα: τους Ρωμαίους.

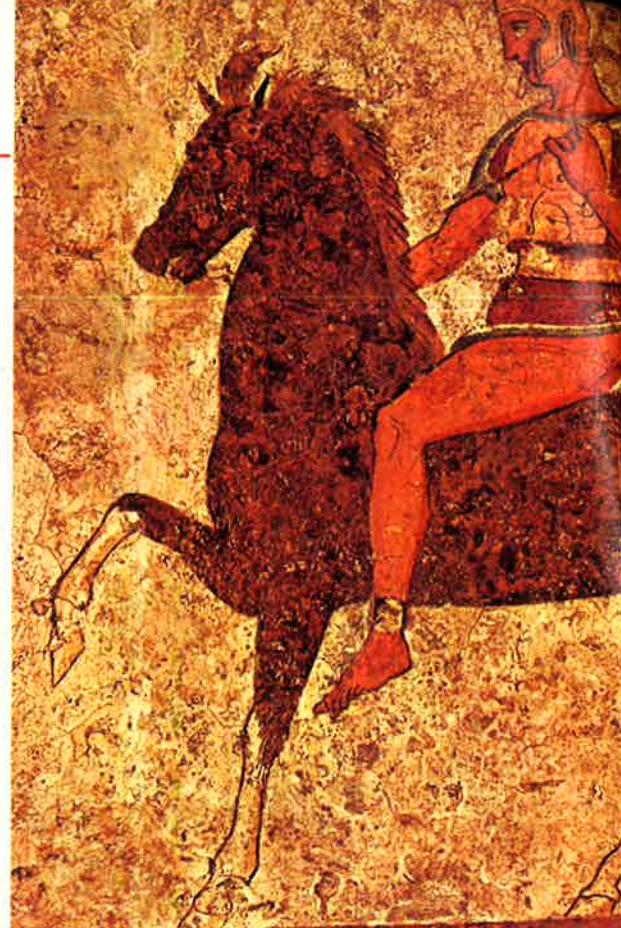
Στις αρχές του 3ου π.Χ. αιώνα οι ελληνικές πόλεις της Κάτω Ιταλίας ευημερούσαν μεν, αλλά είχαν εισέλθει σε στάδιο πολιτικής παρακμής⁹, η οποία ήταν συνέπεια των προσβολών που είχαν υποστεί πολλές ελληνικές αποικίες από τους Λευκανούς και τους Βρειτίους. Ο Τάρας, πόλη και' εξοχήν εμπορική, α-

Η πρόταση των Ταραντίνων για βοήθεια εξυπηρετούσε τα σχέδια του Πύρρου για εκστρατεία εναντίον των Ρωμαίων

**Αντίγονος
Γονατάς, γιος του
Δημητρίου
Πολιορκητή,
«ισόβιος»
αντίπαλος του
Πύρρου**

όκουσε πολιτική κηδεμονία επί διαφόρων πόλεων της Μεγάλης Ελλάδας. Η πολιτική της πόλης αυτής υπήρξε, από τον 4ο π.Χ. αιώνα, τολμηρή. Για να κατορθώσει να αντιμετωπίσει βαρβαρικές επιθέσεις, καλούσε κατά καιρούς ξένους ηγεμόνες ως συμμάχους.

Το φθινόπωρο του 282 π.Χ. ρωμαϊκή ναυτική μοίρα δέκα πλοίων εμφανίστηκε αιφνιδίως στον κόλ-

πο του Τάραντος, κατά παράβαση υφιστάμενης συμφωνίας¹⁰. Τα πλοία έπλεαν δίδεν για επίσκεψη της Μεγάλης Ελλάδας, αλλά κατά πάσαν πιθανότητα επεδίωκαν να ανατρέψουν το δήμο του Τάραντος. Αμέσως αντέδρασαν οι Ταραντίνοι, έσπευσαν στα πλοία τους και καταναυμάχησαν στην ανοικτή θάλασσα τη μοίρα του ρωμαϊκού στόλου.

Το επεισόδιο εσήμανε την απαρχή γενικής σύρραξης, καθώς η ρωμαϊκή ενέργεια θεωρήθηκε σαφής πρόκληση και απειλή κατά της ανεξαρτησίας του Τάραντος. Τα γεγονότα που ακολούθησαν έπεισαν τους Ταραντίνους πως οι Ρωμαίοι ήθελαν να καταλάβουν την πόλη τους και, εν συνεχεία, χρησιμοποιώντας τον Τάραντα ως ορμητήριο, να υποτάξουν τις ελληνικές πόλεις της Κάτω Ιταλίας, να διαπεραιωθούν στη Σικελία, να καταλάβουν τις εκεί ελληνικές πόλεις που ευημερούσαν και να γίνουν κύριοι της Μεγάλης Ελλάδας¹¹.

Οι Ταραντίνοι ζήτησαν αμέσως τη βοήθεια του Πύρρου, διευκρινίζοντας πως δεν είχαν ανάγκη στρατιωτικών ενισχύσεων, «*αλλ' ηγεμόνος έμφρονος και δόξαν έχοντος*»¹². Τους λόγους της επιλογής του Πύρρου μαρτυρεί ο **Πλούταρχος**: «*Ταραντίνοι εβουλευόντο ποιείσθαι Πύρρον ηγεμόνα και καλείν επί τον πόλεμον ως σχολήν άγοντα πλείστην των βασιλέων και στρατηγόν όντα δεινότατον*»¹³. Αλλά και η γεινίαση του Πύρρου προς τον Τάραντα αποτέλεσε στοιχείο που βάρυνε υπέρ της πρόσκλησής του, καθώς οι Ταραντίνοι είχαν ανάγκη άμεσου βοηθείας.

Μόλις έφτασε η πρόσκληση των Ταραντίνων, ο

Στο κέντρο και κάτω, πολεμιστές με ελληνική εξάρτηση. Τοιχογραφίες από τάφο πολεμιστή στην Ποσειδωνία (Μουσείο Paestrum)

σπρωτοί, Χάονες κ.ά.) και μονάδες μισθοφόρων, συμμαχικών δυνάμεων, ψιλών και ελεφάντων. Όπως επί της εποχής των προκατόχων του Πύρρου, έτσι και κατά την προπαρασκευαζομένη εκστρατεία, το άμεσο περιβάλλον του βασιλιά αποτελούσαν οι φίλοι, οι οποίοι προέρχονταν από τα κατακτώμενα και προσαρτώμενα στο βασίλειο εδάφη και συναπάρριζαν το πολεμικό του συμβούλιο¹⁸. Ο δεσμός αυτών των φίλων παρουσιάζει ομοιότητα προς το δεσμό των *εταίρων* του Αλεξάνδρου¹⁹. Ο Πύρρος επέλεγε από τους φίλους τους στρατηγούς του, καθώς και τα μέλη του *βασιλικού αγήματος*, επιλέκτου τμήματος ιππέων, που είχε σχηματιστεί κατά μίμηση του ομώνυμου τμήματος του Αλεξάνδρου.

Την άνοιξη του 280 π.Χ. ο Πύρρος, επικεφαλής

Το στρατιωτικό σώμα του Πύρρου στην Ιταλία συγκροτήθηκε από 22.500 πεζούς, 3.000 ιππείς και 20 ελέφαντες

Πύρρος ρώτησε το Μαντείο της Δωδώνης, το οποίο του έδωσε απάντηση ευνοϊκή: «*Πύρρος πέμψας ες Δωδώνην εμαντεύσατο περί της στρατείας και οι χρησμοί ελθόντες, αν ες την Ιταλίαν περαιωθεί, Ρωμαίους νικήσειν, συμβαλὼν αὐτὸν πρὸς το βούλημα, δεινὴ γὰρ εξαπατήσῃ τινὰ επιθυμία ἐσίν, οὐδὲ τὸ ἔαρ ἐμείναν*»⁴.

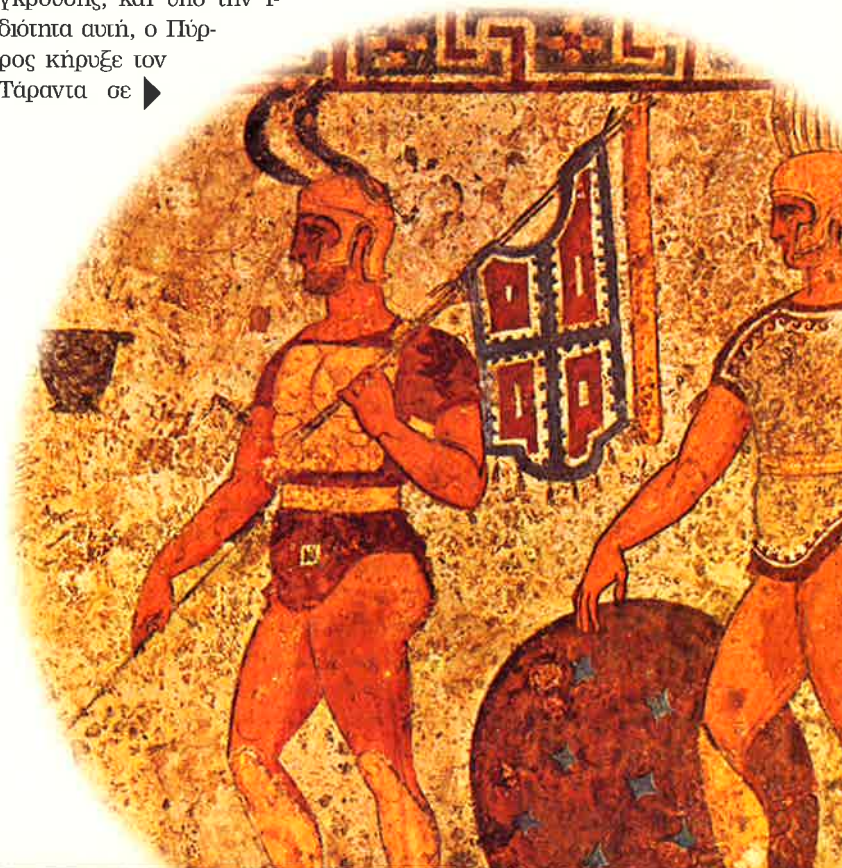
Οι προτάσεις των πρέσβων του Τάραντος είχαν άμεσο αποτέλεσμα. Ο Πύρρος, αφού σιάθησε την κατάσταση στην Ιταλία και την Ελλάδα, οργάνωσε εκστρατευτικό σώμα στο οποίο συμπεριέλαβε ενισχύσεις από άλλους ηγεμόνες. Στην απόφασή του να περιλάβει στο σώμα αυτό και ξένες ενισχύσεις διακρίνεται η επιθυμία του να προσδώσει πανελλήνιο χαρακτήρα στην εκστρατεία του. Συμπαρασύροντας και άλλους ηγεμόνες στην πραγματοποίηση των απόπειρων κατακτητικών σχεδίων του ήταν βέβαιος ότι στο μέλλον θα τους είχε πρόθυμους να τον συνδράμουν στην Ιταλία, στη Σικελία ή και αλλού, εφόσον τους αρχικούς σκοπούς του θα είχε πραγματοποιήσει και διά των στρατιωτών του¹⁵. Ο Πύρρος δέχτηκε βοήθεια στρατιωτική από τον Αντίγονο Γονατά και οικονομική από τον Αντίοχο Α'¹⁶.

Το στρατιωτικό σώμα για την εκστρατεία στην Ιταλία συγκροτήθηκε από 22.500 πεζούς, 3.000 ιππείς και 20 ελέφαντες¹⁷. Για την οργάνωση αυτού του σώματος ο Πύρρος έλαβε ως πρότυπο τον Αλέξανδρο.

Τον πυρήνα του στρατού του αποτέλεσαν φάλαγγα πεζών διααιρεμένη σε φυλές (Μακεδόνες, Θε-

του εκστρατευτικού του σώματος, απέπλευσε από την Απολλωνία για την Ιταλία και αποβιβάστηκε μεταξύ Βρεντεσίου και Υδροώντος. Η διαπεραιώση του στρατεύματος υπήρξε δυσχερής λόγω κακοκαιρίας.

Οι Ταραντίνοι υποδέχτηκαν το βασιλιά με ενθουσιασμό και τον ανακήρυξαν *στρατηγόν αυτοκράτορα*²⁰. Εν όψει της επικείμενης σύγκρουσης, και υπό την ιδιότητα αυτή, ο Πύρρος κήρυξε τον Τάραντα σε ►

**Πήλινο ειδώλιο
πολεμικού
ελέφαντα που
συνθλίβει Γαλάτες
πολεμιστές
(Μουσείο
Λούβρου, Παρίσι)**

κατάσταση ανάγκης, γιατί διαπίστωσε μαλθακότητα στον τρόπο που ζούσαν οι κάτοικοί του. Επί πλέον, έλαβε σειρά μέτρων για την ανύψωση του ηθικού τους αλλά και την εξασφάλιση πειθαρχίας στα στρατόπεδά τους. Όταν εδραίωσε την ισχύ του στον Τάραντα, έκοψε νομίσματα που έχουν τα χαρακτηριστικά του σύμβολα²¹. Ο Πύρρος κατόρθωσε να δημιουργήσει μέσα σε λίγο χρόνο αξιόλογο στράτευμα, που αποτελούνταν από Ηπειρώτες, Ταραντίνους και συμμάχους τους, έτοιμο να αντιμετωπίσει τους Ρωμαίους²².

Εν τω μεταξύ, η είδηση περί άφιξης του Πύρρου αναστάτωσε τους Ρωμαίους, που την εποχή εκείνη αντιμετώπιζαν δυσχέρειες. Είχαν με δυσκολία καταβάλει τους Γαλάτες, αλλά όχι τους Τυρρηνούς. Εξάλλου, οι Λευκανοί και οι Σαμνίτες είχαν δημιουργήσει κοντά στον Τάραντα εκθρική εστία για τη Ρώμη²³.

Οι Ρωμαίοι κατόρθωσαν να αντιδράσουν αμέσως, και τελικώς ο ύπατος **Βαλέριος Λαιβίνος** αναχώρησε με το στρατό του από τη Ρώμη, κινήθηκε γρήγορα προς το Νότο και προσπάθησε να αιφνιδιάσει τον Πύρρο στην Ηράκλεια. Ο βασιλιάς, μολοντί υ-

Ο Πύρρος νίκησε τους Ρωμαίους στην Ηράκλεια και έφθασε στην Αναγνία, προ των πυλών της Ρώμης

στερούσε αριθμητικά, όρμησε κατά του υπάτου. Ακολούθησε σύγκρουση των δύο στρατών. Ο Πύρρος χρησιμοποίησε επιτυχώς τους ελέφαντες, οι οποίοι προκάλεσαν σύγχυση, και συγχρόνως εξαπέλυσε νέα επίθεση με το θεσσαλικό ιππικό, που έτρεψε το ρωμαϊκό στρατό σε φυγή.

Μετά τη μάχη της Ηράκλειας έγινε φανερό η υπεροχή του Πύρρου. Συνέπεια της νίκης του υπήρξε η αύξηση του συμμαχικού πυρήνα που περιέβαλλε το βασιλιά, με την προσχώρηση Σαμνιτών, Λευκανών, Βρετιτών και Λοκρών, και την παράδοση της ρωμαϊκής φρουράς του Κρότονα.

Οι Ρωμαίοι, μετά την ήττα τους στην Ηράκλεια, έστειλαν στο βασιλιά τον ύπατο **Φαβρίκιο** για να διαπραγματευτεί την απόδοση των αιχμαλώτων, κατά τα κρατούσα έθιμα. Ο Πύρρος, επειδή υπολόγιζε σε ενδεχόμενη ανάγκη σύναψης συνθήκης ειρήνης με τη Σύγκλητο, απέδωσε τους Ρωμαίους αιχμαλώτους χωρίς λύτρα. Κινήθηκε, ακολούθως, προς Βορρά και έφτασε στην Αναγνία, προ των πυλών δηλαδή της Ρώμης. Εν συνεχεία, επανήλθε στον Τάραντα και εγκατέστησε το στρατό του σε χειμερινούς καταυλισμούς γεπονικών πόλεων.

Το χειμώνα οι δύο παρατάξεις ασχολήθηκαν με πολεμικές προετοιμασίες και την άνοιξη ο Πύρρος εισέ-

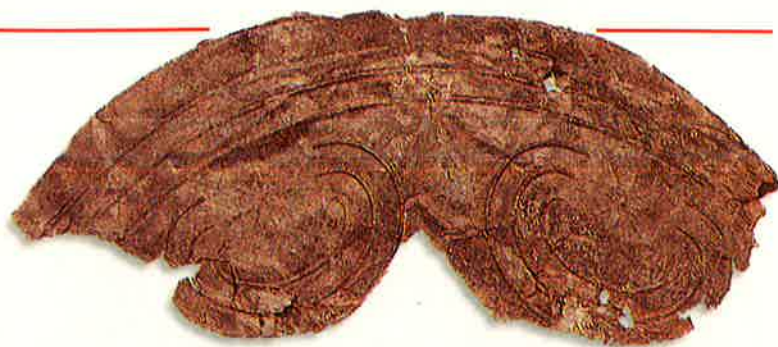

βαλε στην Απουλία, για να θέσει υπό τον έλεγχό του ελληνικές αποικίες αλλά και για να καταλάβει βαρβαρικές πόλεις. Οι Ρωμαίοι έστειλαν τότε εναντίον του βασιλιά το στρατό των υπάτων του έτους εκείνου.

Οι αντίπαλοι συναντήθηκαν ύστερα από λίγο κοντά στο Ασκλο. Ενώ στη μάχη της Ηράκλειας την πρωτοβουλία της επίθεσης είχαν οι Ρωμαίοι, στη μάχη του Ασκλου την πρωτοβουλία είχαν οι Έλληνες. Η σύγκρουση των δύο στρατών διήρκεσε δύο ημέρες. Ο Πύρρος χρησιμοποίησε και πάλι το ιππικό και τους ελέφαντες, κατόρθωσε δε να τρέψει σε φυγή τους Ρωμαίους, οι οποίοι αναγκάστηκαν να αποσυρθούν σε ορεινή περιοχή, δυσπρόσιτη για τους ελέφαντες και το ιππικό των Ελλήνων. Οπωσδήποτε, αποφασιστική τροπή στην εξέλιξη της μάχης σημείωσε η προσωπική επέμβαση του Πύρρου²⁴.

Ασχέτως προς το τυπικά ευνοϊκό αποτέλεσμα για το βασιλιά, η γενική κατάσταση μετά τη μάχη υπήρξε δυσμενής για τις ελληνικές δυνάμεις. Ενώ δηλαδή η νίκη κατά τη μάχη της Ηράκλειας άνοιξε για τον Πύρρο το δρόμο προς τη Ρώμη, μετά τη μάχη στο Ασκλο ο στρατός του δεν μπορούσε να κινηθεί ελεύθερα στην Απουλία. Εξάλλου, οι Ρωμαίοι, μολοντί είχαν χάσει στη μάχη μεγάλο μέρος της αρ-
χικής τους δύναμης, είχαν εν τούτοις τη δυνατότητα,

Πάνω, τμήμα χάλκινης μακεδονικής ασπίδας, λάφυρο πολέμου του Πύρρου από τους Μακεδόνες του Αντιγόνου Γονατά (Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων)

οποίας ο εκπρόσωπος θα είχε τη δυνατότητα να κα-
ταλάβει την εξουσία.

Οι μακεδονικές εξελίξεις, αμέσως μετά τη μάχη
στο Ασκλο, προσέφεραν θαυμάσια ευκαιρία στον
Πύρρο να ανακαταλάβει το θρόνο της Μακεδονίας
και αφού εκδιώξει τους βαρβάρους, να θεωρηθεί
σωτήρας της Ελλάδας²⁶.

Ο Πύρρος επέλεξε να πολεμήσει τους Καρχηδόνιους από το να απελευθερώσει τη Μακεδονία από τους Γαλάτες

απαλλαγμένοι από περισπασμούς σε άλλα μέτωπα,
να αντιμετωπίζουν οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια
από το Νότιο, δεχόμενοι μάλιστα και ενισχύσεις από
φιλικές τους πόλεις. Αντιθέτως, ο Πύρρος δεν είχε
πλέον ελπίδες για ενισχύσεις του στρατού του, κα-
θώς *τους αυτοί συμμάχους αμβλυτέρους εώρα*²⁷.

Την αμηχανία που δημιουργήθηκε στο στρα-
τόπεδο του Πύρρου μετά τη μάχη του
Ασκλου ενέτειναν δύο ειδήσεις. Η μία από
την Ελλάδα: ότι ο βασιλιάς των Μακεδό-
νων Πτολεμαίος Κεραυνός, ο οποίος, απα-
σχολημένος με την απόκρουση εσωτερικών ε-
χθρών²⁸, δεν είχε αντιληφθεί εγκαίρως, όπως φά-
νηκε από την εξέλιξη των πραγμάτων, την τάση των
Γαλατών για επέκταση, καιτοι αυτή είχε προ πολ-
λού εκδηλωθεί²⁹. Είτσι, στις αρχές του 279 π.Χ. δο-
κίμασε δεινή έκπληξη. Ενώ βρισκόταν στην πρω-
τεύουσα του κράτους, για να διαχειμάσει με ολιγά-
ριθμη στρατιωτική δύναμη, ξαφνικά εμφανίστηκαν
σίφη Γαλατών, που δεν κατόρθωσε να αντιμετωπί-
σει. Ηττήθηκε, και ύστερα από άνιστο αγώνα έχασε
τη ζωή του. Ακολούθησαν πανικός και αναρχία στη
Μακεδονία, οι άριστες δηλαδή προϋποθέσεις για
την επικράτηση οποιασδήποτε νέας κατάστασης, της

Η δεύτερη είδηση από τη Σικελία: ότι ο **Θοίνων**,
τύραννος των Συρακουσών, και ο **Σωσίστρατος**, τύ-
ραννος του Ακράγαντος, κάλεσαν τον Πύρρο να ε-
πέμβει στη Σικελία, ώστε να αποτραπεί ο επαπει-
λούμενος κίνδυνος εκ μέρους των Καρχηδονίων,
που έπλεαν με στόλο 120 πλοίων προς τη Σικελία.
Προ του κινδύνου, οι Σικελοί έστειλαν στον Πύρρο
πρέσβεις και του ζήτησαν να εκδιώξει τους Καρχη-
δονίους. Του πρόσφεραν μάλιστα τρεις από τις επι-
σημότερες πόλεις της νήσου, τον Ακράγαντα, τις Συ-
ρακούσες και τους Λεοντίνους.

Ο συνδυασμός των δύο αυτών ειδήσεων οδήγησε
τον Πύρρο σε δίλημμα³⁰. Να εγκαταλείψει ενδόξως
την επιχείρηση στην Ιταλία, ύστερα από τις νίκες του
στην Ηράκλεια και στο Ασκλο, και να επιστρέψει
στην Ελλάδα ή να σπεύσει στην Ιταλία και να σώσει
τους Έλληνες από τον κίνδυνο των Καρχηδονίων;
Εάν επέστρεφε στην Ελλάδα, θα τη λύτρωνε από τον
κίνδυνο των Γαλατών και κατά πάσα πιθανότητα θα
εξασφάλιζε το θρόνο της Μακεδονίας. Εάν έσπευδε
στη Σικελία, θα συνέχιζε τον αγώνα στη Λύση, μετα-
θέτοντας το θέατρο των επιχειρήσεων εκεί και θα κα-
ταλάμβανε πιθανώς τη Σικελία αλλά και την Ιταλία.

Ο Πύρρος έλαβε τότε την απόφαση να συνεχίσει
τον αγώνα του στη Μεγάλη Ελλάδα, ανταποκρινόμε-

Τετράδραχμο του
Αγαθοκλέους για
μία από τις νίκες
του τυράννου των
Συρακουσών
(Βρετανικό
Μουσείο,
Λονδίνο)

νος στην πρόσκληση της Σικελίας. Εφίεσε δε στις Συρακούσες το φθινόπωρο του 278 π.Χ. Οι Έλληνες της Σικελίας τον υποδέχτηκαν ως σωτήρα, ο οποίος θα τους απάλλασσε από τις εσωτερικές διαμάχες, αλλά και ως πρόμαχο κατά των Καρχηδονίων³⁰.

Οι πρώτες μεγάλες επιτυχίες του Πύρρου δικαιολόγησαν και τις τολμηρότερες ελπίδες του. Οι Καρχηδόνιοι δεν κατόρθωσαν να τον αντιμετωπίσουν και μόνο στα οχυρά του Λιλυθαίου διατήρησαν τις θέσεις τους. Ήταν δεν έτοιμοι να δεχτούν τη σύναψη ειρήνης, με μόνο όρο τη διατήρηση του τελευταίου αυτού οχυρού. Αλλά λόγω των πιέσεων των Ελλήνων της νήσου, ο βασιλιάς απέρριψε την πρόταση των Καρχηδονίων, καιτοι η αποδοχή της θα τον καθιστούσε πιθανότατα κυρίαρχο όλης της Σικελίας και θα του παρείχε ελπίδες να μεταφέρει τις επιχειρήσεις του στην Αφρική.

Αλλά ο Πύρρος αποφάσισε τη στιγμή εκείνη να παραιτηθεί από τη στρατιωτική επιχείρηση στη Σικελία και να επιστρέψει στην Ελλάδα. Δημιουργείται όμως το εύλογο ερώτημα γιατί ο βασιλιάς έκρινε πως είχε φτάσει η ώρα να εγκαταλείψει τη Σικελία. Φαίνεται πως τρεις λόγοι τον οδήγησαν σ' αυτή την απόφαση³¹: 1. Η συμπεριφορά των ελληνικών πόλεων της νήσου, οι οποίες, μολονότι διά των αντιπροσώπων τους ασκούσαν πιέσεις στον Πύρρο να συνεχίσει τον αγώνα του εναντίον των Καρχηδονίων, στην πραγματικότητα είχαν αρχίσει να αντιδρούν στην πραγματοποίηση των προσπαθειών του να επιτύχει τις απαραίτητες στρατιωτικές ενισχύσεις για τη συνέχιση του αγώνα του. 2. Οι απόπειρες ορισμένων ελληνικών πόλεων, που διέκειντο εκδρικά προς το βασιλιά, να συνάψουν σχέσεις με τους

Καρχηδονίους, και 3. Η σθεναρή αντίσταση των Καρχηδονίων, εν συνδυασμό και προς την απρόσθη θέση του Λιλυθαίου.

Ο Πύρρος διαπίστωσε πως τα πράγματα είχαν ήδη μετασφραγεί εις βάρος του, και το 275 π.Χ. αποφάσισε να εγκαταλείψει τον αγώνα στη Σικελία. Η αναχώρησή του σήμανε το τέλος μιας σύντομης αλλά ελπιδοφόρου ελληνικής παρέμβασης στα πράγματα της Μεγάλης Ελλάδας³².

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Διοδ. 17,51,2.
2. Βάρτσου, *Ο Πύρρος εν Ιταλία*, σ. 23, σημ. 1.
3. Πausan. 1,10,2. Για την άνοδο του Πύρρου στο θρόνο της Μακεδονίας και της απολείας του, βλ. Βάρτσου «*Ακμή του Πύρρου και επέμβαις αυτού εις την Μακεδονίαν*», σ. 87 επ.
4. Βλ. Λένεque, *Pyrrhos*, σ. 264 επ. Η διαπεραίωση ναυτικών δυνάμεων ήταν δυνατόν να γίνει από την Απολλωνία. Βλ. σχετικώς Βάρτσου, *Ο Πύρρος εν Ιταλία*, σ. 42.
5. Πλουτ. Πύρρ. 3,6 και 8,2.
6. Για τη μορφή του Πύρρου βλ. Kienast, «*Pyrrhos*», σ. 162 επ.
7. Πausan. 1,12,1. Για τη γενεαλογία του Πύρρου βλ. Λένεque, όπ.π. σ. 86-88. Ο Πύρρος ευρισκόμενος στην Ιταλία έκοψε νομίσματα, τα οποία εικόνιζαν τον Αχιλλέα στην προσία όψη και τη μητέρα του Νηρηίδα στην οπισθία. βλ. σχετικώς Alföldi A., *Die trojanischen, Urahnen der Römer*, Basel 1957, σ. 28 και Δάκαρη Σ. Ι., *Οι Γενεαλογικοί Μύθοι των Μολοσσών*, Αθήναι 1964, σ. 131.
8. Πλουτ. Πύρρ. 22,7-9, Διοδ. 22,10. Βλ. Μαρινάτου Σ.Ν., «*Διογενείς Βασιλίδες*», *Studies presented to David Moore Robinson*, τ. 1

Το κράτος του Πύρρου το 227 π.Χ.

Κράνος του 4ου π.Χ. αιώνα με παραναθίδες, μακεδονικού τύπου, από τον τάφο του Προδρομίου (Αρχαιολογικό Μουσείο Κέρκυρας)

(1951), σ. 126 επ. και Βάρτσου, ό.π. σ. 25-26.

9. Ήδη κατά τις αρχές του 4ου π.Χ. αιώνα ο Διονύσιος Α' είχε καθυποτάξει το Ρήγιο (397 και 390 π.Χ.), την Κουλωναία (389 π.Χ.), τον Κρότων (379 π.Χ.) και άλλες σημαντικές πόλεις της Κάτω Ιταλίας.

10. Για το χρόνο που εμφανίστηκε ο στόλος Βλ. σχετική βιβλιογραφία στον Manni E., «Pirro e gli stati nel 281/80 a. C.», *Athenaeum*, n.s. 27 (1949), σ. 115, σημ. 1.

11. Βλ. Sanctis de G., *Storia dei Romani*, Firenze 1960, σ. 380 επ., Βάρτσου, ό.π. σ. 30-32.

12. Πλούτ. Πύρρ. 13,4. Βλ. και Πανυσαν. 1,12,2, Διον. Αλικ. Ρωμ. Αρχ. 9,6, Σπράβ. 6,3,5, Eutr. 2,11,1, Oros. 6,1,4-6, Πολυβ. 8,24,1, Ζωναρ. 8,2,6 και Αππιαν. Σαμν. 7,8.

13. Κασ. Διον. 40,6.

14. Πλούτ. Πύρρ., 13,12. Βλ. Βάρτσου, ό.π. σ. 37, σημ. 3.

15. Βλ. Perret J., *Les origines de la légende troyenne de Rome*, Paris 1942, σ. 431 και Bickerman E.J., «Apocryphal correspondence of Pyrrhus», *CPh* τ. 42 (1947), σ. 143.

16. Just 17,2,13-14. Βλ. Βάρτσου, ό.π. σ. 38, σημ. 4 και σ. 39, σημ. 1.

17. Πλούτ. Πύρρ. 12,2. Βλ. Βάρτσου, ό.π. σ. 37-39 και 41, σημ. 1-3.

18. Διοδ. 20,10,15, Διον. Αλικ. Ρωμ. Αρχ. 20,9,1α και 22 και Διοδ. 22,10,3, Πλούτ. Πύρρ. 15,7-29,2,4-30,5 και 34,1.

19. Περὶ τῶν εἰσιρῶν του Μ. Αλεξάνδρου βλ. Berve H., *Das Alexanderreich, auf prosopographischer Grundlage*, München 1926, σ. 30 επ.

20. Πλούτ. Πύρρ., 13, 14, Αππιαν. Σαμν. 7,8.

21. Βλ. Kienast, ό.π. σ. 135.

22. Βλ. Sanctis de G., ό.π. σ. 385 επ.

23. Βάρτσου, ό.π. σ. 44 επ.

24. Πλούτ. Πύρρ. 21,11.

25. Πλούτ. Πύρρ. 21,15.

26. Navaro de J.M., «The coming of the Celts», *CAH* τ. 7, σ. 64 επ.

27. Πλούτ. Πύρρ. 22,2, Πολυβ. 1,6,5 και 11,41,1-2. Βλ. Cross G.N., *Epirus, a study in Greek constitution development*, Cambridge 1932, σ. 75, Beloch K.J., *Römische Geschichte bis zum Beginn der punischen Kriege*, Berlin - Leipzig 1926, σ. 485 και Hamburger O., *Untersuchungen über den pyrrhischen Krieg*, Würzburg 1927, σ. 39.

28. Vartsos I.A., *Osservazioni sulla campagna di Pirro in Sicilia*, σ. 2 επ. και Heuss A., *Römische Geschichte*, Braunschweig 1960, σ. 53.

29. Vartsos, ό.π. σ. 5.

30. Πολυβ. 7,4,5.

31. Vartsos, ό.π. σ. 8-9.

32. Βλ. Βάρτσου I.A., *Ιστορία και νόημα του όρου Μεγάλη Ελλάδα*, σ. 428-429.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΕΝΙΚΗ

Βάρτσος Ιωάννης Α., «Ακμή του Πύρρου και επέμβασίς αυτού εις την Μακεδονίαν», *Αθηνά* τ. 67 (1965), σ. 87-106.

Hassel von Ulrich, *Pyrrhus*, München 1947.

Kienast Dietmar, «Pyrrhos» 13, *RE* τ. 47 (1963), σ. 108-165.

Lévyque Pierre, *Pyrrhos*, Paris 1967.

Nenci Giuseppe, *Pirro, aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino 1953.

Schubert Rudolf, *Geschichte des Pyrrhus*, Königsberg 1894.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΙΔΙΚΗ

Βάρτσος Ιωάννης Α., *Ο Πύρρος εν Ιταλία σκοποί και δράσις αυτού*, Αθήνα 1967.

Βάρτσος Ιωάννης Α., *Ιστορία και νόημα του όρου Μεγάλη Ελλάδα*, ΣΤΗΛΗ 1978, σ. 421-429.

La Bua V., *La spedizione di Pirro in Sicilia*, *MGR* τ. 7 (1980), σ. 179-254.

Malden Henry E., «Pyrrhus in Italy», *JPh* τ. 10 (1882), σ. 172-177.

Passerini Alfredo, «Sulle trattative dei Romani con Pirro», *Athenaeum* n.s. τ. 21 (1943), σ. 92-112.

Robinson C.A., «Alexander's plans», *AJP* τ. 61 (1940), σ. 402-412.

Tarn William W., «Alexander's plans», *JHS* τ. 59 (1939), σ. 124-135.

Vartsos I.A., «Osservazioni sulla campagna di Pirro in Sicilia», *ΚΩΚΑΛΟΣ* τ. 16, 1970.

Πύρρος (319-272)

Βασιλιάς της Ηπείρου, γιος του Αιακίδου και της Φθίας. Ανήλθε στο θρόνο της Ηπείρου αρχικώς σε ηλικία 12 ετών, με τη βοήθεια του Δημητρίου, ο οποίος όμως τον έστειλε ως όμηρο στην Αίγυπτο το 298. Το επόμενο έτος ο Πτολεμαίος τον έστειλε πάλι στην Ηπειρο ως συμβασιλέα του εξαδέλφου του Νεοπτολέμου, τον οποίο και εφόνευσε το 296 στη διάρκεια ενός δείπνου. Βοήθησε το βασιλιά της Μακεδονίας Αλέξανδρο εναντίον του αδελφού του Αντιπάτρου και έλαβε ως αντάλλαγμα μακεδονικές επαρχίες και την Ακαρνανία. Παντρεύτηκε τη Λάνασσα, κόρη του τυράννου των Συρακουσών Αγαθοκλέους. Ηρθε σε διαμάχη με τον Δημήτριο τον Πολιορκητή και από το 288 μέχρι το 284 ήταν βασιλιάς και της Μακεδονίας. Τότε ηττήθηκε από τον Λυσίμαχο και περιορίστηκε στην Ηπειρο. Φιλοδόξησε να μιμηθεί τον Μέγα Αλέξανδρο και να επεκτείνει το κράτος του προς Δυσμάς. Επικεφαλής στρατού 30 χιλιάδων μπήκε στην Ιταλία περί το 280. Επειτα από πολεμικές περιπέτειες πέντε ετών και μεγάλες νίκες εναντίον των Ρωμαίων, αναγκάστηκε να επιστρέψει στην Ηπειρο περί το 275, μετά την ήττα στο Βενεβέντο. Ανέλαβε και πάλι εκστρατεία εναντίον του Αντιγόνου στη Μακεδονία και την Πελοπόννησο. Πολιορκώντας τη Σπάρτη πληροφορήθηκε την έλευση του Αντιγόνου, έσπευσε στο Αργος, έπεσε σε ενέδρα των Σπαρτιατών και τέλος σκοτώθηκε σε οδομαχίες στο Αργος - όπως λένε από πτώση κεραμιδιού. Ο Πύρρος είχε μεγάλες στρατιωτικές ικανότητες -θεωρείται από τους πιο σημαντικούς στρατηγούς στην παγκόσμια ιστορία- ήταν εξαιρετικά μορφωμένος και σφράγισε τις τελευταίες μεγάλες στιγμές του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

Πτολεμαίος Α΄ ο Λάγου ή Σωτήρ (360-285)

Εθεωρείτο νόθος γιος του Φιλίππου. Εμαθήτευσε δίπλα στον Αριστοτέλη, μαζί με τον Μέγα Αλέξανδρο, του οποίου υπήρξε σωματοφύλακας κατά τις εκστρατείες του στην Ασία. Ονομάστηκε Σωτήρ, διότι κατά την παράδοση έσωσε τον τραυματισμένο Αλέξανδρο στη μάχη των Οξυδράκων. Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου έλαβε την Αίγυπτο και μέρος της Συρίας και Αραβίας. Το 315 κατέλαβε την Κύπρο. Ο Πτολεμαίος συμμάχησε με τους Σέλευκο, Λυσίμαχο, Κάσσανδρο και Αντίγονο εναντίον του Δημητρίου και βοήθησε τον Πύρρο να γίνει βασιλιάς της Ηπείρου το 296, ενώ ο Δημήτριος περιορίστηκε στη Μακεδονία. Υπήρξε συνετός ηγέτης και κατέστησε την Αίγυπτο ισχυρότατη δύναμη, ενώ και η πολιτιστική του δράση υπήρξε σημαντική. Ίδρυσε ελληνικές πόλεις, φρόντισε για τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού, κόσμησε την Αλεξάνδρεια με μεγαλοπρεπή κτίρια και άρχισε την ανέγερση του περιφημού Φάρου. Εγράψε το έργο «Περί των πράξεων του Αλεξάνδρου» και παραιτήθηκε από το θρόνο το 286 υπέρ του γιου του Πτολεμαίου Β΄ του Φιλάδελφου. Πέθανε τον επόμενο χρόνο.

Λυσίμαχος (355-281)

Στρατηγός του Μ. Αλεξάνδρου, γιος του Θεσσαλού δουλοπάρικου Αγαθοκλή, γεννημένος στην Πέλλα. Διακρίθηκε για τη μεγάλη σωματική του δύναμη και ήταν σωματοφύλακας του Αλεξάνδρου. Μετά το θάνατό του ανέλαβε τη σαρταρεία της Θράκης και το 306 έγινε βασιλιάς της Θράκης. Βοήθησε το 305 τους πολιορκούμενους από τον Δημήτριο Ροδίου και το 302 συμμάχησε με τον Κάσσανδρο και τον Πτολεμαίο και έγινε κύριος της Ιωνίας. Το επόμενο έτος μαζί με τον Σέλευκο νίκησε τον Αντίγονο και έπειτα από λύσεις και επανασυστάσεις συμμαχιών αναγνώρισε εν τέλει το 294 την κυριαρχία του Δημητρίου στη Μακεδονία. Το 288 συμμάχησε με τον Πύρρο και επιτέθηκε κατά του Δημητρίου, καταλαμβάνοντας τη Μακεδονία, την οποία μοιράστηκε με τον Πύρρο. Το 284 όμως κατόρθωσε να εκδιώξει από τη Μακεδονία τον Πύρρο, να καταλάβει τη Θεσσαλία και να καταστεί πανίσχυρος. Η συγκέντρωση δύναμης τον κατέστησε ανελέητο και τον έσπρωξε σε διάπραξη εγκλημάτων, με αποκορύφωμα τη δολοφονία του γιου του Αγαθοκλή, ύστερα από παρότρυνση της δεύτερης συζύγου του Αρσινόης. Σκοτώθηκε στη μάχη του Κούρου Πεδίου κοντά στη Μαγνησία το 281, σε ηλικία 74 ετών, πολεμώντας εναντίον του Σελεύκου, προς τον οποίο είχαν προσφύγει η σύζυγος του Αγαθοκλή Λυσάνδρα και ο αδελφός της Πτολεμαίος Κερσανός, μετέπειτα βασιλιάς της Μακεδονίας.

Δημήτριος ο Πολιορκητής (337-283)

Γιος του Αντιγόνου του Μονοφθάλμου και της Στρατονίκης. Ήταν εντυπωσιακός στην εμφάνιση, υπέρμετρα φιλόδοξος, σκληρός και φίλος του κρασιού και των διασκεδάσεων. Το 313 έγινε στρατοπεδάρχης στη Συρία, προς αντιμετώπιση των συμμάχων Πτολεμαίου, Σελεύκου και Κασσάνδρου, οι οποίοι είχαν στραφεί εναντίον του πατέρα του. Το 307 έπλευσε στην Αθήνα, η οποία τον υποδέχθηκε ως σωτήρα από την τυραννία του Κασσάνδρου και του Δημητρίου του Φαληρέως. Ονομάστηκε Πολιορκητής από την πολιορκία της Ρόδου το 305. Παντρεύτηκε την αδελφή του Πύρρου Διπδάμεια, έγινε βασιλιάς της Μακεδονίας το 294 και ίδρυσε τη νέα πρωτεύουσα του κράτους στον Παγασσικό κόλπο, κοντά στο σημερινό Βόλο, την οποία ονόμασε Δημητριάδα. Εκτοτε και μέχρι το 288 πέρασαν έξι χρόνια έντονων ανταγωνισμών μεταξύ του Δημητρίου και του Πύρρου κυρίως, για τον έλεγχο της Μακεδονίας και της κυρίως Ελλάδας. Ο Πύρρος κατάφερε τελικώς να επικρατήσει το 288 και να γίνει βασιλιάς της Μακεδονίας, ενώ το τέλος του Δημητρίου ήταν τραγικό. Αιχμαλωτίστηκε από τον Σέλευκο στη Συρία, όπου είχε εκστρατεύσει μετά την απώλεια της Μακεδονίας, έζησε έγκλειστος σε μια έπαυλη του Σέλευκου και πέθανε από υπερβολική κατανάλωση κρασιού σε ηλικία 54 ετών. Υπήρξε μεγάλος στρατηγός, λάτρης των γυναικών, ικανός στην οργάνωση, αλλά απερίσκεπτος στη διοίκηση. Ήταν από τους επιφανέστερους και πιο αντιπροσωπευτικούς ηγέτες της εποχής του.

Αντίγονος Γονατάς (318-239)

Γιος του Δημητρίου του Πολιορκητού. Ονομάστηκε Γονατάς εκ του τόπου γεννήσεώς του (Γόνι της Θεσσαλίας) ή κατ' άλλους επειδή έφερε σιδηρά επιγονατίδα. Από νεαρή ηλικία ακολουθούσε τον πατέρα του στις εκστρατείες και μετά το θάνατό του το 283 τον διαδέχθηκε στο θρόνο του βασιλιά της Μακεδονίας το 277, αφού όμως προηγουμένως μεσολάβησε αγώνας εναντίον των ανταπαιτητών του θρόνου. Ηρθε σε ρήξη με τον Πύρρο το 274, ο οποίος δεν είχε πάψει να έχει βλέψεις στη Μακεδονία και δεν συγχωρούσε τη μη στήριξη του από τον Γονατά κατά τη διάρκεια της ιταλικής εκστρατείας. Ο Γονατάς πητήθηκε από τον Πύρρο, έχασε τη Μακεδονία, αλλά την επανέκτησε τον επόμενο χρόνο, επωφελούμενος από την εκστρατεία του Πύρρου στην Πελοπόννησο. Μετά το θάνατο του Πύρρου ο Αντίγονος συνέχισε τον πόλεμο εναντίον του γιου του Αλέξανδρου και εν τέλει κατέκτησε και την Ηπειρο. Ακολούθησε ο πόλεμος κατά των Αθηναίων και η κατάληψη της Αθήνας περί το 262. Διοργάνωσε το μακεδονικό κράτος και η βασιλεία του, που κράτησε περίπου 40 χρόνια, σφραγίστηκε από την ανάπτυξη του εμπορίου και της γεωργίας και την άνθηση των γραμμάτων. Ήταν αναμφισβήτητα συνετός, ικανότατος - ο τελευταίος μεγάλος των Μακεδόνων.

Κινέας ο Θεσσαλός

Φιλόσοφος, σύμβουλος του Πύρρου, στην αυλή του οποίου πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο ο Κινέας προσπάθησε να αποτρέψει τον Πύρρο από την εκστρατεία στην Ιταλία, αλλά τέλος ακολούθησε το βασιλιά της Ηπείρου ως πολιτικός του σύμβουλος και πρέσβης στις διάφορες διπλωματικές επαφές του στην Ιταλία. Μετά την πρώτη νίκη του Πύρρου στην Ιταλία ο Κινέας τον έπεισε να διαπραγματευθεί την ειρήνη με τους Ρωμαίους, οι οποίοι όμως δεν δέχθηκαν τους όρους του Πύρρου και οι συνομιλίες των δυο αντιπροσωπειών δεν είχαν αποτέλεσμα. Ο Κινέας ήταν δεινός ρήτορας και ο Πύρρος έλεγε συχνά πως η δύναμη της ευγλωττίας του κατέκτησε περισσότερες πόλεις απ' ό,τι η δική του δύναμη των όπλων. Εγράψε τα «Θεσσαλικά» και τα «Τακτικά του Αινείου». Χαρακτηριστική έμεινε η στιχομυθία του με τον Πύρρο: ο Κινέας τον ρώτησε τι θα κάνει ύστερα από κάποια νικηφόρο εκστρατεία του. Κι άλλη, απάντησε ο Πύρρος. Και μετά; Κι άλλη. Και μετά; Κι άλλη, συνέχισε ο βασιλιάς. «Και μετά θα αναπαυθούμε, Κινέα, φιλοσοφούντες». «Και γιατί τότε να μην το κάνουμε αυτό από τώρα;», απάντησε ο φιλόσοφος. Ο Κινέας πέθανε μάλλον κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στη Σικελία.

Η ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ

Τείχη της αρχαίας Απολλωνίας και σκέφαλο
άγαλμα (αριστερά) που βρέθηκε στην περιοχή.
Η οικοδομική ακμή της πόλης εντοπίζεται
ανάμεσα στον 4ο και το 2ο αιώνα π.Χ.

Μ Της ΑΜΑΛΙΑΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ-ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
επικ. καθηγήτριας Κλασικής Αρχαιολογίας του
Παν/μιού Ιωαννίνων

ΙΑ από τις πιο λαμπρές περιόδους της ιστορίας
της Ηπείρου, και ειδικότερα του Ιερού της Δωδώνης,
είναι το α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., χρονικό διά-
στημα που συνδέεται κυρίως με τη δυναμική προ-
σωπικότητα του Πύρρου (297-272 π.Χ.).

Τα ηπειρωτικά φύλα, που έως την εποχή αυτή α-
ποτελούσαν την περιφέρεια του ελλαδικού κόσμου,
εγκαταλείπουν τη μακρόχρονη απομόνωσή τους

και φιλοδοξούν να αναμειχθούν ενεργά στις ελλη-
νικές υποθέσεις. Εμπνευστής και καθοδηγητής αυ-
τής της προσπάθειας αναδεικνύεται ο Πύρρος, βα-
σιλιάς των Μολοσσών, του σημαντικότερου φύλου
της Ηπείρου.

Οι Ηπειρώτες και ο εμπνευσμένος ηγέτης τους
αυτή την «ηρωική» περίοδο διακρίνονται για τις
ευρύτατες πολιτικές και κατακτητικές τους επιδιώ-
ξεις, για την εξυπηρέτηση των οποίων επινοούν νέ-
ους γενεαλογικούς μύθους και παράλληλα ανα-
πτύσσουν μια εκτεταμένη οικοδομική δραστηριό-
τητα που αποβλέπει στον εξωραϊσμό των μεγάλων
ηπειρωτικών κέντρων. Ιδιαίτερα το Ιερό της Δωδώ-
νης αναδεικνύεται όχι μόνον σε πανελλήνιας εμ-
βέλειας θρησκευτικό και μαντικό κέντρο, αλλά πα- ▶

**Το Βουλευτήριο
της Δωδώνης,
έδρα του
«συνεδρίου της
συμμαχίας των
Ηπειρωτών»**

ράλληλα και σε διοικητική βάση της διευρυμένης πολιτικής κοινοπραξίας των Ηπειρωτών, της «Ηπειρωτικής Συμμαχίας».

Την εποχή αυτή στο Ιερό εξωραϊζεται εκ θεμελίων ο ναός του Δία, κατασκευάζονται νέοι ναοί και ιδρύονται νέα μνημειακά κτίρια πολιτικού και πολιτιστικού χαρακτήρα, όπως το Βουλευτήριο, το Πρυτανείο και το Θέατρο. Αυξάνεται έτσι η πυκνότητα των οικοδομημάτων μέσα στο Ιερό, το οποίο επί αιώνες είχε παραμείνει στη φυσική του κατάσταση, και διαμορφώνεται οριστικά η αρχιτεκτονική σύνθεσή του με βασικό προσανατολισμό προς το μεγάλο άξονα της γραφικής κοιλάδας, μέσω της οποίας εισέρχονται οι προσκυνητές από την κεντρική και νότια Ελλάδα.

Με δεσπόζουσα την εικόνα της μαντικής φηγού (Βαλανιδιάς) και του τεμένους του Δία στο μέσον, η

Η Δωδώνη αναδεικνύεται σε πανελλήνιας εμβέλειας θρησκευτικό κέντρο και σε διοικητική βάση της Ηπειρωτικής Συμμαχίας

διάταξη των ναών σχημάτιζε πλέον έναν ημικυκλικό χορό, ο οποίος επαναλάμβανε την αμφιθεατρική ανάπτυξη του Θεάτρου με υποβλητική επίδραση στον εισερχόμενο προσκυνητή.

Στο οικοδομικό πρόγραμμα του Πύρρου πρώτιστη θέση καίεχει η αναβάθμιση του ναού του Δία, ο οποίος αποκτά μνημειακό χαρακτήρα. Πρόκειται για την υλοποίηση της ανεκπλήρωτης επιθυμίας του **Μ. Αλεξάνδρου**, ο οποίος ως «*Ηπειρώτης και των Αιακιδών*» (Παυσανίας I, 9, 8) είχε υποσχεθεί τη διάθεση υπέρογκου ποσού για τον εξωραϊσμό της Δωδώνης. Κατά τους ανασκαφείς **Δ. Ευαγγελίδη** και **Σ. Δάκαρη** ο ισοδομικός περίβολος του ναού, που είχε κτιστεί στα τέλη του 4ου αι. π.Χ., κατά την περίοδο της παραμονής στην Ηπειρο της **Ολυμπιάδας**, μπέρας του Μ. Αλεξάνδρου, αντικαθίσταται με άλλον πιο ευρύχωρο, κοσμημένο με εσωτερικές ιωνικές κιονοστοιχίες σε διάταξη σχήματος Π και με μικρή πρόσταση στη νότια πλευρά της πρόσοψης. Παράλληλα αναμορφώνεται και ο ναός, ο οποίος αποκτά λίθινη κεράμωση.

Στους κίονες των στοών αυτών, ο Πύρρος ανήρτησε τις ρωμαϊκές ασπίδες, λάφυρα πολέμου από τη νίκη του στην Ηράκλεια της Ιταλίας (280 π.Χ.) με αφιερωματικές επιγραφές: «*[Βασιλεὺς Πύρρος] και [Ηπειρώ]ται και Τ[αραντίνοι] / από Ρωμαίων και [των] / συμμάχων Διί Ναΐωι*», καθώς και μακεδονικές ασπίδες, λάφυρα πολέμου από τη νίκη του κατά του **Αντιγόνου** στα Στενά του Αώου. Με αυτόν τον

τρόπο ο Ηπειρώτης βασιλιάς όχι μόνο εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του προς το μαντείο της Δωδώνης, προς το οποίο είχε απευθυνθεί πριν από την εκστρατεία του στην Ιταλία και είχε λάβει ευνοϊκή απάντηση (Κάσσιος Δίων, απόσπ. 40, 6.), αλλά παράλληλα διαδήλωσε και προπαγάνδισε τη νίκη του εναντίον της Δύσης, όπου πριν από αυτόν είχε εκστρατεύσει ατυχώς ο θεός του **Αλέξανδρος Α' ο Μολοσσός**.

Στις στοές θα φυλάγονταν επίσης οι διάφορες συμφωνίες και τα ψηφίσματα της πολιτικής κοινοπραξίας των Ηπειρωτών.

Ο αυτονόητος σεβασμός στη λατρευτική παράδοση είχε αποτελεσμα να παραμένει ελεύθερη η ανατολική πλευρά της υπαίθριας αυλής, γιατί εκεί υψωνόταν η «*υψίκομος*» Βαλανιδιά, η κατοικία του Δωδωναίου Δία, ο οποίος κατά την προϊόδεια έκφραση (Ήσιόδος, *Hoiai*, απόσπ. 134· Σιράβων VII 7, 10.) «*ναίει δ' εν πυθμένι φηγού*».

Ταυτόχρονα με την αναμόρφωση του τεμένους του Δία ιδρύονται στη Δωδώνη οι ναοί του «**Ηρακλή**» και της **Αφροδίτης** που πλαισιώνουν χωροταξικά από το ανατολικό και το δυτικό άκρο αντίστοιχα το νοτιό τόξο που δημιουργείται από τα άλλα λατρευτικά κτίρια με κεντρικό πυρήνα το ναό του Δία με την «*υψίκομο*» Βαλανιδιά.

Ο ναός του «**Ηρακλή**» είναι ο μοναδικός δωρικός ναός στη Δωδώνη με σηκό και τετράστιλο ή εξάστιλο πρόναο. Με το ναό συνδέεται ένα ασβεστολιθικό ανάγλυφο με παράσταση του αγώνα του **Ηρα-**

κελίας. Σ' αυτόν πρέπει να οφείλεται η ίδρυση του μικρού απλού «*δίστυλου εν παραστάσι*» ναΐσκου, με πρόναο και σηκό, που βρίσκεται στο δυτικό άκρο της αμφιθεατρικής τοποθέτησης των λατρευτικών κυρίων. Ο ναός αυτός έχει αποδοθεί στη λατρεία της Αφροδίτης με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα, τη χρονολόγηση του κυρίου στα τέλη του 4ου και κατά μία άποψη στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και τη σύνδεση του Πύρρου με τη λατρεία της Αινειάδας Αφροδίτης.

Τα μεγαλόπνοα σχέδια του Αιακίδη βασιλιά στη Δωδώνη δεν περιορίστηκαν στον εξωραϊσμό του ιερέων του Δία και στους λατρευτικούς νεοτερισμούς που εισήγαγε. Το Ιερό της Δωδώνης στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. διευρύνεται με δύο σημαντικά μνημειακά κτίρια πολιτικού χαρακτήρα. Πρόκειται για το Πρυτανείο, ένα από τα ελάχιστα Πρυτανεία που έχουν έως

Ο Πύρρος έχτισε κτίρια πολιτικού και πολιτιστικού χαρακτήρα, όπως το Βουλευτήριο, το Πρυτανείο και το Θέατρο

κλή με την υποστήριξη του **Ιόλαου** εναντίον της Λερναίας Υδρας. Η μοναδική για τα αρχαιολογικά δεδομένα της Δωδώνης ανάγλυφη παράσταση άθλου του Ηρακλή, η οποία χρονολογείται επίσης στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., μοιραία οδηγεί στην εποχή της βασιλείας του Πύρρου και στη σύνδεσή του με τον Ηρακλή, τον προγονικό του ήρωα.

Πράγματι ο μολοσσικός οίκος των Αιακιδών, μετά το γάμο της Ολυμπιάδας με τον Φίλιππο της Μακεδονίας, είχε συνδεθεί με επιγαμία με το μακεδονικό οίκο των Αργεαδών, οι οποίοι θεωρούσαν εαυτούς ως απογόνους του Ηρακλή. Ο Πύρρος ενίσχυσε αυτούς τους γενεαλογικούς δεσμούς με το δεύτερο γάμο του με την κόρη του **Αγαθοκλή**, τυράννου των Συρακουσών, ο οποίος επίσης καταγόταν από τον Ηρακλή.

Με δεδομένο ότι μετά τη μάχη της Ηράκλειας η Ρώμη παραλληλίζεται από τον Πύρρο (Κάσιος Δίων, απόσπ. 40, 28· Ζωναράς 8, 4, 3) προς τη Λερναία Υδρα, θεωρείται πιθανή η υπόθεση ότι στο ανάγλυφο της Δωδώνης ο Πύρρος παριστάνεται ως Ηρακλής εναντίον της Ρώμης που έχει τη μορφή της Λερναίας Υδρας, υποστηριζόμενος από τους Έλληνες συμμάχους του που παριστάνονται με τη μορφή του Ιόλαου.

Ο Πύρρος συνδέεται επίσης και με τη λατρεία της **Αφροδίτης** και ειδικότερα της Αινειάδας Αφροδίτης, την οποία εισήγαγε από την Εγέα της Δ. Σι-

τώρα αποκαλυφθεί, και το Βουλευτήριο.

Το Πρυτανείο βρίσκεται στο ΝΑ τμήμα του Ιερού, όπου και τα άλλα μνημειακά δημόσια οικοδομήματα. Ο αρχικός πυρήνας του αποτελείται από μια τετράγωνη αίθουσα με εστία στο κέντρο και μια περιστεύλη αυλή πιθανόν με ιωνική στοά προς Α.

Με βάση τη μελέτη της στρωματογραφίας το κτίριο χρονολογείται στα τέλη του 4ου και στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και έχει κατασκευαστεί συγχρόνως με το γεγονικό Βουλευτήριο.

Το Βουλευτήριο απέναντι από το Πρυτανείο στη νότια πλαγιά του λόφου, ανατολικά του Θεάτρου, αποτελείται από μια μνημειακή αίθουσα με εμβαδόν 1.260 τ.μ. και μια δωρική στοά στην πρόσοψη. Παρ' όλο που η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί, θεωρείται βέβαιο ότι οι σύνεδροι κάθονταν στην ανωφερική θεατρική διαμόρφωση της αίθουσας, ενώ χαμηλά, στη νότια επίπεδη πλευρά, θα βρίσκονταν η ξύλινη έδρα των ομιλητών και η λίθινη κάλπη με δύο ξύλινα κιβώτια για την ψηφοφορία.

Το Πρυτανείο εξυπηρετούσε τη διοίκηση του εκτελεστικού σώματος, το οποίο εκπροσωπούσε τα διάφορα ηπειρωτικά φύλα και επόπτευε την εκτέλεση των νόμων και των ψηφισμάτων. Στο Βουλευτήριο συνέρχονταν οι εκπρόσωποι της Συμμαχίας των Ηπειρωτών και αργότερα του Κοινού των Ηπειρωτών και έπαιρναν αποφάσεις θεσπίζοντας νόμους και ψηφίσματα, μερικά από τα οποία είναι χαραγμένα σε βάθρα μπροστά από την ανατολική πλευ-

Χάλκινη ψήφος από την Αντιγόνη με την επιγραφή «Αντιγονέων»

Αργυρό τριώβολο των Μολοσσών με σήμα το μολοσσικό σκύλο (Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο)

ρά του Βουλευτηρίου και μπροστά από την ιωνική στοιά του Πρυτανείου.

Και τα δύο σώματα, το βουλευτικό και το εκτελεστικό, είχαν την έδρα τους μέσα στον περίβολο του πανηπειρωτικού Ιερού, γεγονός που αποδεικνύει ότι η Δωδώνη, παράλληλα με το θρησκευτικό της χαρακτήρα, διαδραμάτισε την εποχή αυτή σημαντικό πολιτικό ρόλο ως διοικητικό κέντρο της Ηπείρου.

Η σύγχρονη χρονολόγηση των δύο κτιρίων, η σχεδόν ισομεγέθης πρόσοψή τους με την ίδια αρχιτεκτονική σύνθεση και τα ίδια υλικά δομής, η χωροθέτησή τους στο Ιερό και η άμεση εμπλοκή τους στα πολιτικά δρώμενα της Ηπειρωτικής Συμμαχίας ως των βασικών πολιτικών κτιρίων της διοικητικής πρωτεύουσας, της Δωδώνης, μαρτυρούν ότι τα δύο οικοδομήματα κατασκευάστηκαν στο πλαίσιο ενός ενιαίου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού.

Ατυχώς, για την εποχή αυτή, που από πολλές απόψεις ήταν η ενδοξότερη περίοδος της Ηπείρου, είναι πενιχρές οι σχετικές φιλολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες μέσω των οποίων θα μπορούσε να τεκμηριωθεί με βεβαιότητα η σύνδεση της ίδρυσης των δύο κτιρίων με τη βασιλεία του Πύρρου. Ωστόσο η υπόθεση αυτή θα ήταν ιδιαίτερα δελεαστική αν αναλογιστεί κανείς το φιλόδοξο οικοδομικό πρόγραμμα του βασιλιά στη Δωδώνη και παράλληλα την ανάγκη ίδρυσης κτιρίων πολιτικού χαρακτήρα εξαιτίας των άμεσων αναγκών της διευρυμέ-

νης την εποχή αυτή Ηπειρωτικής Συμμαχίας.

Η κατασκευή του ιεράσιου Βουλευτηρίου και του Πρυτανείου μπορεί επομένως να συμπίπτει με τη μεταφορά από τον Πύρρο της «βουλής» από την Πασσαρόνα, την έως τότε πρωτεύουσα των Μολοσσών, στη Δωδώνη. Εξάλλου ο Πύρρος ασφαλώς θα ενδιαφερόταν να συνδέσει το όνομά του με τη μνημειακή κατασκευή τέτοιων κτιρίων, τα οποία θα προσέδιδαν αίγλη και κύρος στον ιδρυτή τους.

Στο πλαίσιο αυτών των επιθυμιών του Πύρρου και του γενικότερου ενδιαφέροντός του για την ελληνική παιδεία πρέπει να ενταχθεί και η ίδρυση του Θεάτρου της Δωδώνης, το οποίο χρονολογείται με βάση τα ανασκαφικά δεδομένα στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Πρόκειται για μνημειακή κατασκευή και έ-να από τα μεγαλύτερα θέατρα της Ελλάδας με χωρητικότητα περίπου 17.000 θεατών.

Το Θέατρο είναι κτισμένο στο δυτικό πέρας του Ιερού, έξω από τον περίβολό του, στη νότια πλαγιά του λόφου, με νότιο προσανατολισμό προς τον άξονα της κοιλάδας.

Το σχέδιο του οικοδομήματος παραμένει απλό. Αποτελείται από το κοίλο με 55 σειρές εδωλίων, την κυκλική ορχήστρα και τη σκηνή με τα τετράγωνα παρασκήνια και με τη δωρική στοιά στην πρόσοψη. Εξί δυνατοί πύργοι ενισχύουν στην πρόσοψη τα αναλήμματα του κοίλου, ώστε να αντέχουν καλύτερα στις ισχυρές αντοθήσεις των επιχώσεων, ενώ ταυτόχρονα αποκτούν πλαστικότητα οι μονότονοι επιφάνειές τους.

Ετσι ο αρχαίος προσκυνητής, που έφθανε από το Νότιο στη φυσική απόληξη της στενόμακρης κοιλάδας της Δωδώνης, εντυπωσιαζόταν από τις πλατιές καμπύλες και τα πανύψηλα αναλήμματα του Θεάτρου, το οποίο ήταν το εμφανέστερο και μεγαλύτερο μνημείο του Ιερού.

Επομένως με τη μνημειακή κατασκευή του Θεάτρου εξυπηρετούνται όχι μόνον οι πνευματικές ευαισθησίες του Πύρρου, αλλά με τον καλύτερο τρόπο και οι επιδιώξεις του ηγεμόνα για επίδειξη και πανελλήνια προβολή. Ταυτόχρονα οι επιθυμίες του Πύρρου για λαμπρές τελετές και πολυάνθρωπες συγκεντρώσεις, στις οποίες ο ίδιος θα είχε την προεξάρχουσα θέση, εύρισκαν στο Θέατρο ένα μεγαλειώδες και εντυπωσιακό σε όγκο και πολυτέλεια σκηνικό πλαίσιο.

Με δεδομένη την ύπαρξη του Θεάτρου γίνεται επιπλέον δυνατή για τον Πύρρο και η ανανέωση της εορτής των Ναίων, κατά τη διάρκεια των οποίων γίνονταν με λαμπρότητα δραματικοί, μουσικοί και γυμνικοί αγώνες και αρματοδρομίες.

Επομένως στο α' μισό του 3ου αι. π.Χ. το Ιερό της Δωδώνης εξομοιώνεται πλέον αρχιτεκτονικά με τα μεγάλα πανελλήνια ιερά, τα οποία είχαν ακολου-

Ο Πύρρος με το εκτεταμένο οικοδομικό πρόγραμμά του εξυπηρετεί και τις πολιτικές φιλοδοξίες και σκοπιμότητές του

θήσει την ίδια εξέλιξη αλλά πολύ ενωρίτερα από τη Δωδώνη.

Βέβαια, η εφαρμογή ενός τόσο εκτεταμένου οικοδομικού προγράμματος στο κοινό Ιερό όχι μόνο των Ηπειρωτών αλλά και των υπόλοιπων Ελλήνων γίνεται εφικτή, επειδή η Ηπειρος την περίοδο του Πύρρου έχει φθάσει σε υψηλό σημείο πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο χωρίς τη θρησκευτική και πνευματική του καλλιέργεια το έργο αυτό δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Όμως ο Αιακίδης βασιλιάς με αυτό το εκτεταμένο οικοδομικό πρόγραμμα στη Δωδώνη εξυπηρετεί παράλληλα προσωπικές πολιτικές φιλοδοξίες και σκοπιμότητες, καθώς επιθυμεί να επιβάλει στο πανελλήνιο τον εαυτό του ως συνεχιστή γενικότερα του ανεκπλήρωτου έργου του προγόνου του Μ. Αλεξάνδρου. Εξάλλου η εύνοια του μαντείου αποτελεί απέναντι στους υπόλοιπους Έλληνες ηθικό έρεισμα για τα πολιτικά σχέδια του Πύρρου, καθώς την περίοδο της βασιλείας του η Δωδώνη έχει αναδειχθεί σε μέγιστο πανελλήνιο θρησκευτικό κέντρο και ταυτόχρονα σε πολιτική έδρα της διευρυμένης Ηπειρωτικής Συμμαχίας.

Επομένως με την αναμόρφωση του Ιερού της Δωδώνης ο Πύρρος επιτυγχάνει να ενισχύσει τη θέση του τόσο μεταξύ των Μολοσσών, κάτω από την επιρροή των οποίων βρισκόταν η Δωδώνη, όσο και μεταξύ των μελών της Ηπειρωτικής Συμμαχίας. Παράλληλα ενισχύεται η υπόληψη και το κύρος του βασιλιά στο πανελλήνιο, όπου τα έως τότε «στην εσχαιά του ελληνικού κόσμου» (Ησίοδος, *Ηοίαι*, απόσπ. 134· Στράβων VII 7,11.) ηπειρωτικά φύλα έχουν πλέον αναδειχθεί με την καθοδήγηση του ηγέτη τους σε δυναμικούς παράγοντες και ρυθμιστές.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δ. Ευαγγελίδης, *Ανασκαφή Δωδώνης, Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 1929*, σ. 104-129· 1930, σ. 52-62· 1931, σ. 83-91· 1932, σ. 47-52· 1952, σ. 279-306· 1953, σ. 159-163· 1954, σ. 188-193· 1955, σ. 169-173· 1956, σ. 154-157· 1957, σ. 76-78· 1958, σ. 102-106· 1959, σ. 114.
- Δ. Ευαγγελίδης - Σ. Δάκαρης, *Το Ιερόν της Δωδώνης*, Α. Ιερά Οικία, *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1959, σ. 1-176.
- Σ. Δάκαρης, *Το Ιερόν της Δωδώνης, Αρχαιολογικόν Δελτίον* 16 (1960), σ. 4-40.
- Σ. Δάκαρης, *Οι γενεαλογικοί μύθοι των Μολοσσών*, Αθήναι 1964.
- Σ. Δάκαρης, *Ανασκαφή του Ιερού της Δωδώνης, Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 1965*, σ. 53-65· 1966, σ. 71-84· 1967, σ. 33-54· 1968, σ. 42-59· 1969, σ. 28-35· 1970, σ. 76-81· 1971, σ. 124-129· 1972, σ. 94-98· 1973, σ. 87-98· 1974, σ. 73-78· 1981, σ. 67-71· 1982, σ. 85-88· 1983, σ. 78-80· 1985, σ. 39-44· 1986, σ. 100· 1987, σ. 118-122· 1989, σ. 176-184· 1990, σ. 168-169· 1992, σ. 155-159.
- Σ. Δάκαρης, *Δωδώνη*, Αθήνα 1993.
- Σ. Δάκαρης, *Δωδώνη, Αρχαιολογικός Οδηγός*, Ιωάννινα 1995.
- Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, *Δωδώνη* (Σ. Δάκαρης - Χρ. Σούλη - Α. Βλαχοπούλου - Ν. Γραβάνη) 1996, σ. 64-69.
- Ν. Κατοικίδης, *Μαρτυρίες για την ηγεμονική προβολή του Πύρρου στο Ιερό της Δωδώνης, Δωδώνη, Επιστ. Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Παν/μίου Ιωαννίνων*, 26 (1997), σ. 255-277.
- Ηπειρος. 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Αθήνα 1997, σ. 107-110.
- Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, *Δωδώνη* (Χρ. Σούλη - Α. Βλαχοπούλου - Κ. Γραβάνη) 1997, σ. 54-59· 1998, σ. 59-65· 1999 (υπό δημοσ.).
- S. Dakaris - Chr. Souli - A. Vlachopoulou - K. Gravani, *The Prytaneion of Dodona, L' Illyrie méridionale et l' Épire dans l' Antiquité - III, Actes du IIIe colloque international de Chantilly* (16-19 Oct. 1996) réunis par P. Cabanes, Paris 1999, σ. 149-159.

**Ερείπια του
Νυμφαίου στην
αρχαία Απολλωνία
(κοντά στο
σημερινό χωριό
Πόγιανη)**

ΠΑΣΣΑΡΩΝΑ: Η ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΩΝ ΜΟΛΟΣΣΩΝ

Κ Της ΑΜΑΛΙΑΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ-ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
επίκ. καθηγήτριας Κλασικής Αρχαιολογίας
Παν/μίου Ιωαννίνων

ατά τη διάρκεια του 12ου αι. π.Χ. τα πρώτα μολοσσικά φύλα κατέρχονται στην Ηπειρο και καταλαμβάνουν τα μεγάλα λεκανοπέδια των Ιωαννίνων και του Παρακαλάμου, περιοχή που από τη χαραυγή του προϊστορικού πολιτισμού έως σήμερα παραμένει το σημαντικότερο τμήμα της Ηπείρου με μεγάλη στρατηγική και οικονομική σημασία.

Σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς (**Πλούταρχος**, *Πύρρος* 5.2), πρωτεύουσα του κράτους των Μολοσσών, που από τον πρώτο 6ο αι. π.Χ. εξαπλώνεται και ισχυροποιούνται, ήταν η Πασσαρώνα. Για την ακριβή θέση της Πασσαρώνας οι φιλολογικές μαρτυρίες δεν είναι επαρκείς και τα ανασκαφικά δεδομένα δυστυχώς παραμένουν ακόμη πενιχρά. Στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων διασώζονται δύο σημαντικές ακροπόλεις με ισχυρά τείχη, η ακρόπολη της Καστρίτσας και η ακρόπολη του Γαρδικιού, που συνοικίσθηκαν από τον πληθυσμό των «προϊστορικών» κωμών της περιοχής. Ο καθηγητής **Σ. Δάκαρης**, κυρίως με βάση τοπογραφικούς και ιστορικούς συσχετισμούς, έχει ταυτίσει την ακρόπολη της Καστρίτσας με την αρχαία Τέκμωνα και την ακρόπολη του Γαρδικιού με την αρχαία Πασσαρώνα.

Ο κωνικός λόφος του Γαρδικιού, 11 χλμ. βορειοδυτικά των Ιωαννίνων, είναι φθσει και θέσει οχυρή

δέση με εξέχουσα στρατηγική σημασία, καθώς δεσπόζει και ελέγχει το λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων. Την κορυφή του λόφου περιβάλλει σε περίμετρο περίπου 800 μ. επιμελημένο πολυγωνικό τείχος με ορθογώνιους πύργους και γωνιώδεις προεκβολές. Το αρχαίο τείχος σήμερα σώζεται ερειπωμένο όχι μόνο από τον πανδαμάτορα χρόνο αλλά και από τα τουρκικά οχυρωματικά έργα που έγιναν λίγο πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-14).

Στο εσωτερικό της ακρόπολης, ανάμεσα στα χαλάσματα τουρκικών κτιρίων, πολυβολείων και εκτεταμένων τσιμεντένιων οχυρών, διακρίνονται μερικές δεξαμενές, αυτονόητες για αρχαία ακρόπολη χωρίς φυσικές πηγές, ένα ορθογώνιο κτίριο και τμήματα οικιών των ελληνιστικών χρόνων. Τα κινητά ευρήματα είναι κυρίως όστρακα αγγείων που εξαπλώνονται χρονικά από την

προϊστορική περίοδο έως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Στις παρυφές του λόφου του Γαρδικιού και σε απόσταση περίπου 2 χλμ. βόρεια της ακρόπολης, έχουν αποκαλυφθεί από τον καθηγητή **Δ. Ευαγγελίδη** ερείπια αρχαίου περιπτερου ιωνικού ναού με πρόναο και σιγκό και ευρύχωρη αυλή προς τα ανατολικά, στην οποία διασώθηκαν ίχνη βωμού. Δυστυχώς ο ναός κατά τα νεότερα χρόνια έχει υποστεί μεγάλη καταστροφή από τους περιόικους, οι οποίοι εκμεταλλεύθηκαν τα ερείπιά του και απέσπασαν πολλούς λίθους, ενώ στους γύρω αγρούς βρέθηκαν διασκορπισμένα μεγάλα τεμάχια σφονδύλων κιόνων.

Πρόκειται προφανώς για το επίσημο Ιερό του Αρείου Διός στην Πασσαρώνα, που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. με ριζικές επισκευές κατά τη ρωμαϊκή περίοδο μετά την καταστροφή που πρέπει να υπέστη από τις λεγεώνες του **Αιμιλίου Παύλου**, ο οποίος το 167 π.Χ., εκτελώντας απόφαση της Ρωμαϊκής Συγκλήτου, κατέστρεψε περίπου 70 πόλεις και πολίσματα της Ηπείρου και εξανδράποδισε 150.000 νέους ανθρώπους.

Στο Ιερό αυτό συγκεντρώνονταν ο βασιλιάς, οι άρχοντες και ο λαός των Μολοσσών την άνοιξη, όταν ο περισσότερος πληθυσμός, ο οποίος ήταν κτηνοτροφικός, μετακινούνταν με τα κοπάδια από τα πεδινά προς τα δροσερά βοσκοτόπια της Πίνδου. Η συγκέντρωση αυτή, κατά την οποία δίνονταν εκ μέρους του βασιλιά και των υπηκόων του αμοιβαίες ένορκες υποσχέσεις ενώπιον του Αρείου Διός, είχε σκοπό να κατοχυρώσει τις πολιτικές σχέσεις του ηγεμόνα με τους υπηκόους του, καθώς και τα αμοιβαία δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους.

Αυτή την εποχή ενισχύεται το τείχος της Πασσαρώ-

νας στην ανατολική, βόρεια και δυτική πλευρά με ισχυρό πρόσθετο τείχος και με οχτώ δυνατούς ορθογώνιους πύργους. Μόνο το νοτιότερο τμήμα του περιβόλου δεν ενισχύθηκε, γιατί εκεί οι απότομες πλαγιές του λόφου προστάτευαν το τείχος από τις πολιορκητικές μηχανές.

Η φροντίδα του Πύρρου για την Πασσαρώνα είναι εκ των πραγμάτων αυτονόητη όχι μόνο στο πλαίσιο της ευρύτερης αμυντικής του πολιτικής, αλλά και επειδή πρόκειται για το κέντρο των γενοαλογικών παραδόσεων των Μολοσσών και την έδρα της μολοσσικής εξουσίας, όπου παρέμεινε ο

Σύμφωνα με τοπογραφικούς και ιστορικούς συσχετισμούς, η ακρόπολη του Γαρδικιού ταυτίζεται με την αρχαία Πασσαρώνα

Βασιλιάς και οι άρχοντες.

Παράλληλα, το Ιερό του Αρείου Διός, όπως υποδεικνύουν οι επιγραφές, ήταν το επίσημο Ιερό της μολοσσικής πρωτεύουσας, στο οποίο καταθέτονταν και φυλάσσονταν σαν σε επίσημα αρχεία του κράτους τα δημόσια ψηφίσματα, όπως ακριβώς συνέβαινε και με τη Δωδώνη.

Δυστυχώς οι περιορισμένες ανασκαφές στην περιοχή δεν έχουν επιτρέψει τη διερεύνηση των λειψάνων από αρχαία οικοδομήματα που διακρίνονται σε αρκετή έκταση γύρω από το Ιερό. Ωστόσο μέρος του πληθυσμού θα κατοικούσε στην κορυφή του λόφου στην ακρόπολη, όπου έτσι κι αλλιώς κατέφηναν σε περίπτωση κινδύνου.

Η σχέση του Πύρρου με την Πασσαρώνα και το Ιερό του Αρείου Διός τεκμηριώνεται και από άλλα στοιχεία.

Όπως παραδίδει ο Πλούταρχος (*Πύρρος* 5), σε μια από τις ετήσιες γιορτές στο Ιερό κατά την άνοιξη (πριν από το 295 π.Χ.) συνέβη το γνωστό επεισόδιο ανάμεσα στον Πύρρο και τον Γέλωνα. Η δωρεά δύο ζευγαριών «*βοών αροτήρων*» από τον Γέλωνα προς τον Πύρρο έγινε η αφορμή να εξυφανθεί δολοφονική συνωμοσία κατά του Πύρρου, που κατέληξε όμως σε αντίθετο αποτέλεσμα, με το φόνο του συμβασιλέα **Νεοπολέμου**.

Ενα άλλο περιστατικό συνδέει επίσης τον Πύρρο με τον Αρειο Δία. Μετά τη νικηφόρα μάχη στην Απωλία εναντίον του μακεδονικού στρατού (289 π.Χ.) ο Πύρρος αποκαλείται από τους στρατιώτες του *Αετός* (Πλούταρχος, *Πύρρος* 5). Ο ίδιος ανταποδίδοντας το θαυμασμό τους λέει: «*Δι' υμάς... αετός ειμι· πώς γάρ ου μέλλω, τοις υμειτέροις όπλοις ώσπερ ωκυπτεροις επαιρόμενος;*» παρομοιάζοντας

με ωκύπτερα την ορμητικότητα των στρατιωτών του και τα όπλα τους. Τα ωκύπτερα, δηλαδή οι μεγάλες φτερούγες του αετού, που πλαισιώνουν έναν κεραυνό, αποτελούν τη βραχυγραφία της παράστασης του αετού που πατάει σε κεραυνό.

Προφανώς η παρομοίωση αυτή δεν πρέπει να ήταν μια απλή φιλοφρόνηση του Πύρρου προς τους στρατιώτες του. Ο βασιλιάς δεν υπονοούσε μόνο το έμβλημα του οπλισμού της Ηπειρωτικής Συμμαχίας, που θα ήταν ο φτερωτός κεραυνός με τα δυο ωκύπτερα στο μέσον, αλλά κάτι πιο συγκεκριμένο.

Για το παραπάνω θέμα ο Σ. Λάκαρης έχει εκφράσει ενδιαφέρουσες απόψεις με βάση τη μελέτη ενός μαρμαρίνου αναγλύφου που έχει βρεθεί στην περιοχή του Γαρδικιού και φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων. Στο ανάγλυφο παριστάνεται ο Δίας με απογυμνωμένο κορμί από το βραχύ ιμάτιο, που ανεμίζει, να κατεβαίνει από την πλαγιά βουνού επάνω σε άρμα που το σέρνουν δύο λιοντάρια. Επάνω δεξιά φέρεται η επιγραφή: *αρά / τω Διί / ού βέλος / διέπιαται*.

Η παράσταση εικονίζει τον Αρειο Δία που λατρεύεται στον περίπτερο ναό της Πασσαρώνας και η επιγραφή θυμίζει άμεσα ένα στίχο από τις «*Ικέτιδες*» του **Ευριπίδη** (Ικέτ. 860): «*οράς το λάβρον ού βέλος διέπιατο;*».

Ο ποιητής, για τον οποίο είναι γνωστό ότι διδάξε την «*Ανδρομάχη*» στη Μολοσσία, πιθανόν πήρε το στίχο από κάποιο τοπικό ύμνο στον Αρειο Δία της Πασσαρώνας κατά την παραμονή του εκεί. Δεν έχει σημασία αν έχει συμβεί αυτό ή αντίστροφα οι Μολοσσοί, που ήταν εξοικειωμένοι με τις τραγωδίες του 5ου αι.

Ελληνικές
επιγραφές
αναφερόμενες
στην
απελευθέρωση
δούλων, επί των
δόμων των
κερκίδων του
θεάτρου του
Βουθρωτού

ναμνι του φτερωτού κεραυνού.

Ωστόσο, παρά τη στενή σύνδεση του Πύρρου με την αρχέγονη πρωτεύουσα των Μολοσσών, την Πασσαρώνα, και τον κατ' εξοχήν σεβαστό θεό, τον Αρειο Δία, ο βασιλιάς δεν διστάσε τελικά να μεταφέρει την πρωτεύουσα του κράτους του από την Πασσαρώνα στην Αμβρακία (σημερινή Αρτα) για να εξυπηρετήσει το πολιτικό και ιδεολογικό του πρόγραμμα και να διατηρήσει την ισχυρή του θέση μεταξύ των άλλων βασιλέων.

Για τον Πύρρο ήταν μεγάλη επιτυχία η παραχώρηση σ' αυτόν της Αμβρακίας, παλιάς κορινθιακής

Ο Πύρρος μετέφερε την πρωτεύουσα από την Πασσαρώνα (έδρα μοδοσσικής εξουσίας) στην Αμβρακία (σημερινή Αρτα)

π.Χ. και ιδιαίτερα του Ευριπίδη, παρέλαβαν το στίχο από τις «Ικέτιδες». Εκείνο που θεωρείται βέβαιο είναι ότι ο Αρειος Δίας, η κύρια θεότητα των Μολοσσών που λατρευόταν στην Πασσαρώνα, συνδέεται με τον κεραυνό, που είναι φτερωτός, σύμφωνα με την επιγραφή του αναγλύφου και γι' αυτό «διπνιται».

Επομένως ο Πύρρος χρησιμοποιούσε τη φράση ως λογοπαίγνιο και ανταποδίδοντας τους επαίνους και το θαυμασμό των στρατιωτών του παρομοίαζε την ορμηικότητά τους και τα όπλα τους με το φτερωτό κεραυνό, το σύμβολο του Αρείου Διός. Σ' αυτό το θεό είχε ορκιστεί στο επίσημο Ιερό της Πασσαρώνας ότι θα τηρήσει τους νόμους κατά την ανάρρησή του στο θρόνο, όπως συννηθιζόταν από τους βασιλείς των Μολοσσών.

Την τήρηση των όρκων και των ένορκων υποσχέσεων, των «αρών», επέβλεπε ο Αρειος Δίας, όπως απηχεί και η επιγραφή του αναγλύφου που συσχετίζει το θεό με τη λέξη «αρά». Από την άλλη μεριά ο Πύρρος, παράλληλα με τις άλλες του ιδιότητες ως βασιλιάς των Μολοσσών και αρχηγός του στρατού, είναι και ο θρησκευτικός άρχοντας του λαού του. Αυτή τη δύναμη αντλεί από τη θεία του καταγωγή, καθώς θεωρείται απόγονος του Αχιλλέα, γι' αυτό και διατηρεί ιαματικές ιδιότητες, ιδίως στο μεγάλο δάχτυλο του δεξιού ποδιού που είχε θεραπευτική δύναμη.

Ως εκ τούτου ο Πύρρος με τη νίκη του εναντίον των Μακεδόνων στην Αιτωλία εκφράζει και τις ιδιότητες του Αρείου Διός, ο οποίος δεν ήταν απλώς επόπτης και εγγυητής για την τήρηση των ένορκων υποσχέσεων, αλλά με τη δευτερογενή πολεμική του ιδιότητα και τιμωρός των παραβατών με τη δύ-

ναμνι, σε προνομιούχο θέση στον Αμβρακικό κόλπο, η οποία είχε μεγάλη ακτινοβολία σε όλη την Ελλάδα, αντάξια της αίγλης και των επιτυχιών του Ηπειρώτη βασιλιά: «...*μάλιστα δ' εκόσμησεν αυτήν Πύρρος, βασιλείω χρυσάμενος τω τόπω*» αναφέρει ο Στράβων (VII.7.6), πληροφορία η οποία τεκμηριώνεται και αρχαιολογικά, καθώς η αρχιτεκτονική και πολεοδομική ανάπτυξη της πόλης την περίοδο του Πύρρου αναδεικνύεται ως ιδιαίτερα σημαντική.

Επί Πύρρου η Αμβρακία λειτουργεί ως πολιτικό κέντρο της Συμμαχίας των Ηπειρωτών, παράλληλα με τη Δωδώνη, η οποία εκτός από θρησκευτικό κέντρο αποκτά ισχυρή υποδομή για εκτεταμένες πολιτικές δραστηριότητες με την ίδρυση Βουλευτηρίου και Πρυτανείου. Στην Αμβρακία λοιπόν και στη Δωδώνη θα γίνονται οι Συνελεύσεις της Συμμαχίας των Ηπειρωτών. Ωστόσο η Πασσαρώνα και το Ιερό του Αρείου Διός πρέπει να παρέμειναν το κέντρο των συνελεύσεων του «Κοινού των Μολοσσών», σύμφωνα με τη ρητή βεβαίωση του Πλουτάρχου (Πύρρος, 5): «*ειώθεισαν οι βασιλείς εν Πασσαρώνι ...ορκωμοτεῖν*».

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δ. Ευαγγελίδης, Η ανασκαφή εις Ροδοτόπι, *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1952, σ. 306-325.

Σ. Δάκαρης, Αρχαιολογικές έρευνες στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων, *Αφιέρωμα εις την Ηπειρον εις μνήμην Χρίστου Σούλη*, Αθήναι 1956, σ. 46-80.

Σ. Δάκαρης, Οκύπερα, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 22 (1980), σ. 27-34.

Α. Βλαχοπούλου-Οικονόμου, Η παράσταση του αετού στο Ιερό της Δωδώνης, *Δωδώνη*, Επιστ. Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Παν/μίου Ιωαννίνων, τόμ. ΙΘ', τεύχ. 1 (1990), σ. 305-321.

Κ. Ζαχος, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 48 (1993), Χρονικά, σ. 262-267. ■

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ

Της ΧΡΥΣΗΛΙΑΣ ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ
αν. καθηγήτριας Κλασικής Αρχαιολογίας
του Παν/μίου Ιωαννίνων

Ο Πύρρος για να πραγματοποιήσει τα φιλόδοξα σχέδιά του, τη δημιουργία δηλαδή ενιαίου ελληνικού κράτους, που να κυριαρχεί σε ολόκληρη τη Μεσόγειο, εφάρμοσε θρησκευτική πολιτική σύμφωνα με το παράδειγμα των Μακεδόνων βασιλέων, του **Δημητρίου** και του **Αντιγόνου**.

Για το σκοπό αυτό εκμεταλλεύτηκε τους γενεαλογικούς τίτλους της δυναστείας του, του βασιλικού δηλαδή οίκου των Μολοσσών, που καυχόνταν ότι κατάγονταν από τον **Νεοπόλεμο**, γιο του **Αχιλλέα**, και την **Ανδρομάχη**, χήρα του **Εκτορα**, σύμφωνα με την παράδοση που ο πυρήνας της βρίσκεται ήδη από τον 8ο αιώνα π.Χ. στους «Νόστους» του Αγία.

Η διπλωματία του μύθου ήταν αναγκαία για τον Πύρρο, επειδή πολλοί σύγχρονοί του αμφισβητούσαν την ελληνική καταγωγή των Μολοσσών και αυτό θα αποτελούσε σοβαρό εμπόδιο για την υλοποίηση του πολιτικού προγράμματός του: να κυβερνήσει όλους τους Έλληνες και να ηγηθεί εκστρατείας στη Δύση, όπως είχε κάνει πριν από αυτόν στην Ανατολή ο γιος της **Ολυμπιάδας**, ο **Μέγας Αλέξανδρος**, ο οποίος καταγόταν από το ίδιο γένος με τον Πύρρο, το γένος των Αιακιδών.

Ο Πύρρος με την εκστρατεία του στην Ιταλία διεκδικούσε την επέκταση της κυριαρχίας των Ελλήνων στη Δύση και ταυτόχρονα υποδήλωνε τον πανελλή-

Ομόκεντρη σειρά
γρανιτένιων
κιόνων στο
Βαπτιστήριο του
Βουθρωτού

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

νιο χαρακτήρα της, επειδή ο ίδιος θεωρούσε τον εαυτό του συνεχιστή του έργου του Αχιλλέα και του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Απόδειξη ότι οι ιδέες αυτές ήταν καθοριστικές για να αναλάβει ο Πύρρος την εκστρατεία του στην Ιταλία, αποτελεί η κοπή των ασημένιων νομισμάτων του βασιλιά, που ήταν απομίμηση των νομισμάτων του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Στα νομίσματα του Πύρρου απεικονίζονται η **Αθηνά Πρόμαχος** ως προστάτιδα των Ελλήνων και ο προγονικός ήρωας **Ηρακλής**.

Το πλούσιο αυτό ηθικό κεφάλαιο με το οποίο διαφημίζεται στο πανελλήνιο η ελληνικότητα και η ευγένεια της καταγωγής των Μολοσσών, υπενθύμιζε ο Πύρρος σε κάθε ευκαιρία. Με το γάμο του με τη **Λάνασσα**, θυγατέρα του **Αγαθοκλή**, κέρδισε νέους γενεαλογικούς τίτλους και εξασφάλισε την απ'ευθείας καταγωγή του οίκου των Μολοσσών από τον Ηρακλή, αφού ο Αγαθοκλής, ο τύραννος των Συρακουσών, θεωρούνταν απόγονος του Ηρακλή. Παράλληλα πέτυχε να προσδώσει νέα αίγλη στη δυναστεία του και να καλύψει τις πολιτικές του βλέψεις.

Ήταν φυσικό ο νέος μυθικός πρόγονος, ο οποίος βρήκε σημαντική θέση στις γενεαλογικές παραδόσεις των Μολοσσών, να τιμηθεί από τον Πύρρο στο επισημότερο ιερό της Ηπείρου, τη Δωδώνη και με δικό του ναό.

Την ταύτιση με ναό του Ηρακλή βεβαιώνουν τα κινητά ευρήματα, κυρίως χάλκινα ελάσματα περύγων θώρακα με παράσταση τη διαμάχη του Ηρακλή και του **Απόλλωνα** για το δελφικό τρίποδα και του Ηρακλή με τον ταύρο.

Με τη λατρεία του Ηρακλή στο Ιερό της Δωδώνης

Στο κέντρο επάνω, ο Πύρρος όχι μόνο τόνισε τη συγγενεία του με τον Μέγα Αλέξανδρο, αλλά τον μιμήθηκε και στην κοπή των νομισμάτων. Από κάτω, ασημένιο τετράδραχμο, που έκοψε ο Πύρρος στους Επιζεφύριους Λοκρούς προς τιμήν του Δωδωναίου Διός και της Διώνης

Ο Πύρρος συνήθιζε να αναρτά στο ναΐσκο του Διός τα τρόπαια των νικών του

νης και την προπαγανδιστική πολιτική του Πύρρου συνδέεται η ανάγλυφη ασβεστολιθική πλάκα «μετόπη» που βρέθηκε στον πρόδρομο του ίδιου ναού και εικονίζει τον αγώνα του Ηρακλή (Πύρρου) εναντίον της Λερναίας Υδρας (Ρώμης) με τη βοήθεια του **Ιόλαου** (Συμμάχων).

Ανάλογο σεβασμό προς τον Ηρακλή έδειξε ο Πύρρος στην εκστρατεία του στη Σικελία, όταν επιτέθηκε να καταλάβει την οχυρή πόλη Εγεστα, στο βουνό Ερυκα, το 277 π.Χ.

Με ανάλογο τρόπο ο Πύρρος τίμησε τον Ηρακλή και στη νέα πρωτεύουσα του κράτους, την Αμβρακία.

Αν και η λατρεία του Ηρακλή στην Αμβρακία και σε άλλες κορινθιακές αποικίες της δυτικής Ελλάδας θεωρείται βέβαιη ήδη από την αρχαϊκή εποχή, στα χρόνια όμως του Πύρρου γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση. Ένα από τα μνημεία της Αμβρακίας που αποτυπώνουν τη λατρεία του ήρωα είναι το χάλκινο σύμπλεγμα του Ηρακλή με λύρα και των εννέα Μουσών, το οποίο, σύμφωνα με τον **Πολύβιο** (21.30.9 και 21.19.9), ύστερα από την εκπόρθηση της πόλης από τον **Μάρκο Φούλβιο Νοβιλίορα** το 189 π.Χ. ο ύπατος μετέφερε στη Ρώμη και το αφιέρωσε στο Ιερό του **Herculis Musarum** (Πλίνιος, Φυσική Ιστορία 35.66, Cicero Pro Archia 11.27). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναφορικά με το σύμπλεγμα της Αμβρακίας παρουσιάζει η παρατήρηση του **Πλίνιου** (Φυσική Ιστορία 37.3) ότι ο Πύρρος φορούσε πολύτιμο δαχτυλίδι από αχάτη με χαραγμένο τον Απόλλωνα κρατώντας λύρα και τις εννέα Μούσες.

Στην ευρύτερη πολιτική του Πύρρου οφείλεται και η επικράτηση άλλων λατρειών, κυρίως ηρώων

Ο Πύρρος καυχόταν ότι κατάγεται από τον Νεοπτόλεμο, γιο του Αχιλλέα, και την Ανδρομάχη, χήρα του Έκτορα

που συνδέονται με τη δυναστεία των Μολοσσών, όπως του **Ελένου** και της **Κασσάνδρας** στο Ιερό της Δωδώνης.

Είναι άξιο προσοχής ότι παράλληλοι λατρευτικοί νεοτερισμοί παρατηρούνται και στην Αμβρακία. Η παρουσία του **Αινεία** εδώ συνδέεται με τη λατρεία της Αφροδίτης Αινειάδας, αφού σύμφωνα με τον **Διονύσιο τον Αλικαρνασέα** (1.50.4), προς τιμήν της θεάς είχε ιδρυθεί ναός και ηρώο του Αινεία, στο οποίο υπήρχε ξόανο «αρχαϊκό Αινείου λεγόμενον». Η λέξη «αρχαϊκό» πρέπει να ερμηνευθεί ως «αρ-

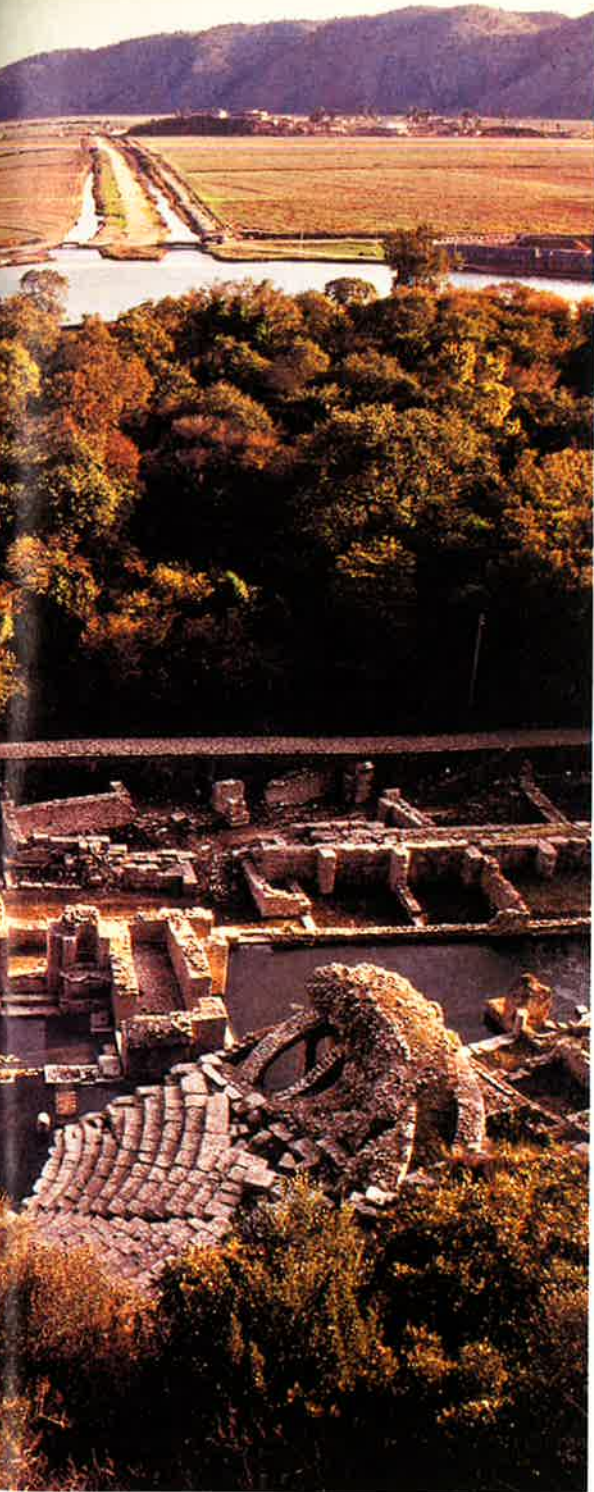
χαϊστικό» και κατασκευάστηκε στους χρόνους που επικράτησε η λατρεία στην Αμβρακία.

Είναι επίσης πολύ πιθανόν στην Αμβρακία να τιμήθηκε και ο Πύρρος, διότι οι πηγές (**Πολύβιος** 21.27 και **Λίβιος** 38.5.2) αναφέρουν «Πύρρειο», το οποίο όμως ερμηνεύτηκε ποικιλοτρόπως.

Ο Πύρρος επεδίωξε με κάθε ενέργειά του να προβάλλει στο πανελλήνιο την εικόνα του νικηφόρου βασιλιά και να εξυπηρετήσει την πολιτική του προπαγάνδα εφαρμόζοντας θρησκευτική πολιτική. Στη Σπάρτη, τους Δελφούς και τη Θεσσαλία προβάλλει

Το αρχαίο θέατρο του Βουθρωτού, χτισμένο τον 3ο αιώνα π.Χ. Διακρίνονται ακόμη οι ρωμαϊκές θέρμες του 2ου αιώνα μ.Χ. και τμήμα αρχαίας ελληνικής οδού

στό ότι ο Ηπειρώτης βασιλιάς έζησε στην αυλή των Πτολεμαίων και όφειλε το θρόνο σε αυτούς. Την ίδια θρησκευτική πολιτική υιοθέτησε και κατά τις εκστρατείες του εναντίον των Ρωμαίων στην Ιταλία και τη Σικελία, όπως και ο πρόγονός του **Αλέξανδρος Α΄, ο Μολοσσός**.

Εφαρμόζοντας τη θρησκευτική πολιτική τους οι βασιλείς των Μολοσσών Αλέξανδρος Α΄ και Πύρρος χρησιμοποίησαν στα χρυσά, στα ασημένια και χάλκινα νομίσματα, που έκοψαν στη Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία την εποχή της εκστρατείας τους, τα ηπειρωτικά σύμβολα, τον αετό και τον κεραυνό και ακόμα την ίδια τη μορφή του Δωδωναίου Δία και της Διώνης.

Τα ίδια σύμβολα χρησιμοποίησαν οι Ταραντίνοι στα νομίσματα που έκοψαν στα χρόνια της εκστρατείας του Πύρρου στη Μ. Ελλάδα γύρω στα 281 π.Χ. για να τιμήσουν το βασιλιά. Είσι οι χρυσοί στατήρες φέρουν την κεφαλή του Δωδωναίου Δία στον εμπροσθότυπο και αετό σε κεραυνό στον οπισθότυπο με ανοιχτά φτερά στον τύπο του πτολεμαϊκού.

Σύμφωνα με την άποψη παλαιότερων μελετητών η μορφή του Δωδωναίου Δία σε πολλές νομισματικές κοπές του Αλεξάνδρου του Α΄ και του Πύρρου αντιγράφει ή είναι ταυτόσημη με εκείνη του Ελευθέριου Δία.

Ο Ζeus Ελευθέριος λατρεύτηκε σε πολλές περιοχές, όπως το Μεταπόντιο και τις Συρακούσες, και η λατρεία του καθιερώθηκε στις Συρακούσες το 463 π.Χ. Ωστόσο τα πρώτα νομίσματα με παράσταση του Δία οι Συρακούσιοι έκοψαν το 344 π.Χ. σε ανάμνηση της νίκης του **Τιμολέοντα**, του ελευθερωτή της πόλης. Τα νομίσματα αυτά πιθανότατα οι Ηπειρώτες βασιλείς Αλέξανδρος Α΄ και Πύρρος έλαβαν ως παράδειγμα για να απεικονίσουν το δικό τους θεό,

Η λατρεία του Ηρακλή στη δυτική Ελλάδα υπήρχε από τους αρχαίους χρόνους, αλλήλ γνώρισε άνθηση επί Πύρρου

τους προγονικούς ήρωες Αχιλλέα και Νεοπτόλεμο, και αναθέτει πολεμικά λάφυρα στην Αθηνά Ιωνία στη Θεσσαλία και στην Αθηνά στη Δίνδο. Στην Αθηνά θυσίασε στην Αθηνά και τη Διώνη, ενώ επισκέφθηκε το ηρώο του Αιακού στην Αγορά των Αθηνών (Πλουτάρχου, Πύρρος 12.6.7).

Εάν δεχθούμε τελικά ότι οι αιγυπτιακές λατρείες στην Ηπειρο καθιερώθηκαν στα χρόνια του Πύρρου, τότε διαβλέπουμε και στην κίνηση αυτή τη θρησκευτική πολιτική του, συνυφασμένη με τις πολιτικές και στρατηγικές επιδιώξεις του. Είναι γνω-

τον Δωδωναίο Δία, στα αντίστοιχα νομίσματα που έκοψαν κατά την εκστρατεία τους στη Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία.

Ο Δωδωναίος Ζeus πρέπει να γνώρισε ιδιαίτερη λατρεία στον Τάραντα, όπως επιτρέπουν να υποθέσουμε τα νομίσματα με την απεικόνιση του θεού, οι επιγραφικές μαρτυρίες και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα. Μια άλλη μαρτυρία σχετική με τους λατρευτικούς δεσμούς Δωδώνης και Τάραντα, απόρροια της θρησκευτικής πολιτικής του Πύρρου, δίδει το χρυσό σκήπτρο των ελληνιστικών χρόνων, αφιέ-

ρωμα στον Δία Ελευθέριο από Ηπειρώτη βασιλιά, τον Αλέξανδρο Α' ή πιθανότατα τον Πύρρο κατά την εκστρατεία τους στην Ιταλία.

Τα παραπάνω στοιχεία είναι επαρκή για να τεκμηριώσουμε την άποψη ότι η λατρεία του Ελευθέριου Δία στον Τάραντα ταυτίζεται με εκείνη του Δωδωναίου Δία τουλάχιστον στα χρόνια του Αλέξανδρου Α' και του Πύρρου.

Κάτι ανάλογο συνέβη και στις Συρακούσες, όπου οι δύο λατρείες του Δωδωναίου Δία και του Ελευθερίου ταυτίστηκαν.

Την άποψη αυτή ενισχύει η εξάπλωση της ηπειρωτικής λατρείας του Δωδωναίου Δία και της Διώνης στις αποικίες της Μ. Ελλάδας και της Σι-

Η λατρεία του Ελευθέριου Δία στον Τάραντα ταυτίζεται με εκείνη του Δωδωναίου Δία στα χρόνια του Αλέξανδρου Α' και του Πύρρου

Αποψη του
τείχους της
αρχαίας
Πασσαρώνας στο
λόφο του
Γαρδικιού,
βορειοδυτικά των
Ιωαννίνων

κελίας, καθώς και στους λαούς της Ιταλίας, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τα νομίσματα που φέρουν τον Δωδωναίο Δία ή τη Διώνη και τα ηπειρωτικά σύμβολα.

Στους Επιζεφύριους Λοκρούς ο Πύρρος έκοψε ασημένια τετράδραχμα, τα οποία φέρουν την κεφαλή του Δωδωναίου Δία στεφανωμένη με κλάδο βανιδιας στον εμπροσθότυπο και τη Διώνη στον οπισθότυπο, ένθρονη και με σκήπτρο στο

δεξιό χέρι, ενώ με το αριστερό ανασύρει το ιμάτιο.

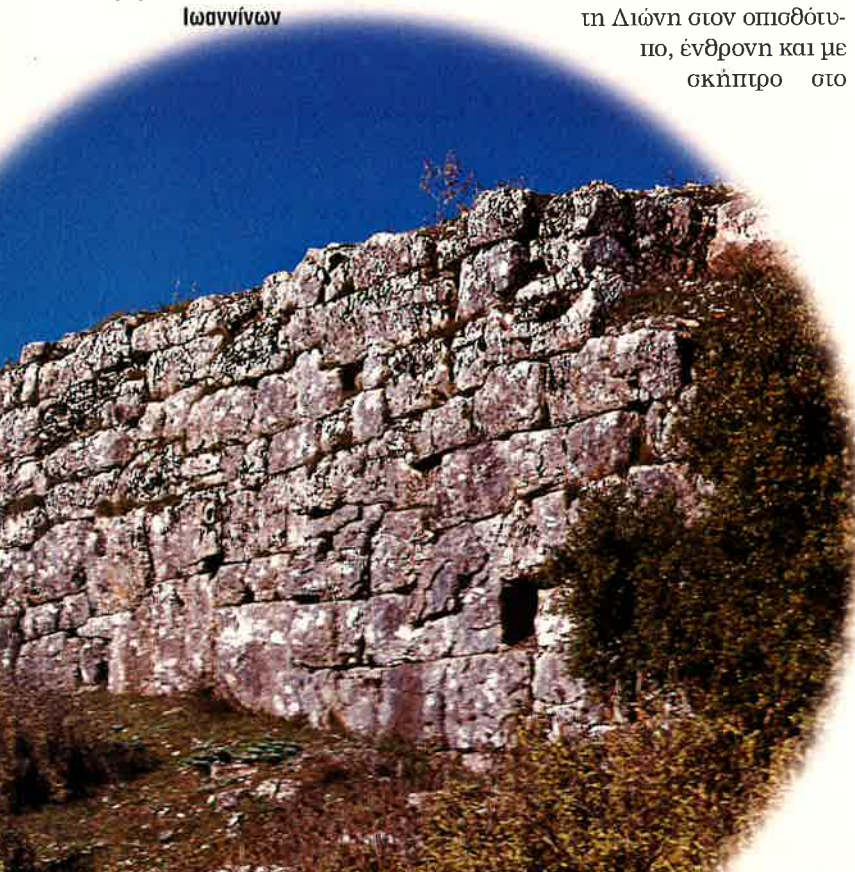
Εξάλλου ο Πύρρος εφάρμοσε την ίδια θρησκευτική πολιτική και σε περιοχές της κυρίως Ελλάδας, πέρα από τα όρια της Ηπείρου, όπως την Κέρκυρα, προκειμένου να πραγματοποιήσει τα φιλόδοξα σχέδιά του. Απόρροια της πολιτικής του αυτής είναι η καθιέρωση της λατρείας της Διώνης στην Κέρκυρα, όταν ο Πύρρος νυμφεύθηκε τη Λάνασσα και η νήσος του δόθηκε ως προίκα.

Ανάλογη πολιτική άσκησε ο Πύρρος και στις Συρακούσες στις οποίες εγκαινίασε την προγονική λατρεία του Δία Ελλανίου, όπως μαρτυρούν τα χάλκινα νομίσματα των ετών 287-279 π.Χ. με τη μορφή του θεού.

Μια άλλη ομάδα νομισμάτων που κόπηκαν στα χρόνια του Πύρρου απεικονίζουν γενεαλογικούς ήρωες των Μολοσσών, όπως τη Νηρηίδα Θέτιδα και τον Αχιλλέα. Πολλοί εξάλλου μελετητές υποστηρίζουν ότι η κεφαλή του νεαρού Αχιλλέα έχει τα ιδεαλιστικά χαρακτηριστικά του Πύρρου. Για την εξωτερική ομοιότητα του Πύρρου με τον Αλέξανδρο κάνει λόγο και ο Πλούταρχος (Πύρρος 8.2).

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε στην προσπάθεια ταύτισης της προσωπογραφίας του Πύρρου, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού άλλωστε δεν έχει σωθεί κανένα από τα έργα που αναφέρουν οι πηγές.

Η ταύτιση της προσωπογραφίας του Πύρρου έγινε με βάση την απεικόνισή του στο χρυσό μέταλλο της Ταρσού που χρονολογείται ανάμεσα στα 232 και 235 μ.Χ. και αντιγράφει έργο των αρχών του 3ου αι. π.Χ. Η μορφή αποδόθηκε στον Πύρρο, με

βάση αρχαιολογικά δεδομένα και ιστορικά γεγονότα, καθώς και την απεικόνιση των εμβλημάτων που κοσμούν το θώρακα του πορτρέτου και είναι ο κρανός, σύμβολο ηπειρωτικό, και η τροπαιοφόρος Νίκη.

Επειδή η Νίκη εμφανίζεται ως νομισματικός τύπος για πρώτη φορά στα χρυσά νομίσματα του Πύρρου γύρω στο 274/273 π.Χ., η απεικόνιση του πρωτοτύπου που αντιγράφει ο χαρακτήρας του μεταλλίου της Ταρσού κυμαίνεται μεταξύ των ετών 274/273 και 272 π.Χ. που ήταν και ο χρόνος του θανάτου του Πύρρου.

Στη συνέχεια ο Πύρρος εφαρμόζοντας την προπαγανδιστική του πολιτική υιοθέτησε και απεικόνισε στα νομίσματά του τις κύριες θεότητες των Συρακουσών, την **Περσεφόνη** και την **Αρτεμην**.

Ο Πύρρος όμως μετά τις εκστρατείες του στην Ιταλία και τη Σικελία καθιέρωσε στην Ηπειρο και τις περιοχές που κατέκτησε τη λατρεία της Αινειάδας Αφροδίτης και του Αινεία. Την προέλευση της λατρείας της Αφροδίτης και των παραδόσεων για τον Αινεία πρέπει να αναζητήσουμε στην Ιταλία και τη Σικελία, επειδή είναι παλαιότερες από εκείνες της Ηπείρου.

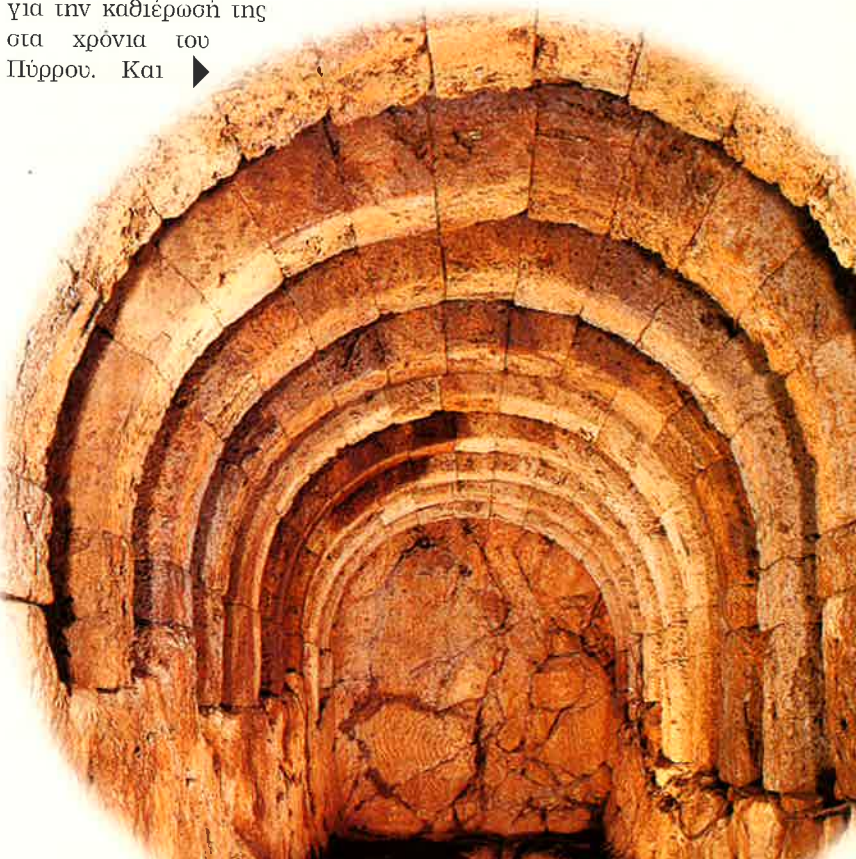
Οι λατρείες αυτές σύμφωνα με τον Διονύσιο τον Αλικαρνασέα (1.50-51) απαντούν στη Ζάκυνθο, τη Λευκάδα, το Ακτιο, την Αμβρακία, το Βουθρωτό και τη Δωδώνη, όπου αναφέρονται ιερά της θεάς και ηρώα του Αινεία.

Οι πόλεις που αναφέρονται από τον Διονύσιο τον

Αλικαρνασέα και συνδέονται με τη λατρεία της Αφροδίτης Αινειάδας και του Αινεία συμπίπτουν με τις περιοχές τις οποίες κατέλαβε ο Πύρρος.

Κατ' αναλογία τα αρχαιολογικά ευρήματα από τις θέσεις αυτές αλλά και από την Κασσώπη, η οποία δεν συμπεριλαμβάνεται στο χωρίο του Αλικαρνασέα, συνηγορούν για την εξάπλωση της λατρείας στις περισσότερες περιοχές και για την καθιέρωσή της στα χρόνια του Πύρρου. Και ►

Πάνω, η μεγάλη στοά της Απολλωνίας στο τέμενος της Αρτέμιδας. Κάτω, υπόγεια κρύπτη στο Νεκρομαντείο της Δωδώνης

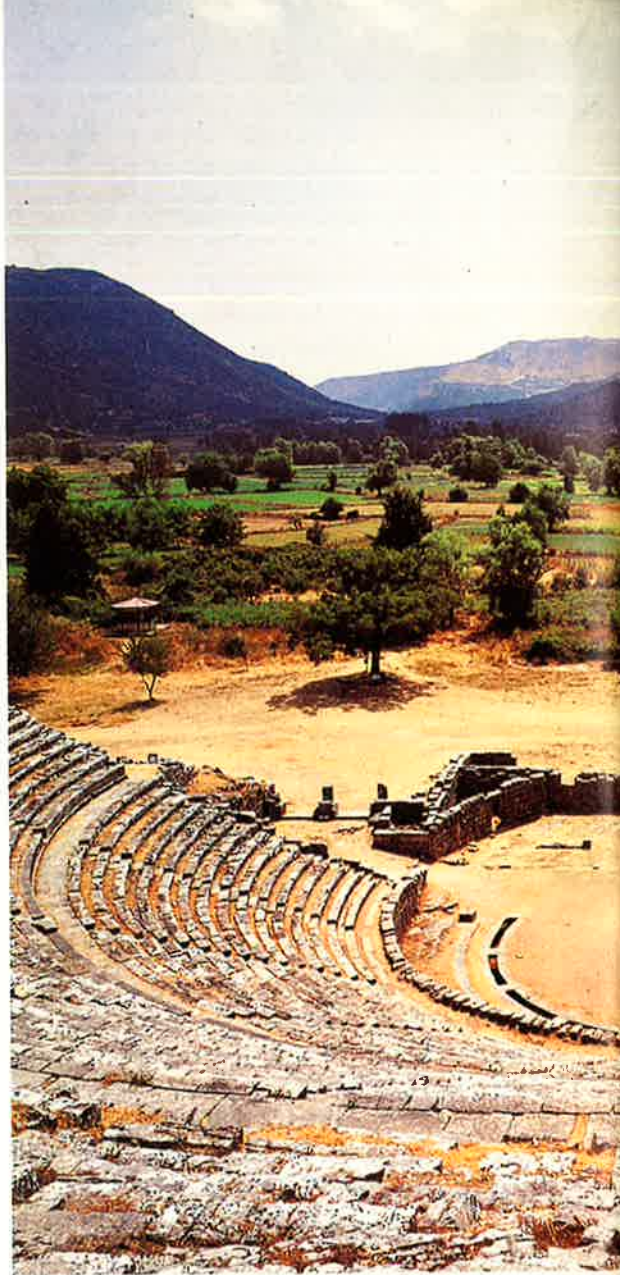

**Ο Αινείας υπάρχει
στις παραδόσεις
της Ηπείρου από
τον 3ο π.Χ. αιώνα.
Παράσταση από
έναν κώδικα του
4ου μ.Χ. αιώνα**

συγκεκριμένα στον κύκλο της λατρείας της Αινειάδας Αφροδίτης ενιάσσεται πιθανόν πήλινη μήτρα από την Αμβρακία του τέλους του 4ου με αρχές 3ου αι. π.Χ. που παριστάνει έφηβο να κάθεται νοχελικά σε βράχο και με κυνηγετικό σκυλί στα πόδια του. Ο νέος φέρει δορά λέοντα ή άλλου θηρίου. Η παράσταση παρουσιάζει στενή τεχνοτροπική ομοιότητα με το ανάγλυφο των πρώτων ελληνιστικών χρόνων που βρέθηκε στην Παραμυθιά και εικονίζει τη συνάντηση Αφροδίτης και Αγχισίου στην Ιδα.

**Η λατρεία της Αινειάδας Αφροδίτης έχει ιταλική
προέλευση και την καθιέρωσε ο Πύρρος στην
Ηπειρο και τις περιοχές που κατέκτησε**

Τον Αγχισίον συνοδεύει επίσης σκυλί και η Αφροδίτη έχει την ίδια στάση με τον έφηβο της μήτρας της Αμβρακίας.

Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη πολλών ερευνητών αναφορικά με την προέλευση του αναγλύφου της Παραμυθιάς από τον Τάραντα με τον οποίο η Ηπειρος διατηρούσε στενές επαφές, ιδιαίτερα στα χρόνια του Πύρρου. Επίσης οι παραπάνω συχετισμοί επιβεβαιώνουν την παρουσία του Αινεία στις παραδόσεις της Ηπείρου τον 3ο αι. π.Χ. και ενισχύουν τη γνώμη ότι η λατρεία της Αινειάδας Αφροδίτης και του Αινεία στην Ηπειρο προήλθε από τη Ν. Ιταλία και τη Σικελία.

Στα υπόλοιπα αρχαιολογικά ευρήματα από την Ηπειρο, που μαρτυρούν για τη λατρεία της Αινειάδας, πρέπει να συμπεριλάβουμε τις νομισματικές κοπές από την Κασσώπη του 3ου αι. π.Χ. Πρόκειται για ασήμενα νομίσματα με προτομή της Αφροδίτης και σκυλί στον εμπροσθότυπο και στον οπισθότυπο κίστη μυστική με επιγραφή ΚΑΣ-

ΣΩ/ΠΑΙΩΝ. Τα λατρευτικά αυτά σύμβολα που συνδέονται με τη λατρεία της Αινειάδας στην Κασσώπη απαντούν και σε αντίστοιχα ευρήματα από την Ιταλία και τη Σικελία, που ανήκουν στον κύκλο του Αινεία και της Αινειάδας Αφροδίτης, όπως σε νομίσματα από την Εγεσθα και σε έργα της πρώιμης ειρουσικικής τέχνης: πήλινα ειδώλια από το Veji που χρονολογούνται λίγο πριν από τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. παριστάνουν τον Αινεία πάνοπλο να φέρει στον ώμο τον πατέρα του.

Παράλληλα τα αρχαιολογικά ευρήματα από την Ηπειρο που συνδέονται με τη λατρεία της Αινειάδας Αφροδίτης δεν είναι αρχαιότερα του 3ου αι. π.Χ. και επιβεβαιώνουν την άποψη που πρώτος ο Δάκαρης υποστήριξε ότι η λατρεία έχει ιταλική προέλευση και η καθιέρωσή της στην Ηπειρο πρέπει να αποδοθεί στον Πύρρο.

Ενας άλλος τόπος λατρείας της Αινειάδας Αφροδίτης ήταν το Ιερό της Δωδώνης, στο οποίο σύμφωνα με τη διήγηση του Διονυσίου του Αλικαρνασσεά

Πήλινη μήτρα
Σατύρου του 4ου
αιώνα π.Χ., η
οποία βρέθηκε σε
εργαστήριο της
αρχαίας
Αμβρακίας
(Αρχαιολογικό
Μουσείο Αρτας)
Στο κέντρο,
το μεγάλο
θέατρο της
Δωδώνης, κατά
τη δεύτερη και
σημαντικότερη
φάση του.
Οικοδομήθηκε επί
Πύρρου και του
γιου του
Αλεξάνδρου

νίου που αναφέρει ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς (1.50-51), ότι υπήρχαν ιερά της θεάς και ηρώα του Αινεία, η σχετική έρευνα έδειξε ότι η λατρεία τόσο της Αινειάδας όσο και του Αινεία καθιερώθηκε στα χρόνια του Πύρρου.

Η θρησκευτική άλλωστε πολιτική του Πύρρου επιβεβαιώνει την πολιτική και στρατηγική σκοπιμότητα των ενεργειών του στα έτη 277-272 π.Χ., διότι το Βουθρωτό, η Αμβρακία, το Ακτιο, η Λευκάδα και η Ζάκυνθος, επίκαιρες θέσεις στις ανατολικές ακτές του Ιονίου, αποτέλεσαν τις βάσεις του σχεδίου εξόρμησής του εναντίον της Ρώμης. Το σχέδιο αυτό ο Πύρρος δεν είχε εγκαταλείψει και ύστερα από την αποτυχία της πρώτης εκστρατείας του, επειδή από την Ιταλία «απέπλευσεν ως αὐθις επανήξων».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- P. CABANES, *L'Épire de la mort de Pyrrhos à la conquête Romaine* (272-167 av. J.C.), Paris 1976.
Σ.Ι. ΔΑΚΑΡΗ, *Οι Γενεαλογικοί μύθοι των Μολοσσών*, Αθήναι 1964.
Σ.Ι. ΔΑΚΑΡΗ, *Δωδώνη, Αρχαιολογικός οδηγός*, Ιωάννινα 1998 (Ε' έκδοση βελτιωμένη)
T.J. DUNBABIN, *The Western Greeks*, Oxford 1968 (1948).
P.R. FRANKE, *Die antiken Münzen von Epirus*, Wiesbaden 1961.
Π. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑ, *Πύρρος, Ο βασιλιάς της Ηπείρου*, Αθήνα 1972.
N.G.L. HAMMOND, *Epirus*, Oxford 1967.
D. KIENAST, «Pyrrhos», *RE* τ. 47(1963), σ. 108-165.
ΑΛ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *The Portrait of Pyrrhos King of Epirus in Hellenistic and Roman Art. The Ancient World VIII* (1983), αρ. 1-2, σ. 67-71.
ΧΡ. ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ, *Η Λατρεία των γυναικείων θεοτήτων εις την αρχαίαν Ηπειρον*, Ιωάννινα 1979.
ΧΡ. ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ, *Αμβρακία, Αρτα* 1992.
ΧΡ. ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ, *Λατρείες και Ιερά στην Ηπειρο, στη Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία, «ΔΩΔΩΝΗ»*, 20 (1994) σ. 151-190.
P. WUILLEUMIER, *Tarente des Origines à la conquête Romaine*, Paris 1939.

(1.51.1) ο Αινείας και οι Τρώες πρόσφεραν πλούσια αφιερώματα.

Στον κύκλο της Αινειάδας Αφροδίτης στη Δωδώνη εντάσσεται απόιμημα μαρμάρινου γυναικείου κορμού, μικρότερου του φυσικού, αρχαϊστικής τέχνης, που βρέθηκε στο Ιερό και πιθανόν ανήκει σε λατρευτικό άγαλμα της θεάς, αφού θυμίζει το μικρό ξόανο του Αινεία στο ηρώο της Αμβρακίας.

Ανάμεσα στα υπόλοιπα ευρήματα που συνδέονται με τη λατρεία της Αινειάδας ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει απόιμημα αναγλύφου στο οποίο εικονίζεται σκυλί να αναπαύεται. Η σκηνή ανακαλεί εκείνη που εικονίζεται στο χάλκινο ανάγλυφο της Παραμυθιάς, στην οποία κοντά στα πόδια του Αχχίσιπ αναπαύεται μολοσσικό σκυλί σε ανάλογη στάση με αυτή του αναγλύφου της Δωδώνης.

Στις υπόλοιπες περιοχές τόσο της Ηπείρου, όπως το Βουθρωτό, όσο και των ακτών και νήσων του Ιο-

Ο αναμορφωτής της Ηπείρου

Της ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΓΡΑΒΑΝΗ
λέκτορας Κλασικής Αρχαιολογίας
του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Την εποχή της οριστικής ανάρρησης του Πύρρου στο θρόνο της Μολοσσίας (297 π.Χ.), η Ηπειρος είχε ήδη ξεπεράσει το προϊστορικό στάδιο του πολιτισμού με την πρωτογενή οικονομία και βάδιζε στο δρόμο της αστικοποίησης με την Ηπειρωτική Συμμαχία παγιωμένη, αν και περιορισμένη στα φύλα νοτίως του ποταμού Καλαμά. Όμως οι συνεχείς έριδες και στάσεις για τη διαδοχή του θρόνου και η απόσπαση ηπειρωτικών εδαφών από τους Μακεδόνες και τους Ιλλυριούς είχαν προκαλέσει σοβαρές αναστατώσεις και αποδιοργάνωση στην ευρύτερη περιοχή.

Ο Πύρρος διέβλεψε από την αρχή την ανάγκη για εσωτερική ανασυγκρότηση της Ηπείρου και την αποκατάσταση των αρχικών ορίων της με την ανάκτηση των παλαιών εδαφών. Η εξασφάλιση των συνόρων και των στρατηγικών θέσεων που ήλεγχαν την είσοδο προς την κεντρική Ηπειρο, η δημιουργία ναυτικών βάσεων

Το μικρό θέατρο της Αμβρακίας που ιδρύθηκε στις αρχές του 3ου π.Χ. αιώνα

και η ενίσχυση των ακτών, όπου είχε αποβιβάσει το 297 π.Χ. με τη βοήθεια του **Πτολεμαίου Α' του Σωτήρος**, θεωρήθηκαν επίσης πρωταρχικής σημασίας. Ενδεχομένως το σχέδιο αυτό είχε μελετήσει ο Πύρρος κατά τη διάρκεια της ομηρίας του στην αυλή του βασιλιά της Αιγύπτου στην Αλεξάνδρεια, μετά τη μάχη της Ιψού (301 π.Χ.), και το έθεσε σχεδόν αμέσως σε εφαρμογή με την επιστροφή του στην Ηπειρο.

Η παραμονή του Πύρρου στην αυλή του Πτολεμαίου ήταν αποφασιστικής σημασίας για τις μελλοντικές εξελίξεις στην Ηπειρο, δεδομένου ότι είχε την ευκαιρία να γνωρίσει το λαμπρό πολιτισμό της Αλεξάνδρειας και να μυηθεί στα μυστικά της διπλωματίας. Εκεί, έχοντας την ικανότητα να προσελκύει την εύνοια των ανωτέρων του, «κόσμιος και σώφρων περι διαίταν» (**Πλούταρχος**, Πύρρος 4), κίνησε το ενδιαφέρον όχι μόνον του Πτολεμαίου, ο οποίος διέκρινε σ' αυτόν το κατάλληλο πρόσωπο για να επεκτείνει την επιρροή του στη βορειοδυτική Ελλάδα, αλλά και της βασίλισσας **Βερενίκης**, η οποία τον επέλεξε για σύζυγο της κόρης της **Αντιγόνης**. Ετσι, το 297 π.Χ., μετά το θάνατο του **Κασσάνδρου της Μακεδονίας**, ο Πτολεμαίος έκρινε κατάλληλη τη στιγμή για την επιστροφή του Πύρρου στην Ηπειρο και τον αποκατέστησε στο θρόνο της Μολοσσίας βοηθώντας τον με σίολο, στρατό και πολλά χρήματα, προκειμένου να ακολουθήσει «τις φυσικές του κλίσεις και να καταπαστεί με τις μεγάλες πράξεις» (**Πλούταρχος**, Πύρρος 5.7).

Μνημών των ευεργετιών του, ο Πύρρος εγκαινιάζει τη βασιλεία του ιδρύοντας την πόλη Βερενίκη προς τιμήν της πεθεράς του και συζύγου του Πτολεμαίου Α' «εν τη κερρονήσω της Ηπείρου» (**Πλούταρχος**, Πύρρος 5.1). Το χωρίο αυτό υπήρξε καθοριστικό για την αναζήτηση της Βερενίκης από τους περισσότερους ερευνητές στη χερσόνησο της Πρέβεζας, περιοχή της αρχαίας Κασσωπίας, κοντά στα παράλια του Ιονίου πελάγους και του Αμβρακικού κόλπου. Όμως καμία από τις θέσεις που έχουν κατά καιρούς προταθεί (Νικόπολη, Καστροσυκιά, Μιχαλίτσι) δεν έγινε ανεπιφύλακτα αποδεκτή, και για λόγους τοπογραφίας και οικιστικής οργάνωσης και από έλλειψη επαρκών αρχαιολογικών ενδείξεων. Ενδεχομένως η νέα αυτή πόλη, που πιθανόν να ήταν και μια παλαιά που μετονο-

μάστηκε, να υποβαθμίστηκε σύντομα με την ανάπτυξη της γειτονικής Αμβρακίας, η οποία, ως πρωτεύουσα της Ηπείρου, «κυύχει διαφερόντως» (Στράβων VII,7).

Η μεταφορά της πρωτεύουσας του κράτους από το εσωτερικό της Ηπείρου, την Πασσαρώνα, νοτιότερα, στην εύφορη πεδιάδα της χώρας των Αμβρακιωτών, θα έδιδε τη δυνατότητα στον Πύρρο να εποπτεύει καλύτερα το κράτος που οραματιζόταν. Κυρίως όμως να διαθέτει μια ασφαλή ναυτική βάση στη θάλασσα, δεδομένου ότι η Αμβρακία ήταν ιδρυμένη στο μυχό του Αμβρακικού, όπου το κλειστό λιμάνι Αμβρακος. Εξάλλου η θέση της κοντά στις εκβολές του ποταμού Αράχθου, που ήταν πλωτός στην αρχαιότητα, ήταν καίρια για τις χερσαίες και τις θαλάσσιες οδούς επικοινωνίας και αποτελούσε για τον Πύρρο κομβικό σημείο για τις μελλοντικές εξορμήσεις του.

Την επιλογή της Αμβρακίας προφανώς επέβαλαν και λόγοι γοήτρου, δεδομένου ότι εκτός από τη μεγάλη ακτινοβολία της, υπήρχε πλούσια αποικία των Κορινθίων και η σημαντικότερη βάση τους στη

βορειοδυτική Ελλάδα μετά την Κέρκυρα. Η ευκαιρία να περιέλθει στον Πύρρο η σημαντική αυτή πόλη δόθηκε το 295 π.Χ., όταν αναμείχθηκε στη διαμάχη των γιων του Κασσάνδρου, **Αντιπάτρου και Αλεξάνδρου**, για τη διεκδίκηση της πατρικής εξουσίας. Ο Αλέξανδρος, προκειμένου να έχει τη βοήθεια του Πύρρου, δέχθηκε τους όρους του και του παραχώρησε ως «μισθόν της συμμαχίας την τε Στυμφαίαν (= Τυμφαίαν) και την Παραναίαν της Μακεδονίας» (Πλούταρχος, Πύρρος 6), περιοχές που είχαν περιέλθει στους Μακεδόνες επί **Φιλίππου Β'** το 343/2 π.Χ., και από τα «επίκιπτα έθνη» την Ακαρνανία, την Αμφιλοχία και την Αμβρακία, στην οποία ο Φίλιππος Β' είχε εγκαταστήσει μακεδονική φρουρά το 338 π.Χ.

Πιθανότατα μεταξύ των περιοχών που περιήλθαν στον Πύρρο περιλαμβανόταν και η Απιντανία, για την οποία δεν κάνει μνεία η αρχαία παράδοση, αλλά η κατοχή της εξασφάλιζε την Παραναία και την Τυμφαία.

Η Αμβρακία παραδίδεται ότι υπήρχε σπουδαίο πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο, στο οποίο ερ-

**Απολλωνία.
Το Βουλευτήριο
ή μνημείο των
αγωνοθετών**

γάστηκαν φημισμένοι γλύπτες και έζησαν γνωστοί καλλιτέχνες και αθλητές. Αναφέρεται επίσης ότι την πόλη κοσμούσαν μνημειακοί ναοί, πολυτελή δημόσια κτίρια, αγάλματα και ζωγραφικοί πίνακες, πολλά από τα οποία κατασκευάστηκαν όταν ο Πύρ-

Η αρχαία Αμβρακία ήταν οργανωμένη οικιστικά με πλήρες πολεοδομικό σχέδιο, το γνωστό ως ιπποδάμειο σύστημα

ρος έκανε την Αμβρακία πρωτεύουσα του κράτους του.

Σήμερα η αρχαία Αμβρακία είναι κυριολεκτικά θαμμένη κάτω από τη σύγχρονη πόλη Αρτα και αποκαλύπτεται αποσπασματικά με τις ανασκαφές. Όπως συνάγεται, η αρχαία πόλη ήταν οργανωμένη οικιστικά ήδη από τα τέλη του 7ου αι. π.Χ. με πλήρες πολεοδομικό σχέδιο από πλέγμα δρόμων που ορίζουν οικοδομικές νησίδες, το γνωστό ως ιπποδάμειο σύστημα. Ήταν οχυρωμένη με ισχυρά τείχη μήκους 4.500 μ., τα οποία πιθανότατα ενισχύθηκαν και από τον Πύρρο.

Με τις ανασκαφές έχουν αποκαλυφθεί υστεροαρχαϊκός ναός του Απόλλωνα, τμήματα του Πρυτανείου, δύο θεάτρων, θεμέλια στοών και άλλων αιταύτιστων οικοδομημάτων, από τα οποία με σχετική ασφάλεια αποδίδεται στον Πύρρο το μικρό θέατρο ή Ωδείο. Επίσης ήρθαν στο φως μεγάλα ιδιωτικά σπίτια, συχνά διώροφα, καταστήματα και εργαστήρια, καθώς και επιτύμβια μνημεία και τάφοι, πλούσια κτερισμένοι.

Ωστόσο, οικοδομήματα γνωστά από τις γραπτές

πηγές (ναοί Ασκληπιού, Αθηνάς, Αρτεμης Ηγεμόνης, Αφροδίτης, ηρώ του Αινεία και πιθανόν ιερό του Ηρακλή) δεν εντοπίστηκαν από την αρχαιολογική έρευνα. Μεταξύ αυτών και το «Πυρρείο», το οποίο θεωρείται είτε ανάκτορο του Πύρρου είτε κενοτάφιο (ηρώ) του ίδιου είτε οχυρωμένο προάσιο, ή συνοικία, που ανακατασκευάστηκε και κοσμήθηκε επί της βασιλείας του με μεγαλοπρεπείς κατασκευές.

Μετά το θάνατο της γυναίκας του Αντιγόνης (295 π.Χ.), ο Πύρρος έπιασε προς τιμήν της την οχυρότατη πόλη Αντιγόνηα στην αρχαία Χαονία. Η Αντιγόνηα τοποθετείται στο λόφο Γέρμα, πέντε χιλιόμετρα ανατολικά του Αργυροκάστρου. Πρόκειται για θέση εξαιρετικής σημασίας από στρατιωτική άποψη, η οποία ήλεγχε τις φυσικές διαβάσεις των ποταμών Αώου και Δρίλων, από όπου η κύρια είσοδος από Βορρά προς την κεντρική Ηπειρο. Γι' αυτό και τα «τα παρ' Αντιγόνηαν στενά», όπως αναφέρονται (Πολύβιος, Πύρρος 2.5.6), είχαν οχυρωθεί επίσης ισχυρά επί Πύρρου με σειρά από φρουρία.

Η Αντιγόνηα έχει οχυρωματικό περίβολο μήκους 4.000 μ., ενισχυμένο από ισχυρότατους πύργους. Είναι χωρισμένη σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα και χωρίζεται εσωτερικά για λόγους ασφάλειας με διατειχίσματα σε τέσσερις τομείς, τον ανώτερο από τους οποίους καταλαμβάνει οχυρή ακρόπολη.

Πάνω, μαρμάρινος επιτύμβιος λέων από το νεκροταφείο της Βερενίκης. Έργο εξαιρετικής τεχνοτροπίας, πιθανώς αττικού εργαστηρίου του 4ου π.Χ. αιώνα (Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων)

στον ποταμό Γενούσο (Σκούμπι), στην αντίπερα όχθη του οποίου παροικούσαν τα ιλλυρικά φύλα, που εισέβαλλαν συχνά και πέραν του Αυλώνα.

Ανάλογα μέτρα πήρε ο Πύρρος και για το εσωτερικό της Ηπείρου. Πρωταρχικό του μέλημα υπήρξε

Ιδιαίτερη ήταν η φροντίδα του Πύρρου για την άμυνα, περιτειχίζοντας οικισμούς ή ιδρύοντας νέους σε νευραλγικά σημεία

η ανοικοδόμηση του Ιερού της Δωδώνης με το γιγαντιαίο θέατρο και νέους ναούς, η ανακαίνισή του με στωικά οικοδομήματα, καθώς και ο εξωραϊσμός του με πολυτελή αναθήματα, μεταξύ των οποίων αναφέρονται και χρυσά αγάλματα των Πτολεμαίων.

Ιδιαίτερα φρόντισε επίσης για την άμυνα της χώρας περιτειχίζοντας οικισμούς ή ιδρύοντας νέους σε νευραλγικά σημεία. Οι οικισμοί που βρίσκονται κατά μήκος των φυσικών διαβάσεων Μεισόβου-Ζυγού (Βάξια, Γόπισα, Πέτρα, Δερμάτι, Βοτονόσι, Ανθοχώρι, Κουισούφλιανη), της κοιλάδας του Ζαγορίτικου (Μονή Ρογκοβού, Μονή Βουισάς, Μακρίνο, Καπέσσοβο, Σκαρνέλι) και των διαβάσεων Σαρανταπόρου (Κόνιτσα, Λιατοβούνι, Μεσογέφυρα, Αρίστη) συνδέονται με τις δραστηριότητες του Πύρρου στη Μολοσσία. Για την οργάνωσή τους σε αμυντικό σύστημα, εκτός από τη διάταξη των οικισμών κατά μήκος των φυσικών οδών επικοινωνίας με τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, αποκαλυπτική είναι και η μαρτυρία των αρχαιολογικών ευρημάτων, όπως οι επιτύμβιες στήλες του 4ου και των αρχών του 3ου αι. π.Χ. από το Βοτονόσι με ονόματα πολεμι-

Πάνω, περιστύλια οικιών στην Αντιγόνη. Σε γειτονικό χώρο βρέθηκαν χάλκινες ψήφοι με την επιγραφή ΑΝΤΙΓΟΝΕΩΝ. Στο κέντρο, ο ναός του Δία στην Πασσαρώνα, πρωτεύουσα των Μολοσσών

Οι ανασκαφές αποκάλυψαν έως τώρα ένα μεγάλο στωικό οικοδόμημα και άλλα δυο δημόσια κτίρια, ένα εκ των οποίων θεωρείται Πρυτανείο, καθώς επίσης εργαστήρια και ιδιωτικά σπήτια με περίστυλες αυλές. Μεταξύ των κινητών ευρημάτων απαντούν χάλκινες ψήφοι με την επιγραφή ΑΝΤΙΓΟΝΕΩΝ, πιθανότατα ονομασία τοπικού Κοινού, το οποίο λειτουργούσε στους κόλπους του Κοινού των Χαόνων και ήταν μέλος του ευρύτερου Κοινού των Ηπειρωτών.

Στο παραπάνω διάστημα ο Πύρρος υπήγαγε και τη Χαονία στην Ηπειρωτική Συμμαχία, επιλεκτικοί νέοι της οποίας παραδίδεται ότι συμμετείχαν αργότερα στο πλευρό του στην πολιορκία της Σπάρτης.

Ο Πύρρος ασχολήθηκε επίσης με τη διευθέτηση εδαφικών διαφορών με τους Ιλλυριούς και τους άλλους βόρειους γείτονες. Επισφράγιση του διακανονισμού αυτού φαίνεται ότι αποτελούν οι γάμοι του με τη Βιρκένα, κόρη του Ιλλυριού βασιλιά Βάρδυλλι, και την κόρη του Αυτολέοντα των Παιόνων. Πριν από την εκστρατεία του στη Μεγάλη Ελλάδα (280 π.Χ.) κατέκτησε την παλαιά αποικία των Κορινθίων Απολλωνία και τη νότια Ιλλυρία, με σκοπό, όπως παραδίδεται, να ενώσει με γέφυρα την Απολλωνία με τον Υδρόντα (Otranto) της Ιταλίας. Στον ίδιο αποδίδεται επίσης και η κατασκευή της γέφυρας

Το αρχαίο Ορραον της Μολοσσίδος, έσχατο φρούριο προς Νότον, το οποίο ενίσχυσε ο Πύρρος

στών. Εξίσου σημαντική μαρτυρία προσφέρει και το αρχαίο Ορραον, πολίχνη φρουριακού χαρακτήρα και έσχατο φυλάκιο των Μολοσσών προς Νότον, ο οχυρωματικός περίβολος του οποίου ενισχύεται επί Πύρρου με πρόσθετο τείχος και ισχυρούς πύργους.

Μεγάλο υπήρξε επίσης το ενδιαφέρον του Πύρρου για την εξασφάλιση των δυτικών ακτών της Ηπείρου προς το Ιόνιο. Την επιδίωξη αυτή πέτυχε τόσο με την ενίσχυση των παραλιακών οικισμών όσο και με διπλωματικές ενέργειες. Ο γάμος του με τη **Λάνασσα**, κόρη του βασιλιά των Συρακουσών **Αγαθοκλή**, το 294 π.Χ., εκτός από τον τίτλο του Ηρακλείδου, του προσέφερε σαν προίκα και την κατοχή της Κέρκυρας και πιθανότατα της Λευκάδας. Η Κέρκυρα εξασφάλιζε τις ευπρόσβλητες ακτές της Ηπείρου, τον έλεγχο της επικοινωνίας με τις ιλλυρικές ακτές και την Ιταλία και επί πλέον προμήθευε στον Πύρρο έμπειρα πληρώματα και πλοία για την κατάρτιση εμπορικού και πολεμικού στό-

λου. Η θέση του νησιού άλλωστε ήταν καίρια για τη ναυτιλία προς την Ιταλία και Σικελία. Εξάλλου ο Πύρρος, αποβλέποντας στην ίδρυση μεγάλου ελληνικού δυτικού κράτους που να περιλαμβάνει, εκτός από τη Μεγάλη Ηπειρο, την Ιταλία και τη Σικελία, ακολούθησε νομισματική πολιτική, η οποία να διευκολύνει τις συναλλαγές μεταξύ της ανατολικής και της δυτικής λεκάνης της Μεσογείου. Γι' αυτό καθιέρωσε νομισματικό σύστημα που αποτελεί συνδυασμό του αττικού και του ρωμαϊκού κανόνα.

Αργότερα είναι πιθανόν να περιήλθε και η Ζάκυνθος στις κτήσεις του Πύρρου, όπως υποδεικνύουν οι λατρείες της Αφροδίτης Αινειάδος και του Αινεία που εισήγαγε στην Ηπειρο από τη Σικελία, οι οποίες απαντούν εκεί. Με τη διάδοση αυτών των λατρειών, όπως και με τους γενεαλογικούς μύθους των Μολοσσών, που σχετίζονται με την Τροία, τη Φθία και τον Ηρακλή, ο Πύρρος πρόβαλλε τους υψηλούς τίτλους καταγωγής του και επικύρωνε τη νομιμότητα των κτήσεών του. Την ηρωική του γενιά επικαλούνταν επίσης συχνά για να επιδείξει την ελληνικότητα της καταγωγής του και να πραγματοποιήσει τα φιλόδοξα σχέδιά του, την ενοποίηση δηλαδή του Ελληνισμού, κατά τα πρότυπα του Φιλίππου Β' και του **Μ. Αλεξάνδρου**. Μάλιστα τη σημασία των γενεαλογικών μύθων στους πολιτικούς και πολεμικούς αγώνες υπέδειξε και στη Ρώμη. Χαρακτηριστική είναι η απάντησή του στους πρέσβεις του Τάραντα, όταν ζήτησαν τη βοήθειά του, ότι θα επιχειρήσει την εκστρατεία στην Ιταλία ως απόγονος του Αχιλλέα εναντίον των Τρώων αποίκων, δηλαδή των Ρωμαίων: «ταῦτα λεγόντων των πρέσβεων μνήμη τον Πύρρον της αλώσεως εσλήθε της Ιλίου, και οι κατά ταυτά ήλπιζε χωρήσειν πολεμούντι στρατεύειν γαρ επί Τρώων αποίκους Αχιλλέως ων απόγονος» (**Παυσανίας** Ι,12,1). Τις πολιτικές συνέπειες των επεκτατικών βλέψεων του Πύρρου στη Δύση υπέστη η Ηπειρος το 167 π.Χ., όταν οι Ρωμαίοι κατέστρεψαν 70 πόλεις, τις περισσότερες μολοσσικές, και έσυραν στη δουλεία 150.000 κατοίκους, τιμωρώντας σκληρά τους Μολοσσούς, οι οποίοι, πριν από περίπου 110 χρόνια, διεκδίκησαν διά του Πύρρου δικαιώματα στο θρόνο της Ρώμης, εξαιτίας της κοινής ιρωικής καταγωγής τους.

Όπως συνάγεται, ο Πύρρος, πριν αναμικθεί σε εξωτερικά ζητήματα, είχε αποκαταστήσει την ειρήνη και την ενότητα στο εσωτερικό, είχε οργανώσει την εσωτερική και εξωτερική άμυνα και είχε αποκτήσει ναυτικές βάσεις. Παράλληλα είχε ανασυγκροτήσει τα οικονομικά της χώρας με τη βελτίωση της τοπικής παραγωγής, όπως φανερώνουν οι μαρτυρίες για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας επί βασιλείας του, καθώς και την ενίσχυση του θαλάσ-

Ο Πύρρος ανασυγκρότησε την οικονομία με την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας και την ενίσχυση του θαλάσσιου εμπορίου

σιου εμπορίου. Ήδη με την άνοδό του στο θρόνο της Μολοσσίας εγκαινίασε και πολιτιστικό έργο, με την ίδρυση των πόλεων Βερενίκης και Αντιγόνειας, την ανοικοδόμηση και ανακαίνιση του Ιερού της Δωδώνης και τον εξωραϊσμό της Αμβρακίας, στην οποία μετέφερε και την πρωτεύουσα του κράτους. Συγχρόνως, με τη διεύρυνση του κράτους, δημιούργησε μια Ηπειρωτική Συμμαχία ισχυρή, η οποία περιελάμβανε όλα τα ηπειρωτικά φύλα μεταξύ των ποταμών Αώου και Αχελώου, του Ιονίου πελάγους και πέραν του Αμβρακικού κόλπου, και εκείθεν της Μακεδονίας-Θεσσαλίας. Τέλος, με την προσάρτηση των Ιονίων νήσων είχε υπό τον έλεγχό του τα θαλάσσια στενά, όπου διαδραματίστηκαν ορισμένα από τα σημαντικότερα γεγονότα, όχι μόνο της αρχαίας αλλά και της νεότερης ελληνικής Ιστορίας, από τη ναυμαχία στα Σύβοτα (433 π.Χ.) και το Ακτιο (31 π.Χ.) ως τη ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571).

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Π. Γαρουφαλλιάς, *Πύρρος ο βασιλιάς της Ηπείρου*, Αθήνα 1972.

Σ. Δάκαρης, *Οι γενεαλογικοί μύθοι των Μολοσσών*, Αθήνα 1964.

P.R.Franke, *Alt Epirus und das Königtum von Molosser*, Erlangen 1955.

N.G.L. Hammond, Epirus, *The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas*, Oxford 1967.

D. Kienast, «Pyrrhos» 13, *RE* t. 47 (1963), σ. 108-165

P. Lévêque, *Pyrrhos*, Paris 1957.

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η. Ανδρέου, «Το μικρό θέατρο της Αμβρακίας», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 25 (1983), σ. 9-23.

I. Andrèou, «Ambracie», L' Ilirie meridionale et l' Epire dans l' antiquité, *Actes du II Colloque International de Clermont-Ferrand*, Paris 1993, σ. 91-101.
D. Budina, «Antigonée d' Epire et son système urbain», L' Ilirie meridionale et l' Epire dans l' antiquité, *Actes du II Colloque International de Clermont-Ferrand*, Paris 1993, σ. 111-122.

Κ. Γραβάνη, «Τοπογραφικά Κασσωπαίας», *Αφιέρωμα στον Ν.Γ.Λ. Hammond*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 79-93

Κ. Γραβάνη, *Οικιστική οργάνωση και πολεοδομία στην αρχαία Ηπειρο*, υπό εκτύπωση.

Σ. Δάκαρης, W. Hoepfner, L. Schwandner, Ντ. Γραβάνη, «Ανασκαφή στον Αρμότοπο», *Δωδώνη* 5 (1976), σ. 431-436.

Σ. Δάκαρης, «Το Ορραον. Το σπήλι στην αρχαία Ηπειρο», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1986, Αθήνα 1991, σ. 108-164.

Σ. Δάκαρης, *Ο Χρίστος Σούλης και οι Αρχαιότητες*, Φιλολογικό μνημόσυνο, Ιωάννινα 1991.

P.R.Franke, *Die antiken münzen von Epirus*, Wiesbaden 1961.

Χρ. Τζουβάρα-Σούλη, *Αμβρακία*, Αρτα 1992.

Α. Βλαχοπούλου-Οικονόμου, «Αρχαιολογική Τοπογραφία περιοχής Ζαγορίου», *Αφιέρωμα στον Ν.Γ.Λ. Hammond*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 48-64.

Ερείπια της Αντιγόνειας την οποία είχε χτίσει ο Πύρρος. Στο ίδιο σημείο δόθηκε το 198 π.Χ. η μάχη ανάμεσα στο Μακεδόνα Φίλιππο Ε' και το Ρωμαίο ύπατο Τίτο Φλαμίνιο

ΒΑΡΤΣΟΣ Ι.Α.,

«Ακμή του Πύρρου και επέμβασις αυτού εις την Μακεδονίαν», *Αθηνά*, τ. 67 (1965), σ. 87-106

Ο Πύρρος εν Ιταλία· σκοποί και δράσεις αυτού, Αθήνα 1967

«Ιστορία και νόημα του όρου Μεγάλη Ελλάς», *Σπίλν*, 1978, σ. 421-429

ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ-ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α.,

«Η παράσταση του αερού στο Ιερό της Δωδώνης». *Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, τόμ. ΙΘ', τχ. 1 (1990), σ. 305-321

ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑΣ Π.,

Πύρρος ο βασιλεύς της Ηπείρου, Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1946

CABANES P.,

L' Épire de la mort de Pyrrhos à la conquete Romaine (272-167 av. J.C.), Παρίσι 1976

ΔΑΚΑΡΗΣ Σ.,

Οι γενεαλογικοί μύθοι των Μολοσσών, Αθήνα 1964

Δωδώνη, Αθήνα 1993

Δωδώνη, Αρχαιολογικός Οδηγός, Ιωάννινα 1965

«Αρχαιολογικές έρευνες στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων», *Αφιέρωμα εις μνήμην Χρίστου Σούλη*, Αθήνα 1956, σ. 46-80

«Το ιερόν της Δωδώνης», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, 16 (1960), σ. 4-40

«Ωκύπερα», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, 22 (1980), σ. 27-34

DAKARIS S.-SOULI C. -

VLACHOPOULOU A. - GRAVANI K., «The Prytaneion od Dodona, L' Illyrie méridionale et l' Épire dans l' Antiquité», *Actes du IIIe Colloque International De Chantilly*. (16-19 Oct. 1996) réunis par P. Cabanes, Παρίσι 1999, σ. 149-159

ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ Δ.,

«Ανασκαφή Δωδώνης». *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1929, σ. 104-129· 1930, σ. 52-62· 1931, σ. 83-91· 1932, σ. 47-52· 1952, σ. 279-306· 1953, σ. 159-163·

1954, σ. 188-193· 1955, σ. 169-173·

1956, σ. 154-157· 1957, σ. 76-78· 1958, σ. 102-106· 1959, σ. 114

«Η ανασκαφή εις Ροδοτόπι», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1952, σ. 306-325

ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ Δ.-ΔΑΚΑΡΗΣ Σ.,

«Το Ιερόν της Δωδώνης, Α. Ιερά Οικία», *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 1959, σ. 1-176

FRANKE P.R.,

Die antiken Münzen con Epirus, Βισμπάντεν 1961

ΖΑΧΟΣ Κ.,

«Χρονικά», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, 48 (1993), σ. 262-267
Ηπειρος, 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού, Αθήνα 1997, σ. 107-110

HAMMOND N.G.L.,

Epirus, Οξφόρδη 1967.

HASSEL VON U.,

Pyrrhus, Μόναχο 1947

ΚΑΤΣΙΚΟΥΔΗΣ Ν.,

«Μαρτυρίες για την ηγεμονική προβολή του Πύρρου στο Ιερό της Δωδώνης», *Δωδώνη*, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 26 (1997), σ. 255-277

KIENAST D.,

«Pyrrhos», 13, *RE*, 47 (1963), σ. 108-165

LA BUA V.,

«La Spedizione di Pirro in Sicilia», *MGR*, 7 (1980), σ. 179-254

Ελληνες πολεμιστές σε παράσταση του δεύτερου μισού του 4ου αιώνα π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας)

LÉVEQUE P.,

Pyrrhos, Παρίσι 1967

MALDEN H.E.,

«Pyrrhus in Italy», *JPH*, 10 (1882), σ. 172-177

NENCI G.,

Aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo, Torino 1953

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Α.,

«The Portrait of Pyrrhos King of Epirus in Hellenistic and Roman Art», *The Ancient World*, VIII (1983), 1-2, σ. 67-71

PASSERINI A.,

«Sulle trattative dei Romani con Pirro», *Athenaeum*, 21 (1943), σ. 92-112

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ,

Πύρρος-Μάριος: Εκ των παραλλήλων βίων κατά μετάφρασιν εκ του αρχαίου κειμένου, Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα 1937

SCHUBERT R.,

Geschichte des Pyrrhus, Κένιγκσμπεργκ 1894

ΣΤΑΓΕΙΡΙΤΗΣ Α.,

Ηπειρωτικά: Ητοι Ιστορία και Γεωγραφία της Ηπείρου παλαιά τε και νέα και βίος του Πύρρου, τυπ. Ιωάν. Βαρθ. Τοβεκίου, Βιέννη 1819

ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ Χ.,

Η Λατρεία των γυναικείων θεοτήτων εις την αρχαίαν Ηπειρον, Ιωάννινα 1979

«Λατρείες και Ιερά στην Ηπειρο, στη Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία», *Δωδώνη*, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 20 (1994), σ. 151-190

ΧΑΒΕΛΛΑΣ Θ.Α.,

Η μεγάλη ιστορία Ηπείρου και Αλβανίας: Τα καθέκαστα του έργου -και παν ό,τι μέχρι τούδε επέτελεσεν ο «Πύρρος», Βιβλιοπωρικά Καταστήματα Αποστολοπούλου, Αθήνα 1905

VARTSOS I.A.,

«Ossei vazioni sulla campagna di Pirro in Sicilia», *Κώκαλος*, 16, 1970